

**İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ PROGRAMLAR ENSTİTÜSÜ
HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

ELEKTRONİK TAHKİM VE TAHKİMİN DİJİTALLEŞMESİ

**Serhat KISAKÜREK
117615018**

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bedii KAYA

**İSTANBUL
2021**

Elektronik Tahkim ve Tahkimin Dijitalleşmesi
Electronic Arbitration and Digitalization of Arbitration

Serhat KISAKÜREK

117615018

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Bedii KAYA (İmza)
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Leyla KESER BERBER (İmza)
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Kadir BAŞ (İmza)
Marmara Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih : 25.06.2021

Toplam Sayfa Sayısı : 172

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) Tahkim
- 2) Elektronik tahkim
- 3) Uluslararası ticari uyuşmazlıklar
- 4) İnternet
- 5) Elektronik hakem kararı

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Arbitration
- 2) Online Arbitration
- 3) International commercial disputes
- 4) Internet
- 5) Electronic arbitral award

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vii
ABSTRACT.....	ix
ÖZET.....	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
ELEKTRONİK TAHKİMİN TANIMI, GELİŞİMİ, YÖNTEMLERİ VE AVANTAJLARI	4
1.TAHKİM KAVRAMININ TANIMI	4
2. MİLLETLERARASI TAHKİMİN ÖNEMİ	9
2.1. Milletlerarası Tahkimin Tanımı ve Unsurları	12
2.1.1. Tahkimin Milletlerarası Nitelik Taşınması.....	12
2.1.2. Tahkimin Ticari Nitelik Taşınması.....	14
2.2. Milletlerarası Tahkimin Hukuki Niteliği.....	15
3.ELEKTRONİK TAHKİMİN TANIMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLER	16
4. ELEKTRONİK TAHKİMİN UYGULAMA YÖNTEMİ	18
5. ELEKTRONİK ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM YÖNTEMLERİ..	20
5.1. Elektronik Müzakere	22
5.2. Elektronik Arbuluculuk	23
6. ELEKTRONİK TAHKİMİN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI.....	25
6.1. Elektronik Tahkimin Avantajları.....	25
6.1.1. Uyuşmazlığın Çözümündeki Hız.....	25
6.1.2. Tarafsızlık ve Gizlilik	26
6.1.3. Kolaylık, Tarafların İradesinin Üstünlüğü ile Uzmanlık	28
6.1.4. Maliyet Azlığı.....	28
6.2. Elektronik Tahkimin Dezavantajları	30
6.2.1. Elektronik İşlemlerde Güven Eksikliği.....	30
6.2.2.Millî ve Milletlerarası Hukuki Düzenlemelerin Elektronik Ticarî Tahkimle Uyumlu Olmaması.....	31
6.2.3.Yüz Yüzelik İlkesi	31

6.2.4. Şeffaflık, Tarafsızlık ve Düşük Miktarlı Tahkim	32
7. ELEKTRONİK TAHKİMDE YARGILAMA USULLERİ	33
7.1. Yazılı Yargılama Usulü	34
7.2. Sözlü Yargılama Usulü	35
8.ELEKTRONİK İMZA	35
8.1.Biyometrik İmza ve Parmakla Telefon Veya Tablete Kişinin Attığı İmza ve Docusign, Adobe Signature Gibi Programlar Aracılığıyla Atılan İmzalar	36
8.2.Zaman Damgası.....	39
8.3.Kayıtlı Elektronik Posta	40
8.4.Elektronik Apostil	42
İKİNCİ BÖLÜM.....	44
MİLLETLERARASI ELEKTRONİK TİCARÎ TAHKİM USÛLÜ.....	44
1. ELEKTRONİK TAHKİMDE DAVANIN AÇILMASI	44
1.1. Dava ve Cevap Dilekçelerinin Verilmesi	44
1.2. Davanın Düzenlemesi.....	48
1.2.1. Tahkim Yeri.....	48
1.2.2. Tahkim Dili.....	52
1.2.3. Elektronik Tahkim Süresi ve Bu Sürenin Başlangıcı	54
1.2.4. Görev Belgesi	55
1.2.5. Elektronik Tahkim Giderleri.....	57
2. ELEKTRONİK TAHKİMDE YARGILAMA SÜRECİ	59
2.1. Duruşma	60
2.1.1. İnternet Ortamında Belge ve Delil İbrazı	61
2.1.1.1. Ağ Üzerinde Delillerin ve Belgelerin İbrazının Hukuken Tanınması	62
2.1.1.2. Ağ Üzerinden Delillerin ve Belgelerin İbraz Mekanizması.....	63
2.1.1.2.1. Tahkim Yargılamasına Mahsus Bir Web Sitesinin Oluşturması	63
2.1.1.2.2. E-Posta.....	63
2.1.2. İnternet Üzerinden Duruşmanın Hukuken Tanınması	64
2.1.3. İnternet Ortamında Duruşmanın Yürütülme Usulü	66

2.2. Elektronik Tahkim Duruşması ve Tahkimin Temel İlkelerine Saygı	68
2.2.1. Yüzyüzelik İlkesi	68
2.2.2. Süreklilik İlkesi.....	69
2.2.3. Eşitlik İlkesi	69
2.2.4. Gizlilik, Adil Yargılama ve Usul Ekonomisi İlkeleri	70
2.3. Elektronik Delillerin Toplanması ve Bilirkişi İncelenmesi.....	72
2.3.1. Elektronik Yazılı Deliller.....	72
2.3.2. Tanık Beyanı.....	75
2.3.3. Bilirkişi İncelenmesi ve Keşif.....	77
2.4. Tahkim Yargılamasında Geçici Hukukî Koruma Önlemleri	80
3. ELEKTRONİK TAHKİMDE KARAR VERME AŞAMASI.....	82
3.1. Hakem Heyeti Tarafından Müzakere Usûlü.....	83
3.2. Elektronik Tahkimde Karar Verme Koşulları ve İçeriği.....	84
3.3. Elektronik Tahkimde Kararın Tebliği ve Tevdii.....	85
3.4. Elektronik Hakem Kararlarına Karşı Kanun Yolları.....	86
3.4.1. Genel Olarak.....	86
3.4.2. İptal Davası.....	88
3.4.2.1. Hakem Kararı İle İlgili Olan Gerekçeler.....	89
3.4.2.2. Hakemin Veya Hakemlerin Yetkisi İle İlgili Gerekçeler.....	90
3.4.2.3. Tahkim İşlemleri İle İlgili Gerekçeler.....	91
3.4.2.4. Kamu Düzenine İlişkin Kurallara Aykırılığa Dayanan Gerekçeler	91
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	94
ULUSLARARASI TAHKİM KURUMLARINDA ELEKTRONİK TAHKİM UYGULAMALARI VE TAHKİMİN DİJİTALLEŞMESİNE İLİŞKİN GELİŞMELER.....	93
1. ULUSLARARASI TAHKİM KURUMLARINDA ELEKTRONİK TAHKİM UYGULAMALARI.....	93
1.1. Amerikan Tahkim Birliği (American Arbitration Association) Uygulaması	93
1.2. Milletlerarası Ticaret Odası (International Chamber of Commerce-ICC) Uygulaması.....	96

1.3. Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (World Intellectual Property Organization) Uygulaması.....	100
1.4. Londra Milletlerarası Tahkim Mahkemesi (London Court of International Arbitration) Uygulaması.....	102
1.5. Çin Milletlerarası Ekonomik ve Ticari Tahkim Komisyonu (China International Economic and Trade Arbitration Commission - CIETAC) Uygulaması.....	104
1.6. İstanbul Tahkim Merkezinin (İstanbul Arbitration Center) Uygulaması .	107
2. TAHKİMİN DİJİTALLEŞMESİNE İLİŞKİN GELİŞMELER	110
2.1. Tahkimde Dijitalleşme İhtiyacı	110
2.2. Covid-19 Salgınının Tahkimin Dijitalleşmesine Katkısı	111
2.3. Dijitalleşmenin Tahkim Maliyetlerine Etkisi	113
3. TAHKİMİN DİJİTALLEŞMESİNE ÖZGÜ SORUNLAR.....	114
3.1. Yazılılık Koşulu	115
3.2. Tahkim Yerine İlişkin Sorunlar.....	117
3.3. İspat Sorunları	119
3.4. Elektronik İmzalı Belgenin Geçerliliği Sorunu.....	121
3.5. Yeni Nesil Elektronik İmzaların Elektronik Tahkimde Geçerliliği Sorunu	125
3.6. Elektronik İmzalı Belge ve Delil Sözleşmesi.....	127
3.7. Yargılamanın Elektronik Ortamda Yürütülmesinden Kaynaklanan Sorunlar	130
3.8. Hakemlerin Elektronik Seçimi	132
3.9. Elektronik Hakem Kararı	133
3.10. Yapay Zeka / Elektronik Hakem	134
3.11. Elektronik Tahkimde Hakem Kararının Tanınması ve Tenfizi.....	136
SONUÇ	140
KAYNAKÇA	145

KISALTMALAR

AAA	: American Arbitration Association
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AB	:Avrupa Birliği
a.g.e	:Adı geçen eser
Bkz.	:Bakınız
C.	:Cilt
CIETAC	: China International Economic and Trade Arbitration Commission
CMK	:Ceza Muhakemesi Kanunu
E.	:Esas
E-posta	:Elektronik Posta
E-ticaret	:Elektronik Ticaret
E.t.	:Erişim tarihi
H.D.	:Hukuk Dairesi
HMK	: 6100 Sayılı Hukuk Muhakemesi Kanunu
ICANN	:İnternet Tahsisli Sayılar ve İsimler Kurulu
ICSID	:Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü Merkezi
ISTAC	:İstanbul Tahkim Merkezi
K.	:Karar
LCIA	:Londra Uluslararası Tahkim Mahkemesi
m.	:Madde
MÖHUK	: 5718 Sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku
MTK	: 4686 Sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu
MTO	:Milletlerarası Ticaret Odası
MUHK	:Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
No.	:Numara
Para.	:Paragraf
s.s	:Sayfa sayısı
s.	:Sayfa/Sayfalar
SEGBİS	: Sesli ve Görüntülü Bilişim Sistemi

TBB	:Türkiye Bankalar Birliği
TBK	: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu
T.C	:Türkiye Cumhuriyeti
TTK	: 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu
UNCITRAL	:Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu
UYAP	: Ulusal Yargı Ağı Portalı
vb.	:Ve benzeri
WIPO	:Dünya Fikrî Mülkiyet Örgütü
www	:World Wide Web

ABSTRACT

Traditional arbitration is a widely used method of resolution of international commercial disputes. In international commercial disputes, the parties apply to arbitration due to the excessive workload of the courts, the lack of expertise of the judges, the longer the trial and the more costly judgment, although the usual way to resolve the disputes is the state judiciary. However, the reasons such as the complexity of the dispute in international commercial disputes and the fact that there are more than one parties caused the arbitration proceedings to be prolonged. The advancement of the internet and technology has revealed the concept of electronic arbitration in arbitration. The stages of filing a lawsuit, depositing costs, party hearings and hearings, presenting evidence, hearing witnesses and experts, and making the arbitration decision have become carried out electronically. The traditional arbitration applied for the settlement of the dispute has transferred its place to electronic arbitration. Electronic arbitration has developed and become widespread in direct proportion to the development of electronic commerce on a global scale. Electronic arbitration has all the features of classical arbitration and can only be carried out electronically. Therefore, most of the classical arbitration rules are also applied in electronic arbitration.

In this context, our master thesis consists of three parts. In the first part; The definition, development, advantages and disadvantages of electronic arbitration are examined. In the second part, the international electronic commercial arbitration procedure, namely, the filing of a case, determination of arbitrators, petitions of lawsuits and responses, hearings, submission of delegations and arbitration decisions are discussed. In the third part, the rules of arbitration centers such as AAA, LCIA, MTO, WIPO CIETACISTAC on electronic arbitration are examined and the developments regarding the digitalization of arbitration and the problems related to digital arbitration are discussed.

Keywords: Arbitration, online arbitration, international commercial disputes, Internet, Electronic arbitral awards.

ÖZET

Milletlerarası ticarî anlaşmazlıkların karara bağlanmasında yaygın şekilde kullanılan bir çözüm yöntemi, klasik tahkimdir. Milletlerarası ticarî uyuşmazlıklarda taraflar, uyuşmazlıkları çözen olağan yol devlet yargısı olsa da, mahkemelerin aşırı iş yükü, hâkimlerin konunun uzmanı olmaması, yargılamanın uzun sürmesi ve daha masraflı hale gelmesi gibi sebeplerle tahkime başvurumaktadırlar. Fakat milletlerarası ticari anlaşmazlıklarda, anlaşmazlık konusunun karmaşık hale gelmesi, birden çok tarafın olması gibi sebepler tahkim yargılamasında da uzamaya yol açmıştır. Teknolojik gelişmeler tahkimde, *elektronik tahkim* kavramını ortaya çıkarmıştır. Dava açılması, masraf yatırılması, taraf oturumları ve duruşmalar, delil sunulması, tanık ve bilirkişi dinlenmesi ve hakem kararının verilmesi aşamaları elektronik ortamda yapılır hale gelmiştir. Anlaşmazlığın çözümü için uygulanan klasik tahkim yerine elektronik tahkim de uygulanmaya başlamıştır. Elektronik tahkim, küresel çapta elektronik ticaretin gelişmesi ile doğru orantılı şekilde gelişmiş ve yaygın hale gelmiştir. Elektronik tahkim, klasik tahkimin bütün niteliklerini taşımakta olup, sadece elektronik ortamda gerçekleşmektedir. Bu nedenle klasik tahkim kurallarının büyük çoğunluğu elektronik tahkimde de uygulanmaktadır.

Bu çerçevede çalışmamız üç bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde; elektronik tahkimin tanımı, gelişmesi, avantajları ve dezavantajları ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, milletlerarası elektronik ticarî tahkim usulü yani, davanın açılması, hakemlerin belirlenmesi, dava ve cevap dilekçeleri, duruşmalar, delil sunulması ve hakem kararlarının verilmesi hususları incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise AAA, LCIA, MTO, WIPO CIETAC, ISTAC gibi tahkim merkezlerinin elektronik tahkime ilişkin kuralları incelenmiş ve tahkimin dijitalleşmesine ilişkin gelişmelere ve dijital tahkime ilişkin sorunlara değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tahkim, elektronik tahkim, uluslararası ticari uyuşmazlıklar, internet, elektronik hakem kararı.

GİRİŞ

Toplumsal hayatta insan ilişkilerinde çıkan uyuşmazlıklar veya anlaşmazlıklarda devlet egemenliğinin bir göstergesi olarak başvuru ilk yol, devlet yargısıdır. Ancak uyuşmazlıkları olan bireylerin devlet yargısına yani mahkemelere başvurusu, mahkemelerde iş yükünün artmasına ve yargılama sürelerinin uzamasına yol açmaktadır. Mahkemelerde pek çok çeşit davaya bakılması, hâkimlerin bir alanda uzmanlaşmasına engel olduğu gibi verilecek kararların da hukuka uygun olmamasına neden olmakta ve tarafları tatmin etmesini engellemektedir. Bununla birlikte, kişiler veya ülkeler arasındaki ticari ilişkiler, daha karmaşık bir yapıya sahiptir ve bu oranda uyuşmazlık da karmaşık olabilmektedir. Bu nedenle taraflar, mahkemelerden daha çok, uyuşmazlık konusunda uzman olan tahkime başvurmakta ve uyuşmazlıklar, daha kısa zamanda ve daha az masrafla çözülmektedir.

Milletlerarası ticari uyuşmazlıkların çözümünde tahkime başvurulduğundan ticari uyuşmazlıkların çözümü amacıyla dünyada birçok kurumsal tahkim merkezi kurulmuş ve bu merkezler kendi tahkim kurallarını ilan etmişlerdir. Ülkemizde de bu gelişmeler üzerine öncelikle milletlerarası tahkim hükümlerinin düzenlendiği 05/07/2001 tarihli Milletlerarası Tahkim Kanunu yürürlüğe girmiştir. Öte yandan, kurumsal tahkim merkezlerinin uluslararası yatırımcılar için cazip olması ve milletlerarası ticari tahkim uyuşmazlıklarının çözümünün ülkemizde gerçekleştirilmesi amacıyla, Milletlerarası Ticaret Odası (MTO), ICSID, AAA, LCIA gibi tahkim merkezleri örnek alınarak, 29/11/2014 tarihli İstanbul Tahkim Merkezi Kanunu ile İstanbul Tahkim Merkezi (ISTAC) kurulmuştur. Bu şekilde ülkemizde ilk kez bir kurumsal tahkim merkezi faaliyete geçmiştir. ISTAC, 26/10/2015 tarihinde ‘Tahkim ve Arbuluculuk Kuralları’nı ve sonrasında Seri Tahkim Kuralları’nı yürürlüğe koymuştur. ISTAC, gerek milli gerekse milletlerarası tahkime ilişkin uyuşmazlıkları çözebilecektir.

Teknolojinin gelişmesi ve internet ortamında iletişimin çok kolay hale gelmesi, hukuki ilişki ve işlemleri de etkilemiş, taraflar; işlemleri yüz yüze yapmak yerine, uzaktan elektronik sözleşme akdetmekte, elektronik ortamda sistem üzerinden dava açmakta, harç yatırmakta ve elektronik postayla tebligat yapmaktadırlar. Bu anlayış tahkim yargılamaları açısından da uygulanmaya başlamış, MTO, AAA, ICSID gibi tahkim merkezlerinin tahkim kurallarında telekonferansla duruşma, delillerin elektronik ortamda iletilmesi gibi kurallar getirilmeye başlanmıştır. Bu kuralların uygulanması ile tahkim yargılamasında zaman ve masraflardan tasarruf yapıldığı görüldüğünden 2021 Ocak ayında MTO tahkim kurallarına elektronik tahkime ilişkin hükümler koyarak bu kuralları yayımlamıştır.

İstanbul Tahkim Merkezinde de elektronik tahkim uygulamasına ilişkin bazı kuralların hazırlanması çalışmaları devam etmekte olup, halihazırda yürürlükteki tahkim kurallarında elektronik tahkime ilişkin bazı usul hükümleri yer almaktadır. Örneğin tahkime başvurmak isteyen taraf, ISTAC'ın elektronik posta adresine dilekçe ile başvurup, başvuru harcını elektronik ortamda yatırarak tahkim yargılamasını başlatabilmektedir. Aynı zamanda tahkim süreci esnasında taraflar veya hakem arasındaki bilgi veya belgelerin tevdi edilmesi elektronik ortamda yapılabilmektedir. Yine ISTAC'ın elektronik ortamda duruşmaların yapılabilmesi için internet, ses ve görüntü gibi teknik altyapısı da mevcuttur.

Çalışmamızda elektronik tahkimin tanımı, elektronik tahkimin avantajları ve dezavantajları, elektronik tahkimde yargılama usulü, delillerin sunulması, hakem kararlarının verilmesi ve tahkimin dijitalleşmesine ilişkin tahkim merkezlerinin kuralları ve uygulamalarına ilişkin örnekler verilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde tahkimin tanımı, türleri, hukuki niteliği ile milletlerarası tahkimin tanımı, önemi ve unsurları incelenmiştir. Ayrıca, elektronik alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri, elektronik tahkimin tanımı, elektronik tahkimin avantajları ve dezavantajları ile elektronik tahkimde sözlü ve yazılı tahkim türlerine ilişkin açıklamalar yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde elektronik ticari tahkim usulü ele alınmıştır. İlk olarak elektronik tahkimde davanın açılması, dava ve cevap dilekçelerinin sunulması, davadaki ön işlemler, tahkim yeri, kullanılan dil ve elektronik tahkimde yargılama süresinin başlangıcı, görev belgesi ve bu tahkimde yapılan giderler ele alınmıştır. Daha sonra elektronik tahkimde yargılama sürecinde duruşma, internet üzerinden belgelerin ibrazı, internet veya elektronik ortamlarda belgelerin ibrazının hukuken tanınması, internet ortamında duruşma ve duruşmanın yapılış şekli açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca duruşma sırasında tarafların uyması gereken temel ilkeler olan; karşılaşma, süreklilik ve eşitlik ilkeleri ile tahkim yargılamasında geçici koruma önlemlerinden söz edilmiştir. Bunlarla birlikte, elektronik delillerin toplanması ve bilirkişi incelenmesi, elektronik yazılı deliller, elektronik (dijital) delillerin geçerliliği, elektronik imzalı belgenin geçerliliği, delil sözleşmesi, tanık dinlenmesi, bilirkişi incelenmesi ve keşif konuları üzerinde durulmuştur. Bu bölümde son olarak elektronik tahkimde karar verme aşamaları, müzakere usulü, kararın tebliği ve tevdi, elektronik hakem kararlarına karşı kanun yolları ve iptal davası gerekçeleri incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise MTO, WIPO, LCIA, CIETAC, AAA, ISTAC gibi uluslararası tahkim kurumlarında elektronik tahkim kuralları ve uygulamaları ayrıntılı şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca tahkimde dijitalleşme ihtiyacı, Covid-19 salgınının tahkimde dijitalleşmeye katkısı, 2021 MTO Tahkim Kuralları'nda elektronik tahkime yönelik taleplerin elektronik ortamda iletilmesi ve sanal duruşmalar üzerinde durulmuş, ISTAC'ın dijital tahkim çalışmaları ile dijitalleşmenin tahkim maliyetlerine etkisi başlıkları ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ELEKTRONİK TAHKİMİN TANIMI, GELİŞİMİ, YÖNTEMLERİ VE AVANTAJLARI

1.TAHKİM KAVRAMININ TANIMI

Tahkim kavramının hukuki tanımı konusunda öğretilerde bir görüş birliği bulunmamaktadır. Öğretilerde yapılan tanımlarda tahkim kurumunun unsurlarından bahsedilse de tahkim kurumu bütünüyle tanımlanmamıştır¹. Hatta öğretilerde bazı yazarlar, tahkim kurumunu, hakem sözleşmesi ya da tahkim sözleşmesi şeklinde kullanmıştır².

Tahkimin tanımı yapılırken tahkim unsurlarından sayılan tahkim sözleşmesi, hakem sözleşmesi ve tahkim usulü kavramlarının yoğunluklu olarak kullanıldığı görülmektedir³. Hakem sözleşmesini temel alan tanıma göre tahkim; iki veya daha çok taraf arasında uyuşmazlık bulunması ve bu uyuşmazlığın çözülmesi için tarafların üçüncü bir kişiyi yetkilendirmesidir. Tahkim sözleşmesini temel alan tanıma göre tahkim ise tarafların anlaşması ile aralarındaki uyuşmazlığın hakem adı verilen özel kişilerce çözülmesidir. Tahkim usulünün baz alındığı tanıma göre tahkim, uyuşmazlığı bulunan tarafların anlaşarak bu anlaşmazlığın çözülmesini özel kişilere bırakmaları ve uyuşmazlığa bu kişilerce karar verilmesidir⁴.

¹ Karataş, İzzet. Uygulamada İhtiyari Tahkim, Ankara: Turhan Kitabevi, 1999, s. 5.

² Bacanlı, Mehmet Rifat, “Bir Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolu Olarak İstanbul Tahkim ve Arabuluculuk Merkezi (ISTAC) Tahkim Yargılamasında Delillerin İbrazı ve Değerlendirilmesi”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S. 8, 2017, ss.75-113, s. 77.

³ Konuralp, Cengiz Serhat, Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları: Tahkim, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 126, 127.

⁴ Kuru, Baki, Hukuk Muhakemeleri Usulü, 6. b., İstanbul: Demir Yayıncılık, 2001, s. 5875.

Tahkim kavramı, aslında tahkim sözleşmesi, hakem sözleşmesi ve tahkim usulü unsurlarını da kapsamaktadır⁵. Tahkimi tam olarak tanımlayabilmek için bu kavrama ilişkin öne çıkan özellikler ele alınmalıdır. Bu özellikler şu şekilde sayılabilir:

ı) Yasa tarafından tahkimle çözülmesine izin verilen uyuşmazlık olmalıdır.

ii) Kural olarak, tarafların iradesi ile tahkime başvurulabilirken, bazı yasalarda tahkime başvuru zorunlu kılınmıştır.

iii) Tahkim yolu yalnızca mevcut anlaşmazlıklar için değil gelecekte oluşabilecek anlaşmazlıkları da kapsayabilir.

iv) Taraflar hakemi seçebilir veya bu seçimin yapılması bir merci veya mahkeme vasıtasıyla da yapılabilir⁶.

Bu unsurlar dikkate alınarak öğretilerde tahkim, yasalarda salt mahkemelerin yetkili kılınmadığı konularda taraflar arasında meydana gelmiş veya gelecekte meydana çıkabilecek uyuşmazlıkların bir sözleşme ya da yasal düzenleme gereğince devlet mahkemesine başvuru yapmadan; taraflarca, mahkemece bunların yetkilendirdiği bir kurumca veya kanun tarafından doğrudan seçilmiş tarafsız bir üçüncü kişiler aracılığı ile çözümlenmesi⁷ şeklinde ifade edilmiştir.

Kural olarak yargılama faaliyeti, devletin egemen olduğu yetkilerden biridir ve kişi veya kurumlar herhangi bir uyuşmazlığın çözümü için mahkemelere başvurmalıdırlar. Ancak kanun koyucu özel hukuka ilişkin bazı uyuşmazlıkların

⁵ Şanlı, Cemal, Esen, Emre, Ataman Figanmeşe, İnci, Milletlerarası Özel Hukuk, 5. Bası İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2016, s. 587.

⁶ Karataş, Uygulamada İhtiyari Tahkim, s. 6.

⁷ Konuralp, Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları: Tahkim, s. 128; Tahkime ilişkin doktrinde yapılan diğer tanımlara ilişkin olarak bkz. Akıncı, Ziya, Milletlerarası Tahkim, 4.Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul: 2016, s.23; Balcı, Muharrem, İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim, İstanbul: Danışman Yayınları, 1999, s. 103; Kuru, Hukuk Muhakemeleri Usulü, s. 5876; Şanlı, Cemal, Uluslararası Ticarî Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları Uluslararası Ticarî Akitler), Beta Basım Yayım., İstanbul, 2005, s.211; Yeğenil, Rasih, Tahkim, Cezaevi Matbaası, İstanbul, 1974, s. 94; Birsal, Mahmut T. / Budak, Ali Cem, Milletlerarası Tahkim Konusunda Türk Hukuku Açısından- Sorunlar ve Öneriler – Türk Tahkim Hukuku ve UNCITRAL Kanun Örneği, Milletlerarası Tahkim Konusunda Yasal Bir Düzenleme Gerekir mi? Sempozyum-Bildiriler-Tartışmalar, 11.4.1997, Haz. Selçuk Veziroğlu. Mertol Can, Ankara, 1997, ss. 169-250, s. 171.

çözümü için mahkeme yerine tahkime başvuru yapılmasına ve hakemlerin uyuşmazlığı çözümlemesine imkân tanımıştır⁸.

Mahkemelerde oluşan aşırı iş yükü sebebiyle davaların uzun sürmesi, kararların geç verilmesi ve konuya ilişkin alanında uzman kişiler tarafından karar verilmesi sebebiyle tahkim, doğrudan başvuru yapılan bir kurum olmuştur haline gelmiştir. Tahkim kurumunda hakemlerce verilen kararlar; ilk derece mahkemeleri kararları ile aynı etkiye sahip olup, aleyhinde karar verilen kişi, kararı icra etmediği takdirde diğer taraf kararın uygulaması için icraya verebilecektir⁹.

Türk hukukunda da tahkim kurumu 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) ve 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanununda (MTK) da kabul edilmiş ve bu kurumu düzenleyen kurallar bulunmaktadır. Hem HMK hem de MTK'da tek kademeli tahkim sistemi bulunmaktadır. Tahkime dair bu iki kanun arasındaki en önemli farklılık, uyuşmazlığın yabancılık unsuru taşıyıp taşımadığıdır¹⁰.

Tahkim çeşitli türlere ayrılmaktadır. Tahkimde temel olan husus, tarafların serbest iradesi ile gerçekleşmekte ve bu tahkim seçimlik tahkim olarak tanımlanmaktadır. Seçimlik tahkim, HMK'nun 407. ve 444. maddeler arasında düzenlenmiş olup, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar Ve Borsalar Kanunu gibi bazı yasalar da tahkim kurulları düzenlenmiştir¹¹. Seçimlik tahkimde taraflar, anlaşmazlığın her safhasında seçimlik tahkime başvurabilir ve taraflar, tahkim sonunda verilen karar bağlayıcı olup uymak zorundadır¹². Fakat kanun koyucu bazı hallerde tahkime başvuru zorunlu olmuştur ve zorunlu tahkim kanun

⁸ Pekcanitez, Hakan, Atalay, Oğuz, Özekes, Muhammet, Medeni Usul Hukuku, Ankara: Yetkin Yayınları, 2010, s. 693; Konuralp, Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları: Tahkim, s. 124.

⁹ Konuralp, Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları: Tahkim, s.125.

¹⁰ Konuralp, Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları: Tahkim, s.126-128.

¹¹ Dayınlarlı, Kemal İç Tahkim, 2. b., Ankara: Dayınlarlı Hukuk Yayınları, 2004, s. 13; Kuru, Hukuk Muhakemeleri Usulü, ss. 5920–5923.

¹² Bacanlı, s.79.

hükümleri ile belirlenmiştir¹³. Bu halde taraflar, özel kanunda belirtilen hakeme başvurmak zorundadır ve doğrudan mahkemede dava açamayacaktır¹⁴.

Tahkim, bir kurum veya kuruluş tarafından yürütülüyorsa ad hoc tahkim olarak adlandırılmakta olup tahkim, örgütlü bir kurum tarafından yürütülüyorsa kurumsal tahkimdir¹⁵. Ad hoc tahkimde taraflar, hakemleri ve tahkim usulünü belirler¹⁶. Kurumsal tahkimde ise kurum kurallarına atıf yapıldığından, tahkimin işler olması için ad hoc tahkim kurallarına atıf yapılması doğru olmayacaktır¹⁷.

Tahkim, tahkim kararının kesinleşme aşamalarına bakılarak, tek kademeli tahkim ve çift kademeli tahkim olarak adlandırılır. Hakem kararları aleyhine tahkim yeri ülkesinin mahkemelerine başvuru tahkim sistemi tek kademeli tahkimdir¹⁸. Hakem kararlarına karşı yine aynı kurum içinde itiraz ederek kararın yeniden incelendiği tahkim türü, çift kademeli tahkimdir¹⁹.

Tahkimdeki taraf sayısının iki ya da fazla olmasına bakılarak iki ve çok taraflı tahkim ayrımı yapılmaktadır. Davacı ve davalının tek kişiden meydana geldiği tahkim türü iki taraflı tahkim; davacı ve davalı tarafın herhangi birinde veya her iki tarafında birden çok kişinin olduğu tahkim türüne çok taraflı tahkimdir²⁰. Doktrinde çok taraflı tahkimin HMK'da düzenlenen davaların birleştirilmesi, asli ve ferî davaya müdahale terimlerini içeren geniş bir kavram olduğu ifade edilmektedir²¹. Çok taraflı tahkimde, hakem heyetinin teşekkülü ve

¹³ *Kuru*, Hukuk Muhakemeleri Usulü, s. 5876.

¹⁴ *Akıncı*, Milletlerarası Tahkim, s.31.

¹⁵ *Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe*, Milletlerarası Özel Hukuk, s.590.

¹⁶ *Konuralp*, Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları: Tahkim, s. 140; *Demir Gökyayla, Cemile*, "Milletlerarası Tahkimde Ad Hoc Tahkim ve Kurumsal Tahkim", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, C. 2, 2008,ss.161-181, s. 162.

¹⁷ *Karademir*, Ebru, "Milletlerarası Kurumsal Tahkim Merkezlerinin Bir Karşılaştırması", Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C. 32, S. 2, 2013, ss.73-104, s. 77.

¹⁸ *Konuralp*, Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları: Tahkim, s. 143.

¹⁹ *Karayalçın, Yaşar*, "Milletlerarası Tahkimde Muhakeme Usulü", Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, C.19, S. 3, 1998, ss.3-52, s. 10.

²⁰ *Özbek, Nimet*, "MTO Kuralları Işığında Yeni Bir Tahkim Türü ve Şartı Olarak Çok Taraflı Tahkim", Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, C. 20, S. 2, 1999, ss.97-109, s. 98; *Akın, Pelin*, "Uluslararası Tahkimde Çok Taraflılık", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 18, S. 3, 2014, ss.299-340, s. 300.

²¹ *Keser Berber, Leyla* Uluslararası Ekonomik Tahkimde Çok Taraflı Tahkim Sorunu, İstanbul: Alfa Yayınları, 1999, ss. 6–8.

hakem kararının geçerliliği ve tenfizi gibi konuların özel olarak düzenlenmesi gerekmektedir²².

Tahkimin yabancılık ögesi barındırıp barındırmamasına göre milli ve milletlerarası tahkim olarak ayırım yapılmaktadır. Tahkim yabancılık unsuru içeriyorsa tahkim milletlerarası özelliğe sahip olacak ve MTK uygulanacaktır (MTK m.1). Şayet yabancılık unsuru taşımıyorsa bu tahkim de milli niteliğe sahip olacak ve HMK hükümleri tatbik edilecektir (HMK m.407). Yabancılık unsurunun tanımı ise MTK m. 2’de yer almıştır.

MTK’dan önce tahkimin ne şekilde milli veya milletlerarası kabul edileceği tartışmalıydı. Hakem kararının milli olup olmadığı, bu nedenle tenfizinin gerekip gerekmediği hâlâ önemlidir²³. Ülkelerin kanunlarında milletlerarası ticari tahkimin uygulama alanı belirlenirken iki ölçüt temel alınmaktadır. Bunlardan ilki; tabiiyet, ikamet ve işyerlerini baz alan tanımdır. Bu tanım, tarafların farklı devletlerin tabiiyetinde olması ya da tarafların ikamet ve işyerlerinin diğer bir ülkede bulunmasını esas almaktadır²⁴. İkinci ölçüt ise uyuşmazlık konusunu esas almaktadır. Bu tanıma göre, milletlerarası çıkarları ilgilendiren tahkim, milletlerarası tahkim olarak kabul edilir²⁵.

Devlet mahkemeleri yerine uyuşmazlığın çözülmesi için tahkim kurumunun tercih edilmesinin bazı gerekçeleri vardır. Bunlar tahkimin, mahkemelere göre daha hızlı, ekonomik ve gizli olması ve anlaşmazlığa uzman kişiler tarafından karar verilmesidir²⁶. Bir başka gerekçe ise bilhassa uluslararası alanda, bir tarafın diğer tarafın hukukuna duyduğu güvensizliktir.

²² Akın, “Uluslararası Tahkimde Çok Tarafılık”, ss. 299–301.

²³ Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 59,60.

²⁴ Tanrıbilir, Feriha Bilge, Şit, Banu, “Milletlerarası Tahkim Müessesesi ve Yeni Milletlerarası Tahkim Kanunu”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C. 22, S. 2, 2002, ss.820-837, s. 819; Şit, Banu, Kurumsal Tahkim ve Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi, Ankara: İmaj Yayınevi, 2005, ss. 70–71.

²⁵ Şit, Kurumsal Tahkim ve Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi, s. 70.

²⁶ Akıncı, Milletlerarası Tahkim, ss. 32–34; Karademir, “Milletlerarası Kurumsal Tahkim Merkezlerinin Bir Karşılaştırması”, s. 75; Öksüzoğlu, Hilal Tuğba, “Türkiye’de Deniz Ticareti Tahkim Merkezi Kurulması Üzerine Düşünceler”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C. 38, S. 2, 2018,ss.369-422, s. 372.

Doktrinde milletlerarası tahkim kavramının özel hukuka ilişkin uyuşmazlıklarının yanında devletlerarası uyuşmazlıkları da kapsadığına ilişkin yanılığın önlemek için milletlerarası tahkim yerine milletlerarası ticari tahkim kavramı kullanılmaktadır²⁷. Son olarak İstanbul Tahkim Merkezi, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğı (TOBB) Tahkim Örgütü, İstanbul Ticaret Odası Tahkim ve Arabuluculuk Merkezi (İTOTAM), İzmir Ticaret Odası Tahkim Bürosu ve Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneğı (UTİKAD) Tahkim Kurulu ülkemizdeki milli ve milletlerarası tahkim kuruluşlarına örnek verilebilir.

2. MİLLETLERARASI TAHKİMİN ÖNEMİ

Milletlerarası ticaretin 19. yüzyılın sonlarından itibaren ciddi şekilde gelişmeye başlaması ile 20. yüzyılın başlarından itibaren uluslararası tahkim kuruluşları kurulmaya başlanmıştır. Bu süreçte, günümüzde dünya çapında 140 ülkenin şirketlerinin temsil edildiğı ve 1919 yılında kurulan Milletlerarası Ticaret Odası (MTO) bünyesinde, uluslararası tahkim merkezi kurulmuştur. MTO, 1927, 1931 ve 1939 yıllarında kendi tahkim kurallarını yürürlüğe sokmuştur²⁸. MTO yanında, Londra Uluslararası Tahkim Mahkemesi (LCIA) ve Amerikan Tahkim Derneğı (AAA) gibi özerk ve şeffaf tahkim kurumları ortaya çıkmaya başlamış ve uluslararası uyuşmazlıklarda sürat, adalet, tarafsızlık gibi gerekçelerle taraflar bu alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemine yönelmeye başlamıştır. Bununla birlikte 1958 tarihli Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkında New York Sözleşmesi (New York Sözleşmesi), Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü Merkezi (ICSID) Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret

²⁷ Nomer, Ergin, Ekşi, Öztekin Gelgel, Nuray Günseli, Milletlerarası Tahkim Hukuku, İstanbul: Beta Basım Yayın 2013, s. 4.; Başbayraktar Taşkın, Mine, “Tahkimde Yabancılık Unsuru”, Adalet Dergisi, S. 15, 2003, ss.116-144, s. 121.

²⁸ Yeşilirmak, Ali, ICC Tahkim Kuralları ve Uygulaması (ICC)., Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2018, s. 7-8.

Hukuku Komisyonu 1985 tarihli UNCITRAL Model Kanunu ile uluslararası tahkim, uluslararası hukukun ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir²⁹.

Günümüzde tahkim, taraflar arasında ortaya çıkmış ya da gelecekte ortaya çıkması olası belli uyuşmazlıkları, devlet mahkemeleri haricinde tarafların seçtiği ve hakem denilen, tarafsız özel kişiler aracılığıyla bağlayıcı şekilde karara bağlanması olarak tanımlanabilir³⁰. Hakemleri anlaşmazlığın tarafları ya da onların temsilcileri seçebilmektedir. Ayrıca taraflar, hakemin tahkime tatbik edeceği usûlü kendileri kararlaştırabilmektedir. Hakem kararları; nihaî ve her iki tarafı bağlayıcı özelliğe sahiptir. Hakemlerin uyuşmazlığa ilişkin baz aldıkları tek ölçü, tarafların kendi aralarında yaptıkları anlaşmanın hükümleridir. Hakemler, anlaşma hükümleri haricinde, millî veya milletlerarası hukuk kurallarını göz önüne almak zorunda değildir ve hakemler her davada taraflar arasında farklı olarak akdedilen bir anlaşmayı temel aldığı için, kararları, evrensel ve değişmez hukuk kuralları oluşturmaz. Bu açıdan tahkim belirli hukuki uyuşmazlıkların çözümünde kullanılan bir usul olup, devlet yargısından en önemli farkı, hakemin lex fori'ye (hâkimin hukuku) sahip olmaması ve hakemin taraflar arasındaki anlaşmaya bağlı kalarak uyuşmazlığı çözmeye uğraşmasıdır³¹. Ancak, taraflar uyuşmazlığı çözümü için uluslararası tahkim kurumuna başvurduklarında, aksini kararlaştırmadıkça, kurumun tahkim kuralları ile bağlı olacaklardır.

Milletlerarası ticari anlaşmazlıklara karar vermesi için tesis edilmiş milletlerarası mahkeme olmadığından, bu alandaki uyuşmazlıkların çözümü için devlet mahkemelerine başvuru yapılmaktaydı. Ancak, milletlerarası ticaretteki uyuşmazlıklarda hem mahkemelerin tarafsızlığının sağlanması hem de uzmanlık gerektirdiği için, devlet yargısı yani mahkemeler bazı zorluklarla karşılaşmıştır.

²⁹ Yeşilova, Bilgehan, Milletlerarası Tahkimin Hukukî Niteliği Üzerine Düşünceler Ve Güncel Gelişmeler, TBB Dergisi, Sayı. 76, 2008, ss. 83-164, s.90.

³⁰ Sönmez, İrfan / Karakaya, Gencay, Milletlerarası Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı. 1, C.XXIII, 2015, s.s. 203-229, s. 208; Sadruleşrafi, Hüseyin Ali, "Türk Milletlerarası Tahkim Kanunu'na İlişkin Düzenlemeler İle Uygulamalar Hakkındaki Görüşler". Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (1), 2007, İzmir, ss.399-451, s.400.

³¹ Sönmez/Karakaya, Milletlerarası Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk, s. 206-207.

Bu sebeple milletlerarası tahkim, elverişli bir uyuşmazlık çözüm yöntemi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde ticaretin gelişmesi ve ülkelerin yabancı yatırımcı çekme isteği sonucu, ülkelerin milletlerarası ticaretten soyutlanmasını mümkün kılmamaktadır. Bu durum, dışa açılmayı gerektirmekte ve uyuşmazlıkların çözümü için yeni anlayış ve kurumların doğmasına yol açmaktadır.

Modern dünyada tahkim, başkaca uyuşmazlık çözüm usullerinden daha çok kullanılmaktadır. Bunun sebebi, tahkim yargılamasının süratli şekilde neticelenmesi ve tahkimde özel ve esnek usullere bağlı olarak daha hızlı karar verilmesi, tahkimin mahkemelere oranla daha tarafsız olması ve uyuşmazlığa uzman kişilerin karar vermesidir³². Fakat, milletlerarası ticarî ilişkilerin karmaşıklığı ve büyüklüğü tahkim yargılamasının bile uzun sürmesine neden olmaktadır. Bu durum, tahkim masraflarının da artmasına neden olmakta ve hızlı karar bekleyen başvuranların memnuniyetsizliğine yol açmaktadır. Milletlerarası tahkimin cazibesini ve itibarını kaybetmemesi için uluslararası tahkim kurumları, yargılama süreçlerinin kısaltılması ve masrafların azaltılması için tahkim kurallarını yeniden ele almakta ve yeni düzenlemeler yayınlamaktadır³³. Örneğin MTO, ICSID, AAA, ISTAC gibi uluslararası tahkim kurumları, 2017 yılından beri belli miktara kadar olan uyuşmazlıklarda hızlandırılmış tahkim kurallarını kabul ederek uygulamaya başlamış³⁴ ve Covid-19 pandemisi ile tahkim başvuru ve evrakının dijital yollardan iletilmesi ve elektronik duruşma gibi hükümlere yer vermeye başlanmıştır.

³² *Ertürk*, Begüm Hande, Milletlerarası Tahkimde Yeni Gelişmeler: Tahkim Yargılaması Süreci ve Masraflarının Azaltılması, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi, C.19, S.2, 2013, ss. 1596-1619, s.1596.

³³ *Ertürk*, Milletlerarası Tahkimde Yeni Gelişmeler: Tahkim Yargılaması Süreci ve Masraflarının Azaltılması, s. 1596.

³⁴ *Aydın*, Erhan Burak, Milletlerarası Tahkim Uygulamasında Hızlandırılmış Tahkim Usulü, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019, s.23-28.

2.1. Milletlerarası Tahkimin Tanımı ve Unsurları

Tahkimin milletlerarası karakteri bulunup bulunmadığı, onun yabancılık unsuru içerip içermediği ile ilişkilidir. Şayet tahkim yabancılık unsuru içeriyorsa tahkim milletlerarası özelliğine sahip olacak ve MTK uygulanacaktır (MTK m.1). Yabancılık unsurunun nelerden oluştuğu MTK m.2’de düzenlenmiştir. Bir tahkim uyuşmazlığının milletlerarası olarak değerlendirilebilmesi için ilk unsur, milletlerarası nitelik taşımasıdır. İkinci unsur ise tahkimin ticari nitelik taşımasıdır.

2.1.1. Tahkimin Milletlerarası Nitelik Taşınması

Doktrinde ve uygulamada, ticarî tahkimin “milletlerarası” niteliğinin belirlenmesinde, milliyet, toprak, anlaşmanın niteliği gibi çeşitli ölçütler göz önüne alınmıştır. Tahkimin millî ya da milletlerarası karakterde olması, hakem kararlarının tanınması ve tenfizi safhasında meydana getireceği sonuçlar açısından önem arz etmektedir.

Tahkimin milletlerarası niteliğinin tespitinde, tahkim anlaşmasının var olmasını sağlayan ana sözleşmenin ekonomik niteliğinin baz alınması gerektiği öne sürülmektedir³⁵. Bu manada, “milletlerarası ticarî tahkim” kavramı, “milletlerarası anlaşma” kavramı ile yakın ilişki içerisindedir. Fakat doktrinde “milletlerarası anlaşma” kavramının tanımı konusunda görüş birliği yoktur. Klasik görüş uyarınca, “milletlerarası anlaşma” kavramının belirlenmesinde, kişi ve coğrafi unsurlar önemlidir. Başka bir deyişle, esas anlaşmaların yabancı unsur içermesi gerekmektedir. Bununla birlikte yeni görüşler, milletlerarası ticarete ilişkin bütün anlaşmaları yabancılık unsur içermeseler bile, milletlerarası anlaşma kavramı içinde görmektedir. Bu yeni anlayış açısından önemli olan uyuşmazlığın maddi niteliğidir³⁶.

³⁵ *Erdoğan*, Feyiz Uluslararası Hukuk ve Tahkim, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004, s. 89.

³⁶ *Tanrıbilir/Şit*, Milletlerarası Tahkim Müessesesi ve Yeni Milletlerarası Tahkim Kanunu, s. 820.

Tahkimin milletlerarası niteliğinin tespitinde, uyuşmazlığın taraflarının kişisel konumları ya da uyuşmazlık konularına bakılmaktadır. Tarafların kişisel konumlarına bakılacak olursa, tarafların uyruğu, oturum yeri, işyeri ya da tüzel kişiler açısından idari merkezlerinin ayrı ülkelerde olması sebebiyle, tahkim milletlerarası nitelik kazanmaktadır. Uyuşmazlığın konusu esas alınırsa, bahse konu uyuşmazlık milletlerarası ticarete dair olmalıdır³⁷.

Milletlerarası ticarî tahkimin düzenlendiği UNCITRAL Model Kanunu'nda milletlerarası tahkim terimi yer almaktadır. Model Kanun md.1/3 uyarınca, aşağıda sayılan hususlardan birisinin bulunması durumunda tahkimin milletlerarası karakter taşıdığı ifade edilmiştir³⁸.

“1) Bir tahkim anlaşmasının taraflarının işyerlerinin, anlaşmanın akdedildiği tarihte ayrı devletlerde olması halinde,

2) Aşağıdaki yerlerden birinin tarafların işyerlerinin bulunduğu devletten başka bir yerde bulunması halinde;

2.1.) Tahkim anlaşmasında veya ona dayanarak belirlenmiş olan hallerde tahkim yeri,

2.2.) Ticari ilişkiden doğan yükümlülüklerin önemli bir bölümünün ifa edileceği yerlerden biri veya uyuşmazlık konusunun en çok bağlantılı olduğu yer.

3) Tarafların tahkim anlaşmasının konusunun birden çok devletle ilişkili olduğu hususunda açıkça anlaşmaları halinde.” MTK taslağı oluşturulurken de UNCITRAL Model Kanun md. 1/III temel alınmıştır³⁹. Kanunda da kesin bir tanım yapmak yerine, milletlerarası tahkimin ne olduğu ifade edilmiştir.

Uygulamada milletlerarası tahkim kuruluşlarına, milli veya bölgesel tahkim kuruluşlarına oranla daha çok başvuru yapılmaktadır. Bunun nedenlerinden birisi, milletlerarası tahkim kuruluşlarının geçmişinin daha fazla olması, daha fazla tecrübe ve yetkiye sahip olmasıdır. Diğer nedeni ise bu tahkim kuruluşlarının kurallarının milli tahkim kuruluşlarının kurallarına oranla daha

³⁷ Tanrıbilir/Şit, Milletlerarası Tahkim Müessesesi ve Yeni Milletlerarası Tahkim Kanunu, s. 820.

³⁸ Erdoğan, Uluslararası Hukuk ve Tahkim, s. 89.

³⁹ Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 60.

fazla uygulamaya sahip olması ve bunun beraberinde başarıyı getirmesidir. Son olarak milletlerarası tahkim kuruluşlarında harç ve hakem ücretleri pahalı olsa da, daha fazla nitelikli ve tecrübeli hakemlere sahiptir⁴⁰. Ayrıca, uyuşmazlıkların çözümünde gizlilik ilkesinin gözetilmesi de milletlerarası tahkimin avantajlarından biridir⁴¹.

2.1.2. Tahkimin Ticari Nitelik Taşınması

Tahkim, tarafların iradesine bağlı olmayan veya tarafların üstünde serbest şekilde tasarruf edemeyecekleri durumlarda yapılamaz. Örnek olarak, boşanma davaları, iflas davaları ve çekişmesiz yargıya ilişkin davalarda tahkim anlaşması kurulamaz. Bununla birlikte taşınır mal davaları, alacak ve iş uyuşmazlıklarına ilişkin tahkim anlaşması akdedilebilmektedir. Milletlerarası ticarî tahkim yargılamasının kapsamında, genelde, milletlerarası ticaretin konusunu oluşturan sözleşmeler ve bu sözleşmelerden doğan uyuşmazlıklar girebilmektedir. Diğer bir deyişle, milletlerarası ticaret ve yatırıma dair sözleşmelerin uygulanması sonucu doğan anlaşmazlıklarda milletlerarası ticarî tahkime başvuru yapılabilmektedir⁴².

Bir ilişkinin “ticarî” olarak kabul edilmesi için gereken kıstaslar millî ve milletlerarası hukuk bakımından değişiklikler arz eder. Türk hukukunda Türk Ticaret Kanunu (TTK) hükümleri çerçevesinde bir hukukî ilişkinin ticarî olarak tanımlanması yapılmaktadır. TTK’da yer alan hususlarla bir ticarî işletmenin alanına giren tüm işlem ve eylemler ticarî iş olarak kabul edilmektedir (TTK m.3)⁴³. Anılan maddede, ticarî iş olarak kabul edilmenin iki kıstası bulunmaktadır. Bunlardan ilki, işin TTK’da düzenlenmesi kıstası; diğeri ise, işin ticarî işletme ile ilgili olması kıstasıdır. Bununla birlikte TTK. m.21/2’de ticarî iş kabul edilmenin başka bir ölçütü yer almaktadır. Bu madde, ticarî iş kıstasını, taraflar arasındaki

⁴⁰ Karademir, “Milletlerarası Kurumsal Tahkim Merkezlerinin Bir Karşılaştırması”, s. 83,84.

⁴¹ Toope, Stephen, “Mixed International Arbitration, Studies In Arbitration Between States And Private Persons”, Grotius Publications Limited, 1990, pp.290-294, pp. 291-292.

⁴² Mohaammed, Bashdar Abdullah, Milletlerarası Ticari Tahkimde Uyuşmalıkların Çözüm Aracı Olarak Elektrik Ticari Tahkim, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2019, s.15.

⁴³ Sumer, Ayşe, Ticaret Hukuku Ders Kitabı, İstanbul: Beta Basım Yayın, 2018, s. 6.

borcun kaynağına bağlamaktadır. Diğer bir deyişle, taraflar arasındaki borç, sözleşmeden kaynaklanıyorsa işin ticarî iş şeklinde kabul edilmesi için her iki taraftan sadece birinin ticarî işletmesiyle ilişkili bulunması yeterli olmaktadır. Fakat borcun doğumunu haksız fiil oluşturuyorsa, bu durumda işin ticarî iş şeklinde tanımlanabilmesi, işin tüm tarafların ticarî işletmeleriyle ilişkili olmasına bağlıdır⁴⁴.

2.2. Milletlerarası Tahkimin Hukuki Niteliği

Tahkimin hukukî niteliğine ilişkin dört görüş öne sürülmüştür. Bunlar; “akdî”, “kazaî”, “karma” ve “bağımsız teori” dir. Akdî teori, tahkimin sözleşmesel özelliğini ön plana çıkarmakta ve tarafların yaptığı bir sözleşme bulunmadan tahkimin geçerli kabul edilemeyeceğini ifade etmektedir. Tarafların yaptığı anlaşma, hakemlerin yetkisinin kaynağını oluşturmakta ve tarafların karşılıklı rızalarıyla netice doğurmaktadır. Bu nedenle, devletin tahkim yargılamasına müdahalesinin bulunmaması gerekmektedir⁴⁵. Kazaî teoride tahkimin tüm aşamalarına tahkim kanunu egemen olmakta; devletin kendi ülkesindeki tahkim usulünü düzenleme ve denetleme gücü ön plana çıkmaktadır⁴⁶. Karma teoride tahkim, hem sözleşmesel hem de yargısal öğeleri kapsayan bir kurum şeklinde tanımlanmaktadır. Bu görüş uyarınca tahkim, tarafların yaptığı bir sözleşmeden dayanağını alsa da, yargısal (kazaî) sonuçlar oluşturan bir sözleşmedir. Bağımsız (otonom) teori, milletlerarası tahkimin amacını temel alarak, milletlerarası tahkimin hukukî niteliği betimlemektedir. Milletlerarası tahkim sadece milletlerarası ticaret kuralları ile başka bir ifadeyle, milletlerarası kamu düzeni ile sınırlandırılmaktadır⁴⁷.

Milletlerarası ticarî tahkimin, yabancı unsurlar barındıran anlaşmazlıkların karara bağlanmasında önemli bir rolü bulunmaktadır. Uluslararası ticaret

⁴⁴ Azizov, Hâkim, Uluslararası Ticarî Tahkim, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2004, s. 34.

⁴⁵ Özel, Sibel, Milletlerarası Ticarî Tahkimde Kanunlar İhtilafı Meseleler, Legal Yayıncılık, Hukuk Kitapları Serisi: 119, 1.Bası, İstanbul: 2008, s. 33.

⁴⁶ Özel, Milletlerarası Ticarî Tahkimde Kanunlar İhtilafı Meseleler, a.g.e, s. 32.

⁴⁷ Özel, Milletlerarası Ticarî Tahkimde Kanunlar İhtilafı Meseleler, s. 34.

hacminin gün geçtikçe artması, uluslar arasındaki ilişkilerde başka makamların oluşturulmasına da yol açmıştır. Milletlerarası tahkimin hukukî niteliğine ilişkin doktrinde ortak bir görüş bulunmamaktadır⁴⁸. Ancak otonom teorisi, uluslararası ticarî yaşamın gelişen gereksinimleri kapsamında ortaya çıkan tahkimi esas almaktadır.

3.ELEKTRONİK TAHKİMİN TANIMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLER

Milletlerarası tahkimde duruşma yapılmaksızın karar verilebilen davalarda, genellikle hakemler fiziken bir araya gelmeksizin karar verebilmektedirler. Bununla birlikte, günümüzde iletişim imkânları geliştiğinden hakemler, fiziki olarak bir araya gelmeksizin, tele-konferans, video konferans veya elektronik posta aracılığıyla toplantılar yapabilmekte ve karar alabilmektedirler. İletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler ‘elektronik tahkim’ teriminin ortaya çıkmasına yol açmıştır⁴⁹. Kanaatimizce elektronik tahkimin ayrı bir şekilde tanımının yapılmasına gerek bulunmamaktadır. Zira tahkim yargılamasının elektronik ortama taşınması, Türk hukukunda mevcut tahkim tanımına ilişkin bir farklılık yapılmasını veya bu tanımın değiştirilmesini gerekmemektedir.

Milletlerarası ticari uyuşmazlıklar kapsamlı ve karmaşık olup, bu uyuşmazlıkların çözümünde tatbik edilen tahkimin çok yönlü ve çok taraflı olduğu durumlarda, tahkim yargılamaları uzun sürebilmektedir. Ancak, yargılamanın uzaması ile tahkim giderleri arttığından taraflar bundan memnun olmamaktadırlar. Tahkimle elde edilmek istenen amaç ve itibar kaybı olmaması için kurumsal tahkim merkezleri, kendi kurallarını iletişim teknolojilerine uyum sağlamak için yeniden düzenlemektedir⁵⁰. Bu düzenleme alanlarından biri de elektronik tahkimdir. Doktrinde “Elektronik Tahkim kavramı yerine “Online

⁴⁸ Şanlı, Milletlerarası Ticarî Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk, s. 52.

⁴⁹ Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 129.

⁵⁰ Özgenç, Zeynep, Mohammed, Bashdar Abdullah, “Milletlerarası Elektronik Ticari Tahkimde Kanunlar İhtilafı Meseleleri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 12, S. 63, 2019,ss.1330-1340, s. 1330; Ertürk, s.1596.

Tahkim”⁵¹, “Çevrimiçi Tahkim”⁵², ve “İnternet Tahkimi”⁵³ ve “Eşanlı Tahkim”⁵⁴ gibi kavramlar da kullanılmaktadır⁵⁵. Ancak Elektronik İmza Kanunu, Elektronik Haberleşme Kanunu gibi kanunlarda “elektronik” kavramı kullanıldığından biz de bu kavramı kullandık.

Elektronik tahkim, tahkim yargılamasının çevrimiçi (online), yani sanal ortamda sürdürüldüğü bir tahkim türüdür⁵⁶. Elektronik tahkim yönteminde tarafların ve hakemlerin fiziki olarak bir araya gelmesi gerekmemektedir⁵⁷. Bununla birlikte elektronik tahkim, klasik tahkimin tüm özelliklerini taşımaktadır. Aynı zamanda elektronik tahkimin kararları da klasik tahkim kararları gibi bağlayıcı olup tenfizi istenebilecektir⁵⁸.

Doktrinde bir görüş göre, online tahkim ve elektronik tahkim kavramlarını ayrı kavramlardır. Bu görüş uyarınca klasik tahkimin belli bölümlerinde internetin getirdiği anlık görüntülü veya sesli konuşma gibi iletişim olanaklarından faydalanılarak yapılan tahkim elektronik tahkim; tüketici anlaşmazlıklarında⁵⁹

⁵¹ Çakır, Görkem, Dalar, Erdiç, “Arbitration via Internet Environment ‘ Online Arbitration ’ İnternet Ortamında Gerçekleştirilen Hakem Yargılaması ‘ Online Tahkim ’”, GSI Articleletter, 2018, ss. 223–236.

⁵² Kadioğlu, Cemre Çişem, “Bricks And Clicks: Online Dispute Resolution Mechanisms And Implementation Of Online Arbitration In Turkey For Cross-Border Business To Consumer E-Commerce Disputes (Çevrimiçi Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri Ve Sınır Ötesi İşletmeden Tüketiciye Elektronik Tic”, Bilişim Hukuku Dergisi, C. 1, S. 1, 2019, ss. 113–146.

⁵³ Atalı, Murat “İnternet Ortamında Tahkim ve Usul Hukuku Sorunları”, E - Akademi, S. 60, 2007, s.8, <http://www.eakademi.org/incele.asp?>, E.t:21.03.2021.

⁵⁴ Ertike, Tolga Uluslararası Ticarete Tahkim ve Diğer Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 38.

⁵⁵ Bir görüşe göre online tahkim, bilgi teknolojisinin kullanım derecesine bağlı şekilde iki çeşittir. Birincisi, bilgi değişimi ve iletişim aracı olarak bilgi teknolojisini kullanmak için sınırlanmış “teknoloji destekli online tahkim” (technology-assisted online arbitration), diğeri ise, bilgi teknolojisinin tam teşekküllü uygulamasının online tahkimde kullanıldığı “teknoloji tabanlı online tahkim”dir (technology-based online arbitration). Bkz. Zheng, Jie, “The Recent Development of Online Arbitration Rules in China”, 26 Information & Communications Technology Law, 2017, ss.135-145, s.135; Özmumcu, Seda, Dünyada ve Ülkemizde Online Uyuşmazlık Çözümleri Bağlamında Online Tahkim ve Uygulamaları, İstanbul Hukuk Mecmuası, 78 (2), 2020, ss.431-454, s.436.

⁵⁶ Bozkurt Yüksel, Ebru, “Elektronik Ticarete Elektronik Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, Mevzuat Dergisi, C. 11, S. 123, 2008, s. 5, <http://www.mevzuatdergisi.com/2008/03a/02.htm>, E.t: 21.3.2021.

⁵⁷ Balkar, Süheyla, “Online Tahkim”, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, 2004, ss.463-497, s.470.

⁵⁸ Yüksel, Elektronik Ticarete Elektronik Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 5.

⁵⁹ Bir hukuki işlemin ticari olmaması durumunda bu iş adi iş veya tüketici işlemi olarak değerlendirilebilir. İşin dolayısıyla uyuşmazlığın niteliğine göre de tahkimin söz konusu olup

sürecin tamamıyla internet üzerinden yapıldığı alternatif uyuşmazlık çözüm usulleri ise online tahkim olarak adlandırılmaktadır. Bu görüş, elektronik tahkim kararlarının bağlayıcı olduğunu ancak online tahkim kararlarının bağlayıcı olmadığını ve bu kurumun tahkimden daha çok uzlaştırıcılık kurumuna yakın olduğunu ifade etmektedir⁶⁰.

Başka bir görüş ise “dar anlamda online tahkim” ve “geniş anlamda online tahkim” şeklinde bir ayrıma gitmektedir. Bu ayrıma göre tahkim yargılamasının tamamıyla elektronik ortamda yapıldığı, somut ve fiziki birleşme veya temasın bulunmadığı tahkim türü, “dar anlamda online tahkim”; tahkim yargılamasının tümü yerine belirli bir bölümünün internet ve teknolojinin olanaklarından yararlanılarak gerçekleştirildiği tahkim yargılamasına ise “geniş anlamda online tahkim” adı verilmektedir⁶¹.

Elektronik tahkim, tüketiciler arasındaki uyuşmazlıklar haricinde tacirler ile tüketiciler arasındaki uyuşmazlıklara ve tacirler arasındaki uyuşmazlıklara da uygulanabilir. Elektronik tahkimin telekomünikasyon, marka ve alan adı uyuşmazlıkları gibi uyuşmazlıklarda kullanılsa da, kullanım alanları yalnızca bu alanlarla sınırlı değildir⁶².

4. ELEKTRONİK TAHKİMİN UYGULAMA YÖNTEMİ

İletişim teknolojilerinin gelişimi ile elektronik tahkim uygulamasında gelişmeler olmuştur. Tahkim sözleşmeleri, elektronik posta aracılığıyla akdedilmeye, hakemler ve taraflar elektronik araçlarla duruşma veya diğer işlemlere katılmaya başlamıştır. Hatta kurumsal elektronik tahkim hizmeti veren

olmayacağı belirlenecektir. Bkz. *Bahtiyar, Mehmet, Biçer, Levent* “Adi İş / Ticari İş / Tüketici İşlemi Ayrımı ve Bu Ayrımın Önemi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 3, 2016, ss. 395–436; *Uluocak, Nihal*, “Milletlerarası Tüketici Ve İş Akitlerinde Tahkim Şartının Geçerliliğine Dair Fransız Yargıtayının ve Doktrininin Görüşleri”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, C. 17, S. 1–2, 1997, ss. 517–531.

⁶⁰ *Özdemir Kocasakal, Hatice*, *Elektronik Sözleşmelerden Doğan Uyuşmazlıkların Çözümünde Uygulanacak Hukukun ve Yetkili Mahkemenin Tespiti*, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2003, ss. 217–218.

⁶¹ *Balkar*, “Online Tahkim”, s. 472,473.

⁶² *Balkar*, “Online Tahkim”, s. 472, 486.

internet sitelerinin oluşturulduğu görülmüştür. Uygulamada taraflar, anlaşmazlıklarını bu internet siteleri vasıtasıyla çözümlenmek istediğinde öncelikle sitede yayınlanan formların doldurulması gerekmektedir. Formda tarafların isim, soyisim, adres bilgileri, anlaşmazlıkla ilgili olayların özeti ve tarihler talep edilmektedir. Gerekli formlar doldurulduktan ve hakem ücretleri, harç ve diğer masraflar ödendikten sonra davayı açmaya yarayan buton veya bölüm tıklanarak yargılama süreci başlatılmaktadır⁶³. Elektronik tahkim sürecince taraflar, yargılamaya elektronik posta vasıtasıyla katılabilir ve duruşmalar anlık görüntülü konferans aracılığıyla yapılabilir⁶⁴. Hatta bu yöntemlerin; taraf, tanık veya bilirkişilerin bizzat dinlenmesini olanaklı kıldığı söylenebilir⁶⁵. Diğer bir deyişle, elektronik tahkimde tanık ve uzmanlar (bilirkişi) anlık görüntülü konferans yöntemi ile dinlenebilir, davaya konu olan belgeler taranarak elektronik ortamda taraf ve hakemlere ulaştırılabilir, hakemler de yargılama yaparken teknolojinin bütün olanaklarından yararlanabilir.

Elektronik tahkimde kullanılan başka bir yöntem, sanal platform yöntemidir. Bu yöntemde, platform merkeze bağlı olarak yöneticiler tarafından yönetilir. Platform yönetimi, taraflara ve hakemlere sisteme giriş amacıyla şifre vermektedir. Taraflar ve hakemler bu şifre ile sisteme girerek, dava konusu tüm bilgi ve belgelere ulaşmaktadır. Ayrıca başka bir yöntem, elektronik dosya yönetimidir (electronic file management). Elektronik tahkimde, elektronik dosya yönetimi (electronic file management) tekniği ile uyumsuzluğa konu olan bütün bilgi ve belgeler, bir yazılım programıyla fiziki bir ortama gereksinim duyulmadan gönderilebilir, saklanabilir, ulaşılabilir ve çıktı alınabilir. Bu şekilde belgeler, elektronik ortamda kaydedilip saklanabilir, kağıttan ve mekandan tasarruf edilebilir⁶⁶.

Taraflar, elbette tahkim yargılamasındaki usulü serbest şekilde tespit edebilirler. Taraflar bu kuralları tespit etmemişse hakemler, bu kuralları tespit

⁶³ Akıncı, Ziya, Elektronik Tahkim, “Uluslararası İnternet Hukuku Sempozyumu”, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 2001, s. 429-430.

⁶⁴ Yüksel, s.5.

⁶⁵ Balkar, “Online Tahkim”, s. 469.

⁶⁶ Balkar, “Online Tahkim”, s. 473-474.

eder. Taraflar, yargılamanın sanal ortamda yapılmasına karar verebilirler ve bu şekilde bir anlaşma da geçerli olacaktır⁶⁷.

5. ELEKTRONİK ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM YÖNTEMLERİ

Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri (AUÇY), tarafların resmi bir yargılama usulüne gereksinim duymadan uyuşmazlıklarını çözmek için taraflara yardımcı olan bazı usullerden oluşan yöntemlerdir⁶⁸. Diğer bir deyişle, devlet yargısının yaptığı yargılama haricindeki uyuşmazlık çözüm yöntemlerini ifade eder. Uygulamada en çok başvurulan alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri; müzakere, arabuluculuk ve tahkimdir⁶⁹.

AUÇY, mahkemelerce gerçekleştirilen yargılamalara oranla daha ucuz ve hızlı olup, ticari anlaşmazlıklar başta olmak üzere bir takım anlaşmazlıkların çözümünde kullanılmaktadır⁷⁰. Bu yöntemlerin uygulanabilmesi, tarafların karşılıklı rızalarının bulunmasına bağlıdır. Müzakere, arabuluculuk ve tahkim gibi alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinde taraflar, dava yoluna nazaran, çözüm bulma sürecine daha fazla katılırlar ve kararlar üzerindeki etkileri daha da fazla olmaktadır⁷¹.

Uzlaştırma, müzakere, tahkim gibi alternatif anlaşmazlık çözüm yöntemleri internet ortamında yapıldığı takdirde, elektronik alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri olarak adlandırılmaktadır⁷². Diğer bir deyişle, elektronik alternatif anlaşmazlık çözüm usulleri, klasik alternatif anlaşmazlık çözüm usullerinin teknolojinin kullanılmasıyla uyuşmazlığın çözülmesini temin

⁶⁷ Çakır/ Dalar, "Arbitration via Internet Environment ' Online Arbitration ' İnternet Ortamında Gerçekleştirilen Hakem Yargılaması 'Online Tahkim', s. 228.

⁶⁸ Özbek, Mustafa Serdar, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Ankara: Yetkin Yayınları, 2009, (Alternatif Uyuşmazlık Çözümü) s. 127,128.

⁶⁹ Özbek, Mustafa, "Dünya Çapındaki Adalete Ulaşma Hareketiyle Ortaya Çıkan Gelişmeler ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, C. 51, S. 2, 2002, ss.121-162, s.138.

⁷⁰ Özbek, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 127.

⁷¹ Özbek, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 132.

⁷² Balkar, "Online Tahkim", s. 468.

etmektedir. Bu yöntemleri ayıran temel araç, teknoloji ve internetin kullanımudur. Örnek olarak klasik yöntemlerde ıslak imza kullanılırken elektronik yöntemlerde elektronik imza; ev ya da iş adresi yerine elektronik posta adresi kullanılır. Elbette elektronik yöntemlerde tüm işlem ve süreçler sanal ortamda yapılmaktadır⁷³.

Elektronik alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri kavramının İngilizcesi Online Dispute Resolution (Çevrimiçi Uyuşmazlık Çözümü) olup, doktrinde ise bu kavramın yerine Online Uyuşmazlık Çözümü, Siber Uyuşmazlık Çözümü⁷⁴, Çevrimiçi Uyuşmazlık Çözümü ve Eşanlı Uyuşmazlık Çözümü⁷⁵ gibi terimler kullanılmıştır.

Elektronik alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin ilk örneklerinden biri Montreal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Araştırma Merkezi tarafından 1996 yılında uygulamaya konulan *Cybertribunal* projesidir. Proje, 1998 yılında uygulamaya geçmiş, fakat bir süre sonra internet alan adı uyuşmazlıklarını çözmek için kurulan ICANN'ın ortaya çıkardığı *e-Resolution*'a yerini devretmiştir. Başka bir örnek ise ABD'de Massachusetts Üniversitesi girişimi ile *Online Ombuds Office*'in kurulması ve yine ABD Pittsburgh'da gerçekleştirilen *Virtual Magistrate*⁷⁶ projesidir. Bu çalışmalara bakıldığında, teknolojik iletişim vasıtaları aracılığıyla anlaşmazlıkların çözülmeye çalışıldığı görülmektedir⁷⁷.

Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerini yürüten kurumsal merkezler, aynı anda elektronik alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerini de kullanarak uyuşmazlıkları çözebilmektedir. Hatta bu kurumsal merkezlerin yanında bu yöntemleri kullanan internet siteleri de bulunmaktadır. Bazı elektronik ticaret hizmeti veren sitelerde de alıcı ve satıcı arasında çıkan anlaşmazlıkları elektronik

⁷³ Yüksel, "Elektronik Ticarete Elektronik Alternatif Uyuşmazlık Çözümü", s. 3.

⁷⁴ Demir, Şamil, "Siber Uyuşmazlık Çözümü", Ankara Barosu Bilişim ve Hukuk Dergisi, C. 4, S. 5, 2007, s. 44-45.

⁷⁵ Demir, Şamil, "Online Uyuşmazlık Çözümü (ODR) Elektronik İmzalı İlam Hükmünde Anlaşmalar", Ankara Barosu Bilişim ve Hukuk Dergisi, C. 3, S. 4, 2007, ss. 20-23; Ertike, Uluslararası Ticarete Tahkim ve Diğer Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları, s. 37.

⁷⁶ Balkar, Online Tahkim, s. 492.

⁷⁷ Özdemir Kocasakal, Elektronik Sözleşmelerden Doğan Uyuşmazlıkların Çözümünde Uygulanacak Hukukun ve Yetkili Mahkemenin Tespiti, s. 209.

şekilde çözmeye çalışan servisler bulunmaktadır⁷⁸. Olağan alternatif anlaşmazlık çözüm usulleri; müzakere, arabuluculuk, tahkim olarak sıralanırken, elektronik alternatif anlaşmazlık çözüm usulleri ise elektronik müzakere, elektronik arabuluculuk ve elektronik tahkim şeklinde sayılabilir⁷⁹.

5.1. Elektronik Müzakere

Sözcük anlamı ‘*Bir konuyla ilgili fikir alışverişinde bulunma, olaşma*’ olan müzakere⁸⁰, tarafların bir anlaşmazlıkla ilgili olarak bir araya gelip çözüm arama usulüdür. Müzakere; resmi olmaktan uzak, esnek ve tarafların kontrolüne olanak sağlayan bir uyuşmazlık çözüm yöntemi olduğundan, uygulamada en çok kullanılan, ideal bir çözüm yöntemidir⁸¹.

Uluslararası ticarete kendi sektöründe uzun süreli kalmak isteyen taraflar, diğer alternatif çözüm yöntemlerine oranla daha avantajlı olduğundan, anlaşmazlıklarını müzakere yöntemiyle çözmek isterler. Yargı yoluna başvurmanın, tarafların gizli kalması gereken sırlarını veya bilgilerini açığa çıkarması ve bazen de anlaşmazlık konusu mal veya hizmetin sigortalı olması, tarafları, anlaşmazlıklarını müzakere yoluyla çözmeye sevk etmektedir⁸². Elektronik müzakere, tarafların müzakere yaparken fiziki şekilde bir araya gelmeksizin elektronik ortamda veya internet üzerinden araçlar yardımıyla müzakere yapılması şeklinde tanımlanabilir. Elektronik müzakere, otomatik müzakere ve destekle müzakere şeklinde ikiye ayrılabilir.

Otomatik müzakere, müzakereyi başlatmayı talep eden taraf ilk olarak site üzerinden kurumla irtibata geçer. Akabinde müzakereyi idare eden kurum, uyuşmazlığın diğer tarafıyla bağlantı kurarak uyuşmazlığa ilişkin müzakere etmeyi isteyip istemediğini sorar. Müzakereyi istemesi üzerine taraflar; taleplerini

⁷⁸ Yüksel, “Elektronik Ticarete Elektronik Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, s. 3.

⁷⁹ Demir, “Online Uyuşmazlık Çözümü (ODR) Elektronik İmzalı İlam Hükmünde Anlaşmalar”, s. 20.

⁸⁰ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=%EF%BF%BDe> (Erişim Tarihi 27/02/2021).

⁸¹ Şanlı, Cemal Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 371; Özbek, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 100..

⁸² Şanlı, Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 373.

ve varsa tekliflerini elektronik şekilde iletirler. Elbette bu talep ve teklifler, karşı taraftan gizlenir ve kamuoyuna açıklanmaz. Tarafların taleplerinin birbirine yakın olması durumunda (örneğin % 5 -10 oranında) taleplerin aritmetik ortalaması alınır. Tarafların talepte bulunma sayısı ve süreleri önceden belli olmalıdır. Taleplerin yakınlık oranları, talepte bulunma sayı ve süreleri, site veya sisteme göre değişebilmektedir. Otomatik müzakere hizmeti veren site veya programlara ‘kapalı teklif servisleri’ adı da verilmektedir. Otomatik müzakere sistemi, yapısı gereği çoğunlukla para alacaklarına ilişkin uyuşmazlıklar için kullanılmaktadır. Bu sistem kolay ve basit olmakla birlikte, fiziki olarak görüşmeye ihtiyaç bırakmayıp, gereken tek şey internet bağlantısıdır⁸³. Örneğin Smartsettle ve Cybersettle gibi şirketler bu şekilde hizmet sunmaktadır⁸⁴.

Destekle müzakerede, taraflar arasında yapılan müzakere safhaları teknolojik vasıtalarla desteklenir. Destekle müzakerede, bu hizmeti veren kurum veya site adına bir kişi veya temsilci müzakerelere katılmayacaktır. İnternet sitesi, taraflara elektronik bir iletişim ortamı sağlar ve taraflar görüşme tarihlerini belirler. Otomatik müzakerede sistemin bizzat yardımı bulunuyorken, destekle müzakerede taraflar, sistemi aracı olarak kullansalar da kendileri anlaşmaya varmaktadır⁸⁵.

5.2. Elektronik Arabuluculuk

Arabuluculuk, bir konuda anlaşmazlığa düşen tarafları, gönüllü olarak bir anlaşmaya varabilmeleri amacıyla iletişim kurabilmeleri ve müzakere edebilmeleri için aynı masa etrafına toplayan, tarafsız olan bir üçüncü kişinin de (arabulucunun) katılmasıyla yürütülen bir uyuşmazlık çözüm usulüdür⁸⁶.

⁸³ Yüksel, “Elektronik Ticarete Elektronik Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, s. 3,4.

⁸⁴ Ercan, Melis, Uyuşmazlıkların Online Çözüm Yöntemleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s. 99.

⁸⁵ Yüksel, “Elektronik Ticarete Elektronik Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, s. 4; Örneğin destekle müzakere yöntemini www.squaretrade.com. isimli site sunmaktadır. Bkz. Ercan, Uyuşmazlıkların Online Çözüm Yöntemleri, s. 93 vd.

⁸⁶ Tanrıver, “Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk”, s. 165; Özbek, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 492.

Arabuluculuk, tarafsız üçüncü kişinin bulunması yönünden tahkim kurumundan ayrılmaktadır. Tahkim kurumu da bağlayıcı karar verdiği için, arabuluculuk kurumundan farklıdır. Arabuluculukta bir yargılama süreci bulunmaz, diğer bir deyişle, iddia ve savunmaların sunulması, delil toplanması gibi hükümler uygulanmaz. Arabulucu, uyuşmazlığın esasına ilişkin görüşlerini açıklar ve bu görüşler tavsiye niteliğinde olup tarafları bağlamaz. Adaletli olması bakımından arabuluculuk kurumu, eşit konumda bulunanlar arasında en sağlıklı şekilde yürütülür⁸⁷. Günümüzde MTO, İstanbul Tahkim Merkezi gibi pek çok kurumsal tahkim merkezinin de arabuluculuk kuralları bulunmaktadır.

Arabuluculuk kurumunun başarılı olması için tarafların iyiniyetli olması, arabulucunun nitelikli ve gayretli olması gerekmektedir. Taraflar, anlaşmazlığın çözümüne ilişkin fikir ve tekliflerini sunuyorsa, arabulucunun gayret etmesi ve çıkarların dengelenmesi ile arabuluculuk süreci olumlu sonuçlandırılabilir.

Arabulucular, tarafların muteber bulduğu ve uyuşmazlığa konu sektörü bilen kişiler olmalıdır. Bu özelliklere sahip arabulucular, taraflara etkin ve gerçekçi tavsiyelerde bulunarak tarafları uzlaştırabilir ve uyuşmazlığın olumlu şekilde çözümüne yardımcı olabilir⁸⁸. Elektronik arabuluculuk ise tarafların fiziki şekilde bir araya gelmesine gerek bulunmaksızın, internet ortamında ya da elektronik araçlar vasıtasıyla arabuluculuk yönteminin gerçekleştirilmesidir. Gerek klasik arabuluculuk gerekse elektronik arabuluculukta anlaşmazlığın çözülmesine yardım eden tarafsız bir üçüncü kişi bulunmalıdır. Arabulucu, tarafların uzlaşmasına yardımcı olabilir, anlaşmazlıkla ilgili görüş bildirebilir ya da çözüm sunabilir. Fakat, arabulucunun görüşünü veya bulduğu çözümü tarafların kabul etme zorunluluğu bulunmamaktadır. Elektronik arabuluculuk hizmeti veren internet siteleri, taraflar arasında veya taraflarla arabulucu arasındaki iletişimi, internet üzerinden yaparak bunu kolay hale getirmektedir.

⁸⁷ *Özbek*, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 492,493.

⁸⁸ *Şanlı*, Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 375.

Taraflar ve arabulucu arasındaki iletişim; sanal sohbet, e-posta veya görüntülü konferans gibi teknolojik vasıtalarla yapılmaktadır⁸⁹.

6. ELEKTRONİK TAHKİMİN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

Tüm hukuki kurumların, uyuşmazlıkların çözüm sürecine olumlu veya olumsuz katkıları olduğu gibi elektronik tahkimin de kendine özgü avantaj ve dezavantajları vardır

6.1. Elektronik Tahkimin Avantajları

Elektronik tahkimin avantajları, klasik tahkimin avantajlarını ile aynı doğrultudadır. Klasik tahkimde verilen kararlar; müzakere, uzlaştırma gibi alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin tersine, aynı mahkeme kararları gibi tarafları bağlayıcıdır. Ayrıca, başka alternatif uyuşmazlık çözüm usullerinde netice alınmaması halinde yapılan masraf ve harcanan zaman boşa gitmiş olacaktır⁹⁰.

6.1.1. Uyuşmazlığın Çözümündeki Hız

Uyuşmazlık taraflarının tahkime başvurmalarının en önemli neden, mahkeme yargılamalarının tahkime oranla daha uzun sürmesidir⁹¹. Örneğin ülkemizde hukuk mahkemelerinde bir davanın görülme süresi ortalama 283 gün olup, ticari uyuşmazlıklardan doğan uyuşmazlıkları çözmekle görevli asliye ticaret mahkemelerinde ise bir davanın görülme süresi ise 521 gündür⁹². Ancak MTK'ya göre tahkim yargılamasının karara bağlanma süresi, bir yıldır (MTK m.10/B). Bu süre, somut uyuşmazlığa göre daha da kısalabilecektir.

⁸⁹ *Yüksel*, “Elektronik Ticarete Elektronik Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, s. 4.

⁹⁰ *Akıncı*, Milletlerarası Tahkim, s. 32.

⁹¹ *Balcı*, İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim, s. 205; *Şanlı*, Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 220.

⁹² <http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2082019153842istatistik2018.pdf> (Erişim Tarihi 27/02/2021).

Bununla birlikte yargı sisteminde mahkemeler belli dönemlerde adli tatile girmekte ve yasalarda ivedi olarak yapılacağı yargılamalar dışında yargılama yapılması mümkün olmamaktadır. Ancak tahkim yargılamalarında adli tatil gibi uzun sayılabilecek bir ara verilmemektedir.

Klasik tahkimde de yargılamanın sonuçlanması bir ila iki yıl arasında sürmektedir⁹³. Elektronik ticarî tahkim süreçleri, hızlı ve kolay usûllere sahip internet üzerinden yapılmaktadır. Uyuşmazlığın tarafları, hakemlerle bir araya gelmeye ve fizikî olarak duruşmaya gitmeye gereksinim duymazlar. Bununla birlikte elektronik iletişim araçlarıyla tahkim duruşmalarına katılabilirler. Hatta elektronik ticarî tahkimde uyuşmazlıkla ilgili belgelerin ve kanıtların karşılıklı şekilde elektronik ortamda iletilmesi ve tanık dinlenilmesi mümkün olacaktır. Bu özellikleri nedeniyle elektronik tahkimde kararlar, daha kısa bir sürede alınabilecektir.

6.1.2. Tarafsızlık ve Gizlilik

Klasik tahkimin uluslararası ticari uyuşmazlıklarda kullanılmasından önemli nedenlerinden biri de diğer taraf ülkesinin mahkemesine başvurmak istememesidir⁹⁴. Bunun gerekçesi, uyuşmazlıktaki diğer tarafın, ülke usul ve hukuk sistemini bilmemesi veya diğer ülke mahkemelerinin tarafsız olacağından kuşku duyması olabilir⁹⁵. Bununla birlikte, tarafsız üçüncü bir devletin yargı sistemi de bazı gerekçelerle kabul görmeyebilir. Bu sebepler şunlardır:

“a) Kendi ülkesinde eğitim almış ve tecrübe edinmiş bir hakimin başka bir ülke hukukuna tabi bir dava hakkında doğru karar vermesinin zor olması,

⁹³ Yeşilirmak, ICC, s.153.

⁹⁴ Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 32; Bacanlı, “Bir Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Çolu Olarak İstanbul Tahkim ve Arbuluculuk Merkezi (ISTAC) Tahkim Yargılamasında Delillerin İbrazı ve Değerlendirilmesi”, s. 78.

⁹⁵ Şanlı, Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 220; Deren- Yıldırım, Nevhis, “Tahkimin Olumlu ve Olumsuz Yönleri”, Ankara Barosu Dergisi, C. 2002/4, 2002, ss.37-44, s. 44; Erdoğan, Uluslararası Hukuk ve Tahkim, s. 90, 91.

b) Dava konusu tüm bilgi ve belgelerin yargılamayı yapan devletin dili ile aynı olmaması durumunda tarafların kendini ifade etme ve takip etme sürecinin zorlaşması,

c) Hâkimin kendi ülke vatandaşlarının vergileriyle karşılanan yargı sisteminin başka ülke vatandaşı adına kullanma konusunda çekimser davranması,

ç) Tarafların anlaşmasına rağmen ‘uygun olmayan yargı yeri’ ilkesi gereğince itiraz edilebilmesinin mümkün olması,

d) Milletlerarası anlaşmaların mahkeme kararlarının tanıma ve tenfizini hakem kararlarına nazaran yeterli düzenleyememesi,

e) Mahkeme işlemlerinin halka açık yapılması⁹⁶. Tahkim merkezlerinin itibarını sağlayan hususlardan birisi de hakemlerin tarafsızlığının sağlanması olduğu dikkate alındığında, elektronik tahkimde de tahkim merkezlerinin hakemlerinin tarafsız olacağı söylenebilir.

Gizlilik, olağan tahkimin bir diğer avantajıdır⁹⁷. Mahkemelerdeki yargılamalarda aleniyet ilkesi kural olduğundan, yargılamaların açık yapılması gerekmekte olup, tahkimde ise uyuşmazlık gizlilik içinde çözümlenmekte ve kararlar yayınlanmamaktadır. Ticari sırlarını veya mali pozisyonunu açık etmek istemeyen taraflar, tahkimi tercih etmektedirler⁹⁸. Tahkimin devlet yargısına göre avantajları, süre ve masraftan tasarruftur. Fakat modern dünyada uyuşmazlıkların sayısının artması ve klasik tahkimin bile uzun sürebilmesi, bu tahkim türünün zaman ve para tasarrufu açısından yetersiz hale getirmektedir. Bu sebeple elektronik tahkimde internet üzerinde 128 bit korumalı iletişim sağlanarak gizlilik mümkün olduğunca korunabilir ve yargılamalarda teknolojik olanaklardan yararlanıldığından yargılamalar daha hızlı ve daha az masraflı hale gelebilir.

⁹⁶ Karademir, “Milletlerarası Kurumsal Tahkim Merkezlerinin Bir Karşılaştırması”, s. 74,75.

⁹⁷ Şanlı, Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 222.

⁹⁸ Pekcanitez, Atalay, Özekes, Medeni Usul Hukuku, s. 696; Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 32.

6.1.3. Kolaylık, Tarafların İradesinin Üstünlüğü ile Uzmanlık

Yabancı mahkeme kararlarının tenfizi ile karşılaştırıldığında, milletlerarası tahkim kararlarının tenfizi daha kolaydır⁹⁹. Devlet yargısı ile tahkim yargılaması arasındaki farktan ötürü yabancı tahkim kararlarının tenfizi, yabancı mahkeme kararlarının tenfizinden farklı hükümlere tabidir¹⁰⁰. Başta 1958 tarihli New York Sözleşmesi başta olmak üzere milletlerarası sözleşmeler, tahkim kararlarının tenfizini, mahkeme kararlarının tenfizine kıyasen daha da kolaylaştırmaktadır¹⁰¹. Ülkemizin 1958 tarihli New York Sözleşmesine taraf olması, yabancı hakem kararlarında doksan ülke ile tenfizi kolaylaştırmıştır. Ayrıca ülkemiz yabancı mahkeme kararlarının tenfizi amacıyla Azerbaycan, KKTC, Avusturya, İtalya, Irak, Romanya, Tunus, Cezayir, Arnavutluk, Gürcistan, Kazakistan, Polonya gibi ülkelerle ikili anlaşmalar yapmıştır¹⁰².

Milletlerarası tahkimde uyuşmazlık, uzman ve tecrübeli hakemler tarafından çözümlenmektedir. Kaldı ki, milletlerarası tahkim merkezlerini cazip kılan uyuşmazlığın çözümünde bu uzmanlığın verilmesi ve hakemlerin taraflarca seçilebilme olanağıdır. Uyuşmazlığın uzman ve tecrübeli bir hakem tarafından çözülmesi daha doğru kararlar verilmesini sağlayacaktır. Buna karşın, devlet yargısında tabi hâkim ilkesi uyarınca belirli bir hâkimin taraflarca seçilmesi veya tercih edilmesi olanaklı değildir¹⁰³.

6.1.4. Maliyet Azlığı

Tahkimin bir diğer avantajı, irade serbestisine sahip olduklarından tarafların; hakemleri, yargılama usulünü, yargılama dilini, yargılamanın yapılacağı ülkeyi belirleyebilmesidir. Bunun sayesinde devlet yargılamasında tebligat haftalar veya aylar alırken, tahkimde diğer posta yöntemleriyle tebliğ daha

⁹⁹ Balcı, İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim, s. 318.

¹⁰⁰ Erdoğan, Uluslararası Hukuk ve Tahkim, s. 89.

¹⁰¹ Şanlı, Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 221, 222; Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 32.

¹⁰² Erdoğan, Uluslararası Hukuk ve Tahkim, s. 89.90.

¹⁰³ Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 33; Pekcanıtez, Atalay, Özekes, Medeni Usul Hukuku, s. 696; Erdoğan, Uluslararası Hukuk ve Tahkim, s. 92.

kısa sürmektedir. Bununla birlikte, hakemlerin, taraflarca belirlenen dili bilenler arasında seçilebilmesi ile tercümana gerek kalmayacağından masraf ve zaman kaybı da olmayacaktır. Öte yandan hakemin, uyuşmazlık konusuna dair teknik ve hukuki bilgiye sahip olması, mahkemelerde ek masraf ve yargılama sürecinde zaman kaybına neden olan bilirkişiye gereksinimi bertaraf etmektedir¹⁰⁴.

Klasik tahkimde hakemlerin seyahat giderleri, tanıkların seyahat giderleri, tebligat giderleri ile hakem ve tanıkların yaptıkları diğer masraflar, yargılama giderleri arasındadır (MTK m.16/B). UNCITRAL Tahkim Kurallarına göre de hakem veya hakem heyetince dinlenecek tanıkların makul seyahat giderleri ve diğer masrafları yargılama giderleri arasında belirtilmiştir (m.40). Hakemlerin ve tanıkların ikametlerinin dışında yapılacak yargılamalar için gerçekleştirilecek diğer masraflar, konaklama, şehir içi ulaşım, yemek ve ikameti dışında kalması nedeniyle yapacağı zorunlu harcamalar, yargılama giderleri arasında sayılmaktadır¹⁰⁵.

Bununla birlikte, günler veya haftalar süren posta hizmeti yerine elektronik tahkimde tebligatlar, çok daha kısa süren ve bir anda gönderilebilen elektronik posta ile yapılabilmektedir. Bununla birlikte, tahkim yargısının tarafları ve diğer kişiler, duruşmaya katılmak için uçak veya otobüs yolculuğu yapmak yerine evinde veya ofisinde görüntülü konferans ya da tele-konferans araçlarını kullanacaklardır¹⁰⁶. Bu şekilde tahkim sürecinin maliyetleri ciddi manada azalacak ve zaman tasarrufu sağlanacaktır.

Elektronik tahkim, internet sitesinde elektronik alım yapan tüketicilerin ufak miktarlı uyuşmazlıklarında bile yerinden kalkmadan ve temsil edilme ihtiyacı duymadan, milletlerarası özel hukukun hantal kurallarına ya da devlet mahkemelerinin yavaş işleyen sistemine başvurmak zorunda kalmadan kolay,

¹⁰⁴ *Deren-Yıldırım*, “Tahkimin Olumlu ve Olumsuz Yönleri”, s. 41; Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 33; *Pekcanitez, Atalay, Özokes*, Medeni Usul Hukuku, s. 695.

¹⁰⁵ *Ertürk*, “Milletlerarası Tahkimde Yeni Gelişmeler: Tahkim Yargılaması Süreci ve Masraflarının Azaltılması”, s. 1606.

¹⁰⁶ *Yüksel*, “Elektronik Ticarete Elektronik Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, s. 5.

hızlı, ucuz ve resmi işlemlerden uzak bir şekilde haklarını aramalarına yardımcı olmaktadır¹⁰⁷.

6.2. Elektronik Tahkimin Dezavantajları

Elektronik tahkimin dezavantajları klasik tahkimin dezavantajlarını ile çoğunlukla aynı yöndedir. Örneğin dava konusu değerin yüksek olduğu yargılamalarda tahkim avantajlı iken dava konusunun düşük olduğu yargılamalarda tahkim dezavantajlı hale dönüşmektedir. Elektronik işlemlerde güven eksikliği de elektronik tahkimin dezavantajlarından biridir.

6.2.1. Elektronik İşlemlerde Güven Eksikliği

Tahkim süreçlerinde gizliliğin korunması, devlet yargısı yerine geleneksel tahkime başvurmanın en önemli avantajlarından biridir. Çünkü devlet yargısında duruşmalar ve kararlar, alenî duruşmalarda verilmektedir ve bu durum ticarî sırların rakipler tarafından ele geçirilmesine yol açabilmekte ve tacirlerin menfaatlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Geleneksel tahkimde bu açıklama geçerli olsa da, elektronik ticarî tahkimde bu oranda gizlilik sağlanamayabilir. Bunun sebebi ise elektronik ticarî tahkimin internet üzerinden yapılmasıdır. İnternet ortamı ise pek çok açıdan tahkimin gizliliğine yönelik tehditler oluşturmaktadır¹⁰⁸.

Tarafların uyumsuzluk aşamalarında sitenin internet sayfalarına girmek için aldıkları giriş şifreleri ve belgelerin hakemler ile bu ortamda paylaşılması, uyumsuzlukla ilgisi olmayan bir takım kişilerin bilgi sahibi olmasına yol açabilir ve tahkimin gizliliği korunamayabilir. Öte yandan, hacker olarak bilinen internet korsanları, tarafların bilgilerini veya uyumsuzluğa ilişkin belge ve kanıtları içeren internet sayfalarını ele geçirebilirler. Bu kişilerin amacı internet sitelerine girilen kredi kartı numaraları ya da gizli belgeleri elde etmeye çalışmaktadırlar.

¹⁰⁷ Balkar, "Online Tahkim", s. 486-487.

¹⁰⁸ Balkar, "Online Tahkim", s. 475; Mohammed, s.38.

Elektronik ticarî tahkim uyuşmazlıkları da ticari sırlar içerdiğinde internet sayfasının çökertilme tehlikesi, elektronik tahkimin gizliliğine ve taraflarını ticarî sırlarının açığa çıkması yönünde tehdit oluşturmaktadır¹⁰⁹.

6.2.2. Millî ve Milletlerarası Hukuki Düzenlemelerin Elektronik Ticarî Tahkimle Uyumlu Olmaması

Elektronik ticarî tahkim, genellikle millî veya milletlerarası hukuki düzenlemelerde ye alan koşulları sağlayamamaktadır. Çünkü bu düzenlemeler, klasik ve fiziksel ticarî sözleşme veya işlemler için meydana getirilmiştir. Çoğunlukla millî ve milletlerarası hukukun gerektirdiği şartları taşımaması ve elektronik ticarî hakem kararının kabul edilmemesi, elektronik ticarî tahkimin etkisiz olmasına neden olmaktadır.

Milletlerarası elektronik ticaretin ciddi anlamda gelişmesine karşın hâla global seviyede hukuki düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır. Bu düzenlemelerin olmaması; elektronik ticaret uyuşmazlıkların ve dolayısıyla elektronik tahkimin, hükümleri ve ilkeleri elektronik ticaret dünyasının dijital yapısına uymayan, klasik tahkime başvurmayı gerektiren ve genellikle birbiriyle çelişen çeşitli millî kanunlara mahkûm kalması neden olmaktadır.

6.2.3. Yüz Yüzelik İlkesi

Elektronik tahkimin dezavantajlarından biri de görüşmelerin yüz yüze olmaması sebebiyle duygu aktarımının yeteri kadar yapılamamasıdır. Tacirler arasında yapılan işlemlerden doğan, bilhassa yüksek miktartlı uyuşmazlıklarda taraflar ve vekilleri “güvenin temini” ve “yüz yüze iletişimin insani yönü” sebebiyle hakemlerle yüz yüze ilişki kurarak dinlenilmeyi istemektedir. Bundan ötürü tahkimin tüm aşamalarının elektronik ortamda yapılması ve hakemlerin yüz

¹⁰⁹ *Mohammed*, s.39.

yüzelik sağlanmadan karar vermesi tacirler arasında oluşan uyuşmazlıklar için uygun görülmemektedir¹¹⁰.

6.2.4. Şeffaflık, Tarafsızlık ve Düşük Miktarlı Tahkim

Tahkimde hakem kararları, mahkeme kararlarından farklı olarak üst derece mahkemesinin denetimine tabi olmamakta ve bu kararların yayınlanması mümkün olmamaktadır. Tarafların tahkime başvurunun gerekçelerinden biri gizlilik olsa bile hakem kararlarının yayınlanmaması, bu kararları arasında birlik sağlanmamasına ve hukuki güvenlik ilkesinin zarar görmesine yol açmaktadır. Hakem kararlarının şeffaf olmamasının bilhassa sigortacılık ve bankacılık sektöründeki uyuşmazlıklarda tahkime başvurulmamasına yol açtığı belirtilmiştir¹¹¹. Fakat son dönemlerde kurumsal tahkim merkezlerinde hakem kararlarının daha sıklıkla yayınlandığı görülmektedir. Elektronik tahkim açısından bakıldığında şeffaflığın sağlanması için tarafların kişisel ve ticari bilgileri yer almaksızın yayınlanması da, elektronik tahkimin şeffaflığını ve bu kararlarda hukuki güvenlik ilkesini sağlayacaktır.

Uyuşmazlık değerinin yüksek olduğu yargılamalarda klasik tahkim avantajlı iken bu miktarın az olduğu yargılamalarda tahkim dezavantajlı olmaktadır. Hakem sayısının birden fazla olduğu yargılamalarda hakem ücreti fazla masrafa neden olduğundan¹¹², düşük miktarlı yargılamalarda tek hakem atanması gerektiği söylenebilir. Kanaatimizce bu durum klasik tahkimde dezavantaj iken elektronik tahkim açısından avantaj oluşturmaktadır. Çünkü hızlandırılmış tahkim usulünde olduğu gibi, elektronik tahkimde de mümkün olduğunca tek hakemle karar verilmesi¹¹³, dava konusu düşük miktarlı tahkim

¹¹⁰ Özdemir Kocasakal, Elektronik Sözleşmelerden Doğan Uyuşmazlıkların Çözümünde Uygulanacak Hukukun ve Yetkili Mahkemenin Tespiti, s.217, 239.

¹¹¹ Yıldırım, “Tahkimin Olumlu ve Olumsuz Yönleri”, s. 43.

¹¹² Yıldırım, “Tahkimin Olumlu ve Olumsuz Yönleri”, s. 42

¹¹³ Yasan, Candan, İstanbul Tahkim Merkezi (ISTAC) Tahkim Kuralları Uyarınca Seri Tahkim Yargılaması (Fast Tract Arbitration), Milletlerarası Özel Hukukta Güncel Konular Sempozyumu, Eskişehir, 21-22 Nisan 2016 Sempozyum Bildirileri ve Tartışmalar, Editörler: Bilgin Tiryakioğlu, Mesut Aygün, Ali Önal, Kübra Altıparmak, Cansu Kaya, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016, s. 360; Yeşilirmak, ICC, s.155.

uyuşmazlıklarında maliyetleri düşüreceğinden daha avantajlı olacaktır. Ancak başka bir görüş, hakem seçiminin taraflara ait olduğu hallerde tarafların uzlaştığı, sır saklama yükümlülüğüne uyan ve tarafsız hakemin belirlenmesinin zor olduğu ve hakem heyetinin 3 hakemden oluşmasının hakemlerin tarafsızlığını sağlayan en iyi yöntem olduğu belirtilmiştir¹¹⁴. Bununla birlikte hakemlerin her iki taraf tarafından seçilmesi tarafsızlığı bertaraf etmeyecektir. Dolayısıyla hakem seçiminin taraflar yerine kurumsal tahkim merkezleri tarafından yapılması bu sorunu çözebilecektir.

Son olarak elektronik tahkimin diğer bir dezavantajının, bu yöntemin asgari bir teknoloji bilgisi, bilgisayar, tablet, internet gibi teknik araç ve gereçler kullanımını gerektirmesi olduğu belirtilmiştir. Çünkü bu teknolojik araçları kullanmayan bir tarafın, diğer taraf karşısında zayıf kalabileceği ifade edilmiştir¹¹⁵.

7. ELEKTRONİK TAHKİMDE YARGILAMA USULLERİ

Sözleşme serbestisi ilkesi kapsamında taraflar, tahkimde yargılama usulünü serbest şekilde tespit edebilirler. Taraflar aralarında bunu kararlaştırmamışsa hakem/hakemler yargılama usulünü ilgili kanun hükümlerine göre yürütülür (HMK m.425, MTK m. 8/A). Tahkimde ve elektronik tahkimde yargılama usulü, sözlü ve yazılı yargılama usulüdür.

Tahkimde yazılı veya sözlü yargılama usulü uygulandığında, diğer usul tamamen bir kenara bırakılmamaktadır. Örneğin taraf sözlü yargılama usulünde dilekçe ile yazılı olarak talepte bulunulabilecek ve duruşmalar sözlü yapılırken, tutanaklar yazılı tutulacaktır. Tahkim yargılmasının tamamen sözlü olarak yürütülmesi neredeyse olanaksızdır¹¹⁶.

¹¹⁴ Yıldırım, “Tahkimin Olumlu ve Olumsuz Yönleri”, s. 43.

¹¹⁵ Yüksel, “Elektronik Ticarete Elektronik Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, s. 5,6.

¹¹⁶ Pekcanitez, Atalay, Özkes, Medeni Usul Hukuku, s. 275.

7.1. Yazılı Yargılama Usulü

Klasik tahkimde yargılama usulünde yazılı yargılama usulü esastır. Yazılı yargılama usulünde yargılama, duruşma yapılmaksızın dosya üzerinden karar verilerek yapılmaktadır. Hakemler; delillerin ibrazı, sözlü beyanda bulunma ve bilirkişiden izahat talep edilmesi¹¹⁷ gibi nedenlerle duruşma açılmasına karar verebilir. Duruşma yapılması halinde bile günümüzde sesi yazıya döken programların yaygınlaşması, yazılı yargılama usulünün uygulanmasına yardımcı olmaktadır. Ancak hakem veya hakem kurulu, yargılamanın dosya üzerinden duruşma yapılmaksızın devamına da karar verebilir (Örneğin MTK m.11/A)¹¹⁸ ve bunu taraflara tebliğ eder¹¹⁹.

Elektronik tahkimde de taraflar dilekçelerini ve tüm diğer belgelerini internet ortamında elektronik posta¹²⁰ veya sistem üzerinden yollayabilirler. Örneğin ülkemizde davacılar Ulusal Yargı Ağı Portalı (UYAP) sistemi üzerinden e-imza ile dava açabilmekte, harç yatırabilmekte, yazılı evrak gönderebilmekte ve delil sunabilmektedir. Kanaatimizce elektronik tahkimde de yazılı yargılama usulü esastır. Taraflardan birinin talebi üzerine, kısmen sözlü yargılama yapılabilir ve gerek duyulursa tarafların talebi üzerine internet ortamında duruşma yapma, tanık dinleme veya uzman görüşü alma imkânları kullanılabilir. Örneğin İstanbul Tahkim Merkezi'nin elektronik tahkime ilişkin kuralları bulunmasa dahi, Merkez'in Seri Tahkim Kuralları uygulayarak, Tahkim Kuralları m.5 hükmü çerçevesinde elektronik tebligat gibi olanaklardan yararlanarak dava sürelerini kısaltabileceği belirtilmiştir¹²¹.

¹¹⁷ *Hacıbekiroğlu*, Ekin, Milletlerarası Tahkim Hukukunda Deliller ve Delillerin Değerlendirilmesi, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2012, s.110 vd.

¹¹⁸ *Polat Ortakaya*, Melike, Milletlerarası Ticaret Odası (MTO) Tahkim Uygulaması- 2017 MTO Tahkim Kuralları Değişiklikleri Kapsamında Güncellenmiş. Ankara: Yetkin Yayınları, 2018, s.285-289.

¹¹⁹ *Günay*, Mehmet, Milletlerarası Tahkim Kanununa Göre Tahkim Yargılama Usulü. Adalet Dergisi, S.33, 2009, ss. 539-564, s.541; *Kalpsüz*, Turgut, Türkiye'de Milletlerarası Tahkim. Ankara: Yetkin Yayınları, 2010, s.66-67.

¹²⁰ *Atalı*, "İnternet Ortamında Tahkim ve Usul Hukuku Sorunları", s. 8.

¹²¹ *Aydın*, s.46; *Fiebinger*, Rudolf, *Gregorich*, Christian, Arbitration on Acid: Fast Track Arbitration in Austria from a Practical Perspective, Austrian Yearbook on International Arbitration, 2008, ss.237-254, s.249-250.

Hem yazılı hem sözlü yargılama usulünün olumlu ve olumsuz tarafları vardır. Yazılı yargılama usulü, tahkim yargılamasının daha sistematik ve sağlıklı yapılmasına yardım eder. Yazılılık, kalıcı olmakta ve denetlenebilirliği sağlamaktadır. Üst merci, verilen kararın içeriğini daha rahat bir şekilde inceleyebilir. Fakat bu yargılama usulünde sözlü yargılama usulünde bulunan yüz yüzelik ve canlılık niteliği bulunmamaktadır¹²².

7.2. Sözlü Yargılama Usulü

Sözlü yargılama usulü, yargılamanın sözlü ve duruşmalı şekilde yapılabildiği yargılama usulü olarak tanımlanabilir. Bu yargılama usulünde, taraflar duruşmada sözlü beyanda bulunabilir, açıklama yapabilir, doğrudan soru sorabilir, uzman (bilirkişi) veya tanık dinletebilir. Bununla birlikte, duruşmalar elektronik tahkime uygun şekilde internet ortamında ve elektronik aletler vasıtasıyla da yapılabilir¹²³. Örneğin ülkemizde mahkemeler artık hukuk yargılamasında da Sesli ve Görüntülü Bilişim Sistemi'nden (SEGBİS) faydalanarak duruşma yapmakta ve hatta avukatların bürolarından mahkemelere bağlandıkları e-duruşmalar yapılabilmektedir. Sözlü yargılama usulünün de bazı avantaj ve dezavantajları vardır. Bu usulde yargılama, daha doğrudan, yüz yüze ve canlıdır. Yargılamayı yapan hakem, yargılamanın süjeleri olan taraflar ve tanık, uzman gibi kişilerle doğrudan temas etmektedir. Fakat yargılamada sözlülük ilkesi, yargılamanın uzamasına sebep olabilmektedir. Bu sebeple yazılı yargılama usulü, daha kısa sürede tamamlanabilmesi bakımından sözlü yargılama usulüne oranla daha avantajlıdır¹²⁴.

8.ELEKTRONİK İMZA

Elektronik imza, belli bir teknolojiden bağımsız şekilde, imzalanan elektronik verilerin bütünlüğü ve imza sahibini ilişkilendirmek için kullanılan yöntemlerdir. Başka bir deyişle elektronik imza, elektronik vasıtalarla kimlik

¹²² Pekcanitez, Atalay, Özokes, Medeni Usul Hukuku, s. 275.

¹²³ Atalı, "İnternet Ortamında Tahkim ve Usul Hukuku Sorunları", s. 8.

¹²⁴ Pekcanitez, Atalay, Özokes, Medeni Usul Hukuku, s. 275

bilgilerini doğrulama ve irade beyanını iletme işlemlerini yapan tüm yöntemleri kapsayan genel bir kavramdır. Elektronik imza adıyla tanımlanan kavram, aslında dijital imzadır. Her dijital imza bir elektronik imza olsa da, her elektronik imza bir dijital imza değildir¹²⁵.

Türk hukukunda elektronik imza ve güvenli elektronik imza, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununda düzenlenmiştir. Buna göre elektronik imza, başka bir elektronik veriyle mantıksal bağlantısı olan ve kimlik doğrulama için kullanılan elektronik veri şeklinde tanımlanmıştır (m.3/b).

Güvenli elektronik imza ise, dijital imzanın ulusal veya uluslararası mevzuatta düzenlenmiş halidir. Bu düzenlemelerdeki şartları taşıması durumunda, o dijital imzanın güvenli elektronik imza olduğu kabul edilir. 5070 sayılı Kanunun 4. maddesinde güvenli elektronik imza; “a) *Münhasıran imza sahibine bağlı olan, b) Sadece imza sahibinin tasarrufunda bulunan güvenli elektronik imza oluşturma aracı ile oluşturulan, c) Nitelikli elektronik sertifikaya dayanarak imza sahibinin kimliğinin tespitini sağlayan, d) İmzalanmış elektronik veride sonradan herhangi bir değişiklik yapıp yapılmadığının tespitini sağlayan,*” imzadır. Yine Kanunun 5. maddesine göre *güvenli elektronik imza* ile imzalanan dilekçe veya belge, el ile yani ıslak imzalı belge ile aynı sonuçları doğurmaktadır. Ayrıca 5070 sayılı Kanun m.14’e göre güvenli elektronik imza sahibi olmak isteyen bir kimse, öncelikle Türkiye’deki dört elektronik sertifika hizmet sağlayıcısından birine müracaat etmelidir ve bunlar kök sertifika makamı şeklinde adlandırılmaktadır.

8.1.Biyometrik İmza ve Parmakla Telefon Veya Tablete Kişinin Attığı İmza ve DocuSign, Adobe Signature Gibi Programlar Aracılığıyla Atılan İmzalar

Kişinin el yazısı ile tablete, cep telefonuna veya bilgisayara attığı biyometrik imza, aynen sıradan bir kalem kullanarak kağıda attığı ıslak imzada

¹²⁵ Erturgut, Mine Elektronik Sertifika Hizmet Sağlayıcısı, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2004, s.100-102.

olduğu gibi bir biyometrik veridir. Biyometrik veri, Türk hukukunda 7 Nisan 2016 tarih ve 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) m. 6/f.1’de yer almış ve maddeye göre bir gerçek kimseye ait biyometrik veri “özel nitelikli kişisel veri” kabul edilir. Bununla birlikte, KVKK’da biyometrik veri açıkça tanımlanmamış olup, Avrupa Birliği’nin Genel Veri Koruması Tüzüğü (General Data Protection Regulation- GDPR)¹²⁶ m. 4/14 biyometrik veriyi şu şekilde tanımlamıştır: “*Biyometrik veri; yüz görüntüsü veya daktiloskopik veri gibi benzersiz tanıtıcılarla bir bireyin fiziksel, psikolojik veya davranışsal özelliklerine ilişkin olan tüm verileri ifade etmektedir*¹²⁷”.

Gerek biyometrik imza gerekse ıslak imzanı en önemli ortak özellikleri, kişinin el yazısı ile atılmalarıdır. Bu iki imza arasındaki en büyük farksa, ıslak imza kalem kullanılarak kağıt üstünde elle atılırken, biyometrik imza ise tablet, bilgisayar veya cep telefonu üzerine yine elle atılmaktadır.

Biyometrik imzanın Türk Borçlar Kanununda (TBK) yer alan düzenlemeler kapsamında “yazılı şekil şartını” yerine getirip getirmediği önem arz etmektedir. TBK md. 14/f.1 yazılı şeklin unsurlarını düzenlemiş ve yazılı olarak yapılacak sözleşmelerde, borç üstlenenlerin imzalarının bulunmasının mecburi olduğu; aynı maddenin 2. fıkrasında ise güvenli elektronik imzanın, yazılı şekil unsuru olan “imza” unsuruna karşılık geldiği belirtilmiştir. TBK m. 15/f.1’de ise güvenli elektronik imzanın da, el yazısıyla atılmış imzanın bütün hukuki sonuçlarını doğuracağını hükme bağlamaktadır. Ancak kanun koyucu bu maddelerde el yazısıyla imzanın hangi ortamda ve hangi araç kullanılarak atılması gerektiğine ilişkin bir hüküm getirmemiştir. Bu düzenlemenin yapılmamış olması yasa koyucunun bu alandaki teknolojik gelişmeleri önlemek istemediğini göstermektedir¹²⁸.

¹²⁶ General Data Protection Regulation, http://ec.europa.eu/justice/data-protection/reform/files/regulation_oj_en.pdf, erişim tarihi: 03.07.2021.

¹²⁷ Keser Berber, Leyla Biyometrik İmza Ve Türk Borçlar Kanunu'ndaki Yazılı Şekil Şartı İle Hukuk Muhakemeleri Kanunundaki İmza Açısından Yeri, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Bilişim ve Teknoloji Hukuku Enstitüsü, Ağustos 2019, s.4.

¹²⁸ Keser Berber, s.7.

Hem ıslak imza hem de biyometrik imza, “biyometrik”tir. Çünkü biyometrinin tanımına bakıldığında, biyometri, bireyin ölçülebilir biyolojik izleri anlamına gelmektedir. Her iki imza türü üzerinde inceleme yapan adli tıp kurumları; gerek kağıda kalem vasıtasıyla el ile atılan imza gerekse elektronik ortama yine el ile atılan imzanın da analizini gerçekleştirebilmekte ve imzanın kime ait olduğunu belirleyebilmektedir. Islak imzaya ilişkin yapılan incelemede “mürekkep yaşı” belirlenirken, biyometrik imzada mürekkep yaşı yerine belgenin imzalandığı tarihi belirlemeye yarayan ve ıslak imzadaki teknoloji yerine daha güçlü bir teknoloji olan “zaman damgası” teknolojisi kullanılmaktadır. Bu kapsamda biyometrik imzanın da yazılı şekil arayan TBK md. 15/f.1’in aradığı “imzanın borç altına girenin el yazısıyla atılmasının zorunlu olduğu”na ilişkin şartı karşıladığı görülmektedir. Öte yandan biyometrik imza elektronik bir veri olduğundan içerdiği teknik özellikler (yardımcı veri-metadata) göz önüne alındığında, ıslak imzadan daha kuvvetli bir delil değeri bulunmaktadır.

Yine Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun (HMK) 199. maddesinde yer alan belge kavramına bakıldığında, bu maddeye göre belge, “Uyuşmazlık konusu vakıaları ispata elverişli yazılı veya basılı metin, senet, çizim, plan, kroki, fotoğraf, film, görüntü veya ses kaydı gibi veriler ile elektronik ortamdaki veriler ve bunlara benzer bilgi taşıyıcıları bu Kanuna göre belgedir” (HMK md. 199/f.1). Bu maddede açıkça görüldüğü üzere HMK’da elektronik ortamdaki veriler, “belge” kapsamında kabul edilmektedir. Yine HMKm. 208/f.1’de kişinin bir belgede bulunan imzası ya da yazısından söz etmekte, fakat bu imzanın ıslak veya biyometrik imza olması gerektiği hususunda bir düzenleme getirmemektedir. Kanun koyucu HMK’da, gelişen teknolojileri dikkate almış ve kanunun güncelliğini yitirmemesi için genel ibareler kullanmıştır. HMK’ya göre de bir adi senet, elektronik ortamda düzenlenebilecek, aynı zamanda bu adi senetteki imza, biyometrik imza şeklinde atılabilecektir¹²⁹.

¹²⁹ Keser Berber, s.9-10.

Gelişen teknolojilerle birlikte, günümüzde imza şartı arayan işlemlerin pek çoğunda güvenli elektronik imza yerine Docusign¹³⁰ veya Adobe Signature¹³¹ gibi elektronik imzalar kullanılmaktadır. Türk hukukundaki düzenlemelere bakıldığında güvenli elektronik imza; hem TBK hem de HMK’da düzenlenen ve maddi hukuk ve ispat hukuku bakımından bağlayıcı ve güçlü hukuki neticeler barındırmasına karşın; 5070 sayılı Kanunun 2004 yılından günümüze kadar yaygın kullanım noktasında arzulanan başarıya ulaşamamıştır. Bunun sebebi ise; bireyleri geleneksel elektronik imzada bir donanıma diğer bir deyişle token’e, mobil imzada ise bir SIM’e bağlı bırakmasıdır. Ayrıca elektronik imza kullanılarak yapılan işlemlerde taraflar arasında ortaya çıkabilecek uyumsuzlukların imza yerine “log”larla ispatlanabilmesi de ayrı bir nedendir¹³².

Adobe Signature’de, Adobe Acrobat aracılığıyla çevrimiçi hizmetler formları hızlı ve kolay bir şekilde doldurulur, metin kutuları, onay işaretleri ve imza eklenir ya da paraf atılır. “Acrobat Doldur ve İmzala” aracı, pdf belgelerini Google Chrome gibi herhangi bir tarayıcıdan imzalamaya imkan tanır. Bir imza oluşturulup pdf belgesine eklenir veya belgede istenilen yere paraf atılabilir¹³³. Bu gelişmeler, Adobe Signature veya docusign gibi dijital imzaları, diğer elektronik imza türlerinden daha ön plana çıkarmıştır. Kanaatimizce özelliklerine bakıldığında, Adobe Signature veya docusign gibi dijital imzalar, başka bir elektronik veriyle mantıksal bağlantısı olduğu ve kimlik doğrulama için kullanıldığından 5070 sayılı Kanunun 3/b. maddesi anlamında elektronik imza kabul edilebilecektir.

8.2.Zaman Damgası

Elektronik imza ile imzalanan verilerde işlemin ne zaman yapıldığının ispatını sağlamak için zaman damgası bulunabilmektedir. Zaman damgası; bir elektronik verinin, üretildiği, değiştirildiği, gönderildiği, alındığı ve/veya

¹³⁰ <https://www.docusign.com>, erişim tarihi: 03.07.2021.

¹³¹ <https://helpx.adobe.com/acrobat/using/signing-pdfs.html>, erişim tarihi: 03.07.2021.

¹³² Keser Berber, s.2, 8.

¹³³ <https://www.adobe.com/tr/acrobat/online/sign-pdf.html>, erişim tarihi: 03.07.2021.

kaydedildiği zamanın tespit edilmesi amacıyla, elektronik sertifika hizmet sağlayıcısı tarafından elektronik imzayla doğrulanan kayıttır. (EİK m.3/h)¹³⁴.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu tarafından yayınlanan Elektronik İmza İle İlgili Süreçlere Ve Teknik Kriterlere İlişkin Tebliğ’de¹³⁵ güvenli elektronik imza algoritmalarına dair bazı uluslararası kıstaslara gönderme yapılsa da, internet ortamı veya elektronik ortamdaki güvenlik açıklarının kapatılması için yeterli görülmemektedir (m.8). Bu Tebliğde ayrıca zaman damgasıyla ilgili belli bir standart getirilmiştir (m.10) ancak zaman damgası, Elektronik İmza Kanununun Uygulanması İle İlgili Yönetmelik gereğince elektronik sertifika hizmet sağlayıcısınınca sunulması zorunlu olsa da kullanıcı tarafından alınıp kullanılması zorunlu değildir¹³⁶.

Zaman damgası ile veriye eklenen zaman bilgisi, Ulusal Metroloji Enstitüsü atom saati ya da takip edilebilir zaman kaynağı (GPS) gibi güvenilir kaynaklardan elde edilmektedir. Çünkü normal bir bilgisayarda tarih ve saat ayarları herhangi bir kişi tarafından kolayca değiştirilebilir¹³⁷. Elektronik bir sözleşmenin ayrılmaz bir parçası olmakla birlikte, zaman damgasının henüz küresel seviyede genel kabul görmüş bir standardı bulunmamaktadır¹³⁸.

8.3.Kayıtlı Elektronik Posta

Kayıtlı elektronik posta (KEP), Kayıtlı Elektronik Posta Sistemine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik¹³⁹ m. 4/1-i’ye göre “*elektronik iletilerin, gönderimi ve teslimatı da dahil olmak üzere kullanımına ilişkin olarak hukuki delil sağlayan, elektronik postaların nitelikli şeklini*” ifade etmektedir. KEP sistemi, elektronik postayı gönderenin kim olduğunu, ne zaman gönderildiğini,

¹³⁴ Yazıcı, Baki Tuna, 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Kapsamında Elektronik Tüketici Sözleşmeleri Ve Bu Sözleşmelerde Ortaya Çıkan Güvenlik Sorunları, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014, s.38-39.

¹³⁵ RG: 06.01.2005, S. 25692.

¹³⁶ Yazıcı, s.41.

¹³⁷ Delipinar, Ayşe Ece, Medeni Muhakeme Hukukunda Elektronik İmzalı Belgelerin Delil Niteliği, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012, s.96.

¹³⁸ Yazıcı, s.119

¹³⁹ RG: 25.8.2011, S. 28036.

gönderilen iletinin ne olduğunu, iletinin muhtevasının başkalarınca değiştirilip değiştirilmediğini ve iletinin gönderildiği zamanının tam ve net olarak tespit edilebildiği bir sistemdir. Bu kesinliği temin eden ana unsurlar; güvenli elektronik imza ve zaman damgasının bulunmasıdır. Elektronik imza; bir elektronik iletinin elektronik imza sahibince yollanıp yollanmadığının ve zaman damgası ise o elektronik iletinin ne zaman yollandığının delili niteliğindedir. KEP de ise sadece elektronik iletiyi gönderen kişiyi ve iletinin gönderim zamanının belli olmasını değil, aynı zamanda iletinin muhtevasının da korunmasını temin etmektedir¹⁴⁰.

KEP'in bu niteliği, Yönetmelik m.15/1'de¹⁴¹ "*KEPHS'nin KEP sistemi üzerinden sunduğu hizmetlere ilişkin olarak oluşturduğu kayıtlar ile KEP delilleri senet hükmündedir ve aksi ispat edilinceye kadar kesin delil sayılır*" hükmünde belirtilmiş ve KEP sistemi üzerinden gönderilen iletilerin kesin delil niteliğinde olduğu ifade edilmiştir. Kanaatimizce bu düzenlemenin kanun yerine yönetmelik ile yapılması, hak arama özgürlüğüne ve hukuk yargılamasına doğrudan etki edeceği için sakıncalıdır.

Avrupa Telekomünikasyon Standartları Enstitüsü, KEP sistemini 2007 yılında standart hale getirmiş, bu şekilde sistemin kullanımı amacıyla gereken teknik ölçütler konulmuştur. Bu ölçütler; ticari ve idari işlerin, şirketler, idari kuruluşlar ve gerçek kişilerce elektronik ortamda güvenli şekilde elektronik posta kullanımının sağlanması hedefini taşımaktadır¹⁴².

KEP Yönetmeliği 4/j maddesi kayıtlı elektronik posta hizmet sağlayıcısını (KEPHS), "*13.1.2011 tarihli ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu kapsamındaki yetkilendirme çerçevesinde KEP sistemi kurmak ve işletmek için kurulan anonim şirket ile başvuru yapması ve gerekli koşulları sağlaması halinde 11.2.1959 tarihli*

¹⁴⁰ Güneli, Nihan, Kayıtlı Elektronik Posta: Bir Uygulama Örneği Olarak Elektronik Apostil, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s.3.

¹⁴¹ Yönetmeliğin dayanak maddesi, TTK'nın 1525. maddesidir "(2) Kayıtlı elektronik posta sistemine, bu sistemle yapılacak işlemler ile bunların sonuçlarına, kayıtlı posta adresine sahip gerçek kişilere, işletmelere ve şirketlere, kayıtlı elektronik posta hizmet sağlayıcılarının hak ve yükümlülüklerine, yetkilendirilmelerine ve denetlenmelerine ilişkin usul ve esaslar Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu tarafından bir yönetmelikle düzenlenir. Yönetmelik bu Kanunun yayımı tarihinden itibaren beş ay içinde yayımlanır". Ancak bu maddede bu kayıtların kesin delil sayılacağına dair düzenlemeye yer verilmemiştir.

¹⁴² Güneli, s.4.

ve 7201 sayılı Tebligat Kanununun hükümlerine göre elektronik ortamda tebligat yapmaya yetkili kılınmış idare” şeklinde tanımlamıştır. KEPHS’nin zorunlu görevleri; KEP hesabı açmak, hesap sahibi ve BTK’yı bilgilendirmek, hesap sahibinin güvenli olarak ileti yollayabilmesi amacıyla güvenli teknoloji ve sistemler sunmak, rehber hizmeti vermek, KEP hesabı için posta kutusu ve ileti hizmetleri sağlamak ve bu çerçevede yollanacak iletileri, güvenli elektronik imza ve zaman damgası ile kayıt altına alıp delil oluşturmaktadır. İsteğe bağlı görevleri ise, kimlik bilgilerinin doğrulaması ve arşiv hizmetleri vermektir. Doktrinde elektronik apostilin, kayıtlı elektronik posta uygulamasının bir örneği olduğu belirtilmiştir¹⁴³.

8.4.Elektronik Apostil

Apostil, resmi bir belgenin gerçekliğinin tasdik edilerek başka bir ülkede yasal olarak kullanılmasını sağlayan bir belge onay sistemidir. Uluslararası hukuki prosedürlerin tanımlandığı, 5 Ekim 1961 tarihli adlı Lahey Konvansiyonuyla tespit edilen Apostil kuralları, konvansiyona üye veya taraf devletler arasında geçerlidir. Türkiye de 31.07.1985 tarihinde bu sözleşmeye onay vermiştir¹⁴⁴.

Uluslararası alanda elektronik apostil (e-APP) adıyla bilinen elektronik apostil projesi, Türkiye’nin de tarafı olduğu Hague Sözleşmesi bünyesinde bulunan, Türkiye’nin de üyesi olduğu 50 Hague Konferansı (HccH) ile Ulusal Noter Birliğince yürütülmektedir¹⁴⁵. Bu çalışmalar sonucunda Türk hukukunda da elektronik apostile ilişkin hükümler yürürlüğe girmiştir. e-APP projesinin hedefi, taraf devletler arasındaki işbirliğini artırmak ve apostil işlemlerini kolaylaştırmaktır.

Apostil onay sisteminin elektronik ortamda yürütülmesi nedeniyle bu sistem, e-apostil olarak adlandırılmıştır. 15 Mart 2018 tarih ve 7101 sayılı İcra ve

¹⁴³ Güneli, s.5-6.

¹⁴⁴ Varer, Nilgün, Yabancı Resmi Belgelerin Tasdiki Mecburiyetinin Kaldırılması Sözleşmesi (Apostil) ve Uygulanması, Uluslararası Hukuk Bülteni, S.7, 2012, s.10; Hacıbekiroğlu, s.18; Güneli, s.56.

¹⁴⁵ Güneli, s.57.

İflâs Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun kapsamında apostil işlemlerinin elektronik ortamda yapılması olanağını sağlayacak sistem, 1 Ocak 2019 tarihinden itibaren uygulamaya konulmuştur. E-apostil sistemi, vatandaşların apostil işlemlerini belli bir hizmet bedeli karşılığında dünyanın her yerinden elektronik ortamda tamamlamalarını sağlayarak e-Dönüşüm'ün gerçekleşmesi yolunda önemli bir işlev üstlenecek olup, sistemle bürokratik işlemler önemli ölçüde azalırken, süreçler çok daha hızlı ve etkin yürütülecektir.

Ülkemizde e-apostil, “www.eapostil.gov.tr” sitesi üzerinden, apostil uygulanması istenen belge için başvuruda bulunulması, başvurunun apostil uygulamaya yetkili kılınmış kuruma (Adalet Bakanlığı veya İçişleri Bakanlığı) iletilmesi, yetkili kurumun ilgili belgeyi elektronik ortamda oluşturması ve güvenli veri iletim yolları kullanılarak başvuruda bulunan kişiye yine www.eapostil.gov.tr sitesi üzerinden teslim edilmesi aşamalarından oluşmaktadır¹⁴⁶.

¹⁴⁶ Elektronik apostil işlemlerine ilişkin olarak bkz. <https://www.eapostil.gov.tr/>; <https://www.ptt.gov.tr/Sayfalar/Kurumsal/DuyuruDetay.aspx?DetayId=26>, erişim tarihi: 3.7.2021.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLETLERARASI ELEKTRONİK TİCARİ TAHKİM USÛLÜ

1. ELEKTRONİK TAHKİMDE DAVANIN AÇILMASI

1.1. Dava ve Cevap Dilekçelerinin Verilmesi

Uyuşmazlığın taraflarından birinin tahkim sözleşmesinde yer alan tahkim merkezine gönderdiği talep, dava dilekçesi olmakta, karşı tarafına bu dilekçeye verdiği cevap ise cevap dilekçesi olarak tanımlanabilir¹⁴⁷. Tahkim sözleşmesinde taraflar, dava ve cevap dilekçelerinin verilmesi gereken süreleri belirleyebilirler. Tarafların belirlememiş olması halinde hakem veya hakem kurulu da bu süreyi tespit edebilir¹⁴⁸.

MTO Tahkim Kuralları m.4 gereğince, tahkime başvurmayı talep eden taraf, tahkim istemini MTO Genel Sekreterliğine iletir ve bu istem içinde davacı, davalı ve teslim tarihi belirtilir. İstem teslim tarihi, tahkim davasının açıldığı veya istemin sunulduğu tarih kabul edilmektedir. Bu maddenin 3. fıkrasına göre dava dilekçesi; tarafların adını, ticari unvanını, adreslerini, temsilcilerini, tahkim şartını ya da sözleşmesini, uyuşmazlığın doğduğu sözleşme ya da ilişkiyi, davanın dayanağı olan olayları, anlaşmazlığın konusunu, tutarını, hakem sayısı ve tercihinin ilişkin talep ve bilgiler, anlaşmazlıkta hakemin icra edeceği görevlerin tespiti, tahkim yerinin seçimi, tatbiki gerekli hukuki düzenlemeler ve tahkim dilini içerir¹⁴⁹.

MTO Tahkim Kuralları'na göre tahkimi talep edenin, taraf sayısı ve hakem sayısınınca dava dilekçesi örneği vermesi, harç ve masrafları ödemesi

¹⁴⁷ Konuralp, s.343

¹⁴⁸ Konuralp, s.343

¹⁴⁹ *Deren-Yıldırım*, Nevhis UNCITRAL Model Kanunu ve Milletlerarası Tahkim Kanunu Çerçevesinde Milletlerarası Tahkimin Esaslı Sorunları. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2004, (UNCITRAL), s.102.

yükümlülüğü ifade edilmiştir (m.4/4). Davacının anılan şartlardan birini yerine getirmemesi halinde genel sekreterlik, davacıya ek süre verebilir. Eksiklik bulunan talebin düzeltilmemesi halinde, talep yapılmamış kabul edilecektir. Aranılan bütün şartların bulunması halinde genel sekreterlik talep ve ekinin birer örneğini cevap vermesi için davalıya tebliğ etmektedir.

UNCITRAL Model Kanunu'nda tahkim talebinin düzenlenme şekli, m.3'te yer almıştır. Talepte bulunması gereken hususlar m.3/3 düzenlenmiştir. Bu maddeye göre dayanılacak tahkim anlaşmasının tespiti, dava hakkında özet bir açıklamanın yer alması, talep edilen miktarın yazılması, hakemlerin sayısı, tahkim yeri ve diline ilişkin taraflar arasında daha önce anlaşma yoksa bu konuda teklifte bulunması gerektiği yer almaktadır. Bu hüküm, hakemlerin yetkilerinin tespiti amacıyla teklifte bulunmalarına izin vermekle birlikte, yine 4. fıkrada ise bir hakem belirlemem teklifine müsaade edilmiştir.

Bununla birlikte, Model Kanunu m. 4 uyarınca davalı tahkim bildirimini almasından itibaren otuz günlük süre içinde davacıya cevap gönderebilir ve bu cevapta davalının ismi, iletişim bilgileri ve tahkim dilekçesinde yer alan husus ve iddialara ilişkin cevap bulunmalıdır. Davalı; kurallar kapsamında meydana getirilecek hakem veya hakemlerin yetkisizliğine yönelik savunma yapma, karşı dava açma, takas savunması yapmak için davacının taleplerine dair kısa açıklamada bulunma yapabilir ve uyuşmazlık konusu miktarları beyan edebilir.

MTK'da dava dilekçesi veya cevap dilekçesinin hangi sürede sunulacağına dair bir düzenleme bulunmamaktadır¹⁵⁰. MTK sadece dilekçelerin tarafların belirlediği veya hakemler tarafından kararlaştırılan süre içerisinde sunulacağı belirtilmiştir (m.10/D). Bu nedenle, davacı ve davalı, tahkim sözleşmesinde ya da bu sözleşmeden sonra, dilekçelerin hangi sürede sunulacağını belirleyebilirler. Taraflar dilekçeler verme zamanını belirlememişse, hakem kurulu, oluşumundan sonra bu konuda bir süre verecektir¹⁵¹. MTK'da cevap dilekçesinin içeriğine ilişkin düzenleme bulunmasa da¹⁵² davalı, tahkime yanıtlarını belirttiği dilekçesini

¹⁵⁰ Akıncı, s. 191.

¹⁵¹ Akıncı, s. 191

¹⁵² Aydoğan, Aykut, Milletlerarası Tahkim Kanunu Kapsamında Cereyan Eden Tahkim Usulü, Beta Yayınları, İstanbul, 2003, s.73.

hakem veya hakem kuruluna sunar. Taraflar, dilekçelerinde delillerini ek olarak gösterebilir ve gelecekte verecekleri delillere gönderme yapabilirler¹⁵³.

Elektronik tahkim, tahkim talebinde bulunmak için internet ortamında yer alan tahkim merkezinin sitesini açmak ve merkezden merkeze değişse de, tahkim merkezi tarafından düzenlenen dava işlemleri ekranında birçok hususun bulunduğu tahkim talebi formuna aşağıdaki bilgileri girmeleri veya onaylamaları gerekmektedir:

1- Tarafların adları, elektronik adresleri, iletişim bilgileri (telefon, faks, e-posta) ve çalışma şekillerinin tespiti,

2- Anlaşmazlığın şartları ve uygun olduğu düşünölen çözüm yöntemlerinin belirtilmesi,

3- Tahkim talebin amacı,

4-Hakem sayısının tespiti, bunun tespit edilmemesi halinde davaya bakmak üzere bir hakem seçilmiş sayılacağıının ihtarı bölümü,

5- Davanın yürütölmesi sırasında tatbik edilecek usöllerin kararlaştırılması, bu kararlaştırılmamış ise hakemin uygulayacağı usöllerin kabul edilmiş sayılacağıına dair ihtar dair bölümler¹⁵⁴.

Davacı talep formunun doldurduktan sonra tahkim anlaşmasının bir örneğini tahkim talebine ekler. Bununla birlikte, isterse delil listesi ve diğer beyanları ekleyebilir. Tahkim isteyen diğer tarafa iki yolla tebligat yaptırabilir. Tahkim isteyen ya bunu kendisi yapar ya da tahkim işlemlerini karşı tarafa bildirim yükümlölüğünü merkeze tevdi eder. Tahkim isteyenin birinci usölü seçmesi halinde merkezce kararlaştırılan süre içinde bildirimde bulunması ve harçları ödemesi gerekmektedir.

Tahkim Merkezi Sekreterliği, talebi tarafların kararlaştırdığı veya merkez tarafından atanan hakeme iletir ve Sanal Sulh Hakemi (*Magistrate Virtual*) Merkezin kuralları doğrultusunda kendisine verilen talebin doğruluğunu denetler, tahkim talebinin davalıya tebliğ edilip edilmediği ve edildiyse tebliğ tarihini, davacının verdiği adres üzerinden doğrular. Davalı elektronik iletişim araçlarıyla

¹⁵³ Polat Ortakaya, MTO, s. 80, 107.

¹⁵⁴ Mohammed, Elektronik Ticari Tahkim, s.87-88.

Sekreterlikle iletişime geçerse tahkim talebini öğrenmiş kabul edilir. Davalının elektronik postanın kendisine ulaştığına ilişkin Sekreterliğe bildirim yapması veya iletişim kurması tebliğ yerine geçmektedir. Davalı tarafa tahkim talebi tebliğ edildiği tarihten itibaren on gün içinde Sanal Sulh Hakeminin sitesinde bulunan form veya ilgili bölümleri kullanarak tahkim talebini cevaplama gerekmektedir¹⁵⁵.

Öte yandan elektronik ticarî tahkimi düzenleyen diğer hükümlerden farklı şekilde WIPO Hızlı (Hızlandırılmış) Tahkim Kuralları kapsamında tahkim talebi yapıldığında WIPO Hızlı Tahkim Kuralları m.6 uyarınca, tahkim isteyen taraftan, talebini aynı süre içinde mahkemeye, merkeze ve davalılara bildirmesini ve gerek davacının gerekse davalının tahkim talebini teslim aldıklarına dair merkeze bildiride bulunmalarını zorunlu tutmaktadır. Yine WIPO m. 8 uyarınca tahkimin başladığı tarihin bildirilmesi zorunlu tutulmuş¹⁵⁶ ve m. 9'da gereğince, tahkim talebinde bulunması gereken unsurlar yer almıştır¹⁵⁷.

Sanal Sulh Hakemi; tahkim talebine cevap vermesi için davalıya on gün süre tanınmaktadır¹⁵⁸. Bununla birlikte WIPO Hızlı Tahkim Kuralları'nda ise davalıya yirmi günlük bir süre verilmektedir. Bu durumda Sanal Sulh Hakemi süre bakımından diğer tahkim usullerine oranla en hızlı usul olduğu söylenebilir. Bunun haricinde tahkim talebinin, geleneksel tahkime kıyasla farklı özellikleri bulunmamaktadır. Öte yandan tarafların, sundukları bütün belge, bilgi, rapor, ek ve beyanları site üzerinden dava sayfasına yüklenmesi gerekmektedir.

¹⁵⁵ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.88.

¹⁵⁶ *Gurry*, Francis, "The Dispute Resolution Services of The World Intellectual Property Organization", *Journal of International Economic Law (Resolution)*, 1999, s.385-398.

¹⁵⁷ WIPO Hızlandırılmış Tahkim Kuralları m.9 göre hızlı tahkim talebine; tarafların ve talep sahibinin temsilcisinin isimleri, adresleri, telefonları, telexleri, faksları, epostaları ve diğer iletişim bilgileri ve tahkim anlaşması ile varsa uygulanacak hukukun seçimine dair anlaşmanın bir örneği eklenmelidir. Bkz. *Bıyıklı*, Mehmet, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) Hukuki Yapısı ve Bünyesindeki Tahkim Sürecinin İşleyişi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018, s.41-42.

¹⁵⁸ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.89.

1.2. Davanın Düzenlemesi

Taraflar; elektronik tahkim kurulunun oluşumu, hakemlerin yetki ve görevleri, tahkim süresi ve dili, elektronik belgeler ve tanıkların dinlenmesi gibi ispat ve yargılama usulleri bakımından önemli bazı hususları kararlaştırabilirler.

1.2.1. Tahkim Yeri

Tahkim yeri, tahkimin gerçekleştiği ve hakem kurulunun kararlarının verildiği yerdir¹⁵⁹. Tahkimin, aynı ülke içinde bir şehir veya başka şehirlerde olmasının hukukî bakımdan herhangi bir önemi bulunmamaktadır. Fakat yargılama farklı bir ülkede yapıldığında tahkim yerinin tespiti önemli hale gelmektedir. Tahkim yeri, tahkimin millî veya milletlerarası niteliğinin tespiti bakımından belirleyici unsurlardan biridir. Tahkim yeri, tahkim anlaşmasının ve hakem kararın geçerliliği açısından önemlidir. Tahkim yerinin tespiti, uyuşmazlıkların çözümünde yetkili mahkeme ve uygulanacak hukuku belirleme olanağı vermektedir. Tahkim kararlarına ilişkin iptal davalarına bakan mahkemeler, tahkim usûlleri ve tahkim yerinin geçerliliğini belirleme açısından bağlayıcı olacaktır¹⁶⁰. Tahkim yeri, hangi ülke mahkemesinin hakem kararını iptale yetkili olduğunun tespiti açısından da önem arz etmektedir¹⁶¹. Bu nedenle taraflar tahkim yerini belirlerken, tahkimde irade serbestisine olanak veren yerleri seçmeleri kendi menfaatlerine olacaktır¹⁶².

UNCITRAL Model Kanunu tahkim yerinin tayinini, taraflara ve taraflar belirleme yapmamışsa hakemlere bırakmaktadır¹⁶³. Taraflarca herhangi bir şey kararlaştırılmamışsa tahkim kurumunun kendi kuralları uygulanmaktadır. Tahkim yerinin tespitine ilişkin tahkim anlaşmasında bir hükmü olmaması durumunda

¹⁵⁹ Kalpsüz, s.40; Ortakaya, MTO, s. 67.

¹⁶⁰ Mohammed, Elektronik Ticari Tahkim, s.90.

¹⁶¹ Deren- Yıldırım, UNCITRAL Model Kanunu ve Milletlerarası Tahkim Kanunu Çerçevesinde Milletlerarası Tahkimin Esaslı Sorunları (UNCITRAL), s.94-95; Kalpsüz, s.40; Günay, Milletlerarası Tahkim Kanununa Göre Tahkim Yargılama Usulü, s. 197.

¹⁶² Mistelis, Loukas (Çeviren: Bahar Ceyda Süral). Milletlerarası Tahkim: Kurumsal Yaklaşımlar ve Uygulamalar 2006, TBB Dergisi, S. 70, Mayıs-Haziran 2007, ss.163-187, s. 176, 177.

¹⁶³ F. Erdoğan, s. 206.

hakem veya hakemler, merkezin bulunduğu ülkedeki kanun ve usûller kapsamında eksikliği tamamlayacaktır.

Aynı yönde bir hüküm MTO Tahkim Kurallarında da yer almaktadır. Taraflarca MTO Tahkim Kurallarının uygulanacağı kararlaştırılmış ise, bu kuralların 18.maddesi gereğince, taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça, tahkim yeri MTO Divanı tarafından kararlaştırılacaktır¹⁶⁴.

MTK'ya göre de tahkim yeri taraflarca serbest şekilde belirlenebilir, ancak taraflar tahkim yerini tespit etmemişlerse, hakemler tahkim yerini tayin edecektir. Tahkim yeri, hakem veya hakem kurulunca olayın nitelikleri dikkate alınarak tespit edilecektir (MTK m.9/1)¹⁶⁵. MTK m.1 uyarınca, yabancılık unsuru bulunan uyuşmazlıklarda, sadece tahkim yerinin Türkiye olarak belirtilmesi halinde MTK tatbik edilebilecektir. Yine MTK m.9/2'de hakemlerin gereken hallerde öncesinde taraflara bilgi vermek şartıyla farklı bir yerde toplanabileceği belirtilmiştir. Bu maddeye göre, duruşma, keşif, tanık dinlenmesi gibi bazı muhakeme işlemlerini kolay hale getirmek için hakemlerin, tahkim yerinden farklı bir yerde toplanabileceği belirtilmiştir¹⁶⁶.

Tahkim yerinin tespiti sorunu, elektronik tahkimde de karşı karşıya kalınan problemlerden biridir. Taraftar tahkim yerini serbest şekilde kararlaştırabilirler (MTK m.9, HMK m.425). Elektronik tahkimde de taraflar, tahkim yerini tespit ederek o yere ait hukukun neticelerini kabul etmiş sayılmışlardır. Tahkim yeri belirlenirken tahkim yerinin seçilmesi ile uygulanacak hukuk arasında uyuşmazlık veya konu bakımından bir bağlantı olup olmadığına bakılmalıdır. Bununla birlikte hem uyuşmazlık konusu hem de çözüm usûllerine ilişkin olarak tahkim yerinin hukukunun seçilmesi zorunlu değildir. Diğer bir deyişle, elektronik tahkimde, taraflar aksini belirlememişse kararlaştırmadıkça, duruşma yapılmaksızın karar verilebilir. Yani tahkim yeri ile hakem kararı arasında coğrafi anlamda fiziki bir bağ bulunması zorunlu değildir. Hakem kararında tarafların seçtiği tahkim yerinde

¹⁶⁴ Aydın, s.12.

¹⁶⁵ Günay, Milletlerarası Tahkim Kanununa Göre Tahkim Yargılama Usulü, s.197

¹⁶⁶ Karazincir, Ata, Milletlerarası Tahkim Kanunu Çerçevesinde Uluslararası Ticari Uyuşmazlıkların Çözüm Yolu Olarak Tahkim. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2012, s.33-34.

yargılama ve duruşmaların elektronik ortamda yapılması tarafların iradesine uygun olduğundan, taraflarca kararlaştırılan tahkim yerinin hukuki sonuçlarını doğurur¹⁶⁷.

Elektronik tahkim kapsamında hakem için belli bir coğrafi alan bulunmamaktadır. İnternet ortamında meydana gelen her olay veya işlem ya her yerde yapılmış ya da hiçbir belirli bir yerde yapılmamış kabul edilir. Bu sebeple elektronik tahkim ‘seyyar tahkim’ şeklinde de tanımlanmaktadır¹⁶⁸. Dolayısıyla Sanal Sulh Hakemi (*Magistrate Virtual*) Kuralları tahkim yargılaması yaparken hakemin belirli bir yerde durma zorunluluğu olmadığını belirtmektedir. Öte taraftan Sanal Sulh Hakemi (*Magistrate Virtual*) Kuralları m. 13 uyarınca tahkim heyetine, davanın şartlarını ve tarafların istemlerini göz önüne almak şartıyla tahkim yerini tespit yetkisi verilmiştir¹⁶⁹.

Taraflar tahkim yerinin belirlememişlerse, elektronik tahkimden kaynaklanan tahkim yeri sorunu ortaya çıkacaktır¹⁷⁰. MTK (m.9/1) ve HMK’da (m.425/1) bu sorun çözülmüş olup, taraflar ya da onların kararlaştırdığı tahkim kurumu, tahkim yerini serbest şekilde belirler. Tahkim yerine ilişkin anlaşma bulunmuyorsa tahkim yeri, hakemlerce olayın özellikleri çerçevesinde tespit edilir. Bu kapsamda kurumsal tahkimde tahkim yeri ilgili kurum; ad hoc tahkimde ise hakemler tarafından kararlaştırılacaktır¹⁷¹. UNCITRAL Model Kanunu ve MTO Tahkim Kuralları da benzer şekilde tahkim yerinin belirlenmesinde tarafların iradesinin önemli olduğu görülmektedir¹⁷². Tahkim yeri kararlaştırılmasına karşın hakem veya hakem kurulu gereken hallerde önceden taraflara bilgi vermek kaydıyla farklı bir yerde de toplanabilirler (HMK m.425/2, MTK m.9/2). Bu gereken haller tanık dinlenmesi, keşif veya inceleme olabilir.

Milletlerarası hukukta elektronik tahkimde tahkim yerinin, taraflar arasında kararlaştırılmamış olması halinde tahkim yerinin neresi olarak belirleneceği hususunda bazı görüşler öne sürülmüştür. Bir görüşe göre tahkim

¹⁶⁷ Akıncı Z.: Elektronik Tahkim, “Uluslararası İnternet Hukuku Sempozyumu”, s. 433

¹⁶⁸ Balkar, “Online Tahkim”, s. 483.

¹⁶⁹ Mohammed, Elektronik Ticari Tahkim, s.91.

¹⁷⁰ Atalı, “İnternet Ortamında Tahkim ve Usul Hukuku Sorunları”, s. 9.

¹⁷¹ Balkar, “Online Tahkim”, s. 485.

¹⁷² Erdoğan, Uluslararası Hukuk ve Tahkim, s. 206.

yeri hakemin bulunduğu yerdir (lex loci arbitri). Bu görüşe göre tahkim yeri, tahkim yargılaması tek hakem tarafından yürütülüyorsa hakemin ya da kurul tarafından yürütüldüğü hallerde heyet başkanının bulunduğu yerdir. Fakat hakemin bulunduğu yer, hakemin ikametgâhı mı, mutad meskeni mi yoksa yargılamaya başlarken bulunduğu yer mi olacağı belirsizdir. Bununla birlikte hakem heyeti meydana getirilinceye kadar tahkim yeri belirlenemeyecektir. Bu gerekçelerle bu görüş çok fazla kabul görmemiştir¹⁷³. Bir diğer görüş uyarınca tahkim yeri, tahkim yargılamasının yürüten kurumsal tahkim merkezinin ikametgâhıdır¹⁷⁴. Fakat bu görüş; ad hoc tahkime uyması mümkün olmadığından ve yargılamanın daima tahkim merkezinde yürütülmesi zorunlu olmadığından kabul görmemiştir¹⁷⁵.

İleri sürülen bir başka görüş ise tahkim yerinin, tahkim yargılaması için kullanılan sunucunun servis sağlayıcılarının bulunduğu yer (lex loci server) görüşüdür. Bu görüş de servis sağlayıcılarının birden çok ve değişik ülkelerde olma olasılığı¹³⁴⁴ ile yerlerinin değiştirilme olasılığı nedeniyle benimsenmemiştir¹⁷⁶.

Elektronik tahkimin belirli yer veya adrese bağlı olmadığını kabul eden görüş ise tahkim yeri sorununa çözüm olamamıştır. Çünkü bu görüş, tahkim maddelerinin başka ülkelerin egemenlik alanlarında uygulanmaması, bu nedenle verilecek hakem kararının milletlerarası hukukta kabul edilmemesi neticesini doğurabilir¹⁷⁷. Örneğin 1958 tarihli New York Sözleşmesi m. 5 uyarınca, taraflar tahkim usullerini anlaşmayla belirler, tarafların bu konuda anlaşması yoksa tahkimin gerçekleştirildiği ülkenin yasalarına uygun olmaması halinde kararın tenfizinin kabul edilmeyebileceği hükmü yer almaktadır. Aynı yönde MTK 15. maddesinin A fıkrasının 1/f-g bentleri uyarınca tahkim yargılamasının tahkim yeri

¹⁷³ *Balkar*, “Online Tahkim”, s. 484; *Özdemir Kocasakal*, *Elektronik Sözleşmelerden Doğan Uyuşmazlıkların Çözümünde Uygulanacak Hukukun ve Yetkili Mahkemenin Tespiti*, s. 229.

¹⁷⁴ *Atalı*, “İnternet Ortamında Tahkim ve Usul Hukuku Sorunları”, s. 9.

¹⁷⁵ *Özdemir Kocasakal*, *Elektronik Sözleşmelerden Doğan Uyuşmazlıkların Çözümünde Uygulanacak Hukukun ve Yetkili Mahkemenin Tespiti*, s. 229; *Balkar*, “Online Tahkim”, s. 484.

¹⁷⁶ *Atalı*, “İnternet Ortamında Tahkim ve Usul Hukuku Sorunları”, s. 9; *Özdemir Kocasakal*, *Elektronik Sözleşmelerden Doğan Uyuşmazlıkların Çözümünde Uygulanacak Hukukun ve Yetkili Mahkemenin Tespiti*, s. 229; *Balkar*, “Online Tahkim”, s. 484.

¹⁷⁷ *Balkar*, “Online Tahkim”, s. 484.

dışında yapılması hakem kararının iptali ile sonuçlanabilir. Bu maddeye göre önemli olan husus, tarafların eşitliği ilkesinin dikkate alınarak iddia ve savunma haklarının zarar görmemesidir¹⁷⁸. Bu nedenle, yargılamanın elektronik ortamda yapılması halinde bu sorunların ortaya çıkmaması için tahkim sözleşmesi veya şartında, tahkim yerinin yazılması gerekmektedir.

1.2.2. Tahkim Dili

Hakem kurulunun tayininden hemen sonra ve yargılamaya başlamadan, yargılamanın “ön koşulu” olarak, tahkim dilinin belirlenmesi gereklidir. Bu belirlenirken genellikle uyuşmazlığa konu sözleşmenin dili ya da uyuşmazlık belgeleri ile uyuşmazlık oluşmadan evvel tarafların yaptığı yazışmalardaki dil göz önüne alınmaktadır.

Milletlerarası tahkimde genelde tarafların, gerek kolaylık olması gerekse tercüme masrafları açısından; taraflar ile vekillerinin sunduğu tüm dilekçeleri kendi dillerinde düzenlemeyi, duruşmalara kendi dillerinde katılmayı veya delillerin yazıldığı dilde kurula sunmayı kararlaştırdıkları görülmektedir¹⁷⁹. Fakat sözleşmenin dili daima doğru bir kıstas olmamakta, sözleşmenin taraflarının birbirinin dilini bilmemeleri halinde üçüncü bir dili, tahkim dili olarak belirledikleri görülmektedir. Örneğin, bir Fransız şirket ile Çinli bir şirket sözleşme yaptığında, tahkim yargılamasının dili olarak İngilizceyi belirleyebilirler. Tahkim diline ilişkin düzenlemelerde, yargılamada kullanılacak dile ilişkin irade serbestisi tanımıştır. Şayet taraflar tahkim dili konusunda anlaşma yapmazsa, bunu kararlaştırma yetkisi hakem veya hakemlere ait olmaktadır. Örneğin UNCITRAL Model Kanunu m. 19/I ve WIPO Hızlı Tahkim Kuralları m. 34/I uyarınca, öncelikle taraflar tahkim dilini kararlaştıracaktır. Tarafların belirlememiş olması halinde ise hakem kurulu; tarafların görüşleri ve tahkim şartları kapsamında tahkim dilini belirleyecektir¹⁸⁰.

¹⁷⁸ Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 128-129.

¹⁷⁹ Kalpsüz, s. 41.

¹⁸⁰ Mohammed, Elektronik Ticari Tahkim, s.93.

ABD’de ICANN da alan adı uyuşmazlıkları çözüm usullerini düzenleyen ilkelerin icra kurallarının m.11 uyarınca, taraflar tahkim dilini seçme özgürlüğüne sahip olup, kararlaştırmamaları halinde alan adının tescil edildiği sözleşmenin dilinin esas alınacağını, bununla birlikte özel hallerde hakem ya da hakemlerin uygun bulduğu herhangi bir dili kararlaştırabilecekleri ifade edilmiştir. Sanal Sulh Hakemi (*Magistrate Virtual*) ise anılan düzenlemelerden farklı hükümler getirerek elektronik tahkim işlemlerinin dilini kararlaştırma yetkisini yalnızca hakem ya da hakemlere vermiş; fakat hakemlerin sözleşme dili de dâhil genel şartları göz önüne almaları gerektiğini belirtmiştir. Dilin seçimi açısından tarafların iradesinin temel bir kural olduğu ve irade yetkisi kuralı kapsamında tahkimin temel ilkelerinden biri kabul edildiği ifade edilmiştir¹⁸¹.

Türk hukukunda MTK’nın 10/C maddesi uyarınca, tahkim diline kısıtlama getirilmiştir. Bu madde gereğince Türkçe ya da ülkemizce tanınan devletlerden birinin resmi dilinde tahkim yargılaması yapılabilir. Ayrıca, tahkim yargılamasında esas alınacak dil, taraflarca belirlenmemişse, hakem ya da hakem kurulunca kararlaştırılır (MTK m.10/C)¹⁸².

MTK’nın 10/C maddesi gereğince, tarafların anlaşması veya hakemlerin konuya ilişkin kararlarında aksi belirtilmemiş ise, kararlaştırılan dil veya diller tahkim yargılamasına ilişkin tüm sözlü veya yazılı işlemlerde geçerlidir ve başka bir dil kullanılamayacaktır. Örneğin tarafların yazılı beyanları, duruşmaların yürütülmesi, hakemlerin ara kararları, nihai kararları ve yazılı tebligatlarda, kararlaştırılan dil veya diller kullanılacaktır¹⁸³. Tarafların kararlaştırdıkları dilden başka bir dilde tahkim yargılamasının icra edilmesi, bu nedenle tarafların iddia ve savunmalarını istediği şekilde yapamaması, hakem kararının iptali ya da tenfizinin reddine yol açabilecektir¹⁸⁴.

¹⁸¹ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.93.

¹⁸² *Polat Ortakaya*, MTO s.64.

¹⁸³ *Nomer / Ekşi/ Öztekin Gelgel*, Milletlerarası Tahkim, s.198-199.

¹⁸⁴ *Akıncı*, s.140-141.

1.2.3. Elektronik Tahkim Süresi ve Bu Sürenin Başlangıcı

Taraflar, tahkim davasının açılmış sayılacağı tarihi ve tahkim süresini birlikte kararlaştırabilirler. Tahkim davasının açıldığı tarih; zamanaşımının kesilmesi, ihtiyati haciz veya ihtiyati tedbirin sürmesi, hak düşürücü süreler gibi hususlarda hangi tarihin göz önüne alınacağı açısından önemlidir¹⁸⁵.

Elektronik tahkimin süresini taraflar, serbestçe kararlaştırılabilir, akabinde bu süre elektronik tahkim merkezine iletilir. Taraflar bir süre kararlaştırmamışsa, bu süre hakemlerce belirlenir. Hakem veya hakemler ya da tarafların anlaşmasıyla tespit edilen tahkim süresi sona erdiğinde tahkim sone erer. Fakat tarafların bu süreyi uzatabilmesi mümkündür.

Kurumsal tahkim merkezlerinin, hem tahkim davasının açılmış sayılacağı tarihi hem de tahkim süresini tespit yöntemi konusunda usul kuralları farklıdır. Bununla birlikte UNCITRAL Model Kanunu'nda kesin bir tahkim süresi öngörmemekte, yalnızca yazılı belge ve bilgileri sunma hususunda bir süre gösterilmiştir. Öte yandan, MTO Tahkim Kuralları'nda, hakem veya hakemler en fazla altı ay içinde kesin hakem kararını vermekle yükümlüdür. Bu süre, tarafların veya hakem ya da hakemlerin tahkim görev belgesini imzalaması yahut görev belgesinin genel sekreterlik tarafından onaylanması tarihinden itibaren başlayacaktır. Yalnızca elektronik tahkime ilişkin usullerde uyumsuzluğun hızlı bir şekilde çözülmesi ön plana çıkmaktadır. Hakem veya hakemlerin de elektronik tahkimde uyumsuzluğun çözümüne ilişkin kurallarda belirlenen veya taraflarca kararlaştırılan nihai karar alma sürelerinin, hızlı karar alma sebebiyle belirlendiği ifade edilebilir.

WIPO Hızlı Tahkim Kuralları'na göre (m.7) tahkimin başlama tarihi, tahkim talebinin dava dilekçesi ile birlikte Merkez tarafından alındığı tarihtir. Bu Kurallar m. 56 gereğince, tahkim yargılamasının, cevap dilekçesinin Merkez'e sunulduğu veya hakem heyetinin oluştuğu tarihten başlayarak üç ay içinde bitirilmesi gerekmektedir. Yargılamanın bittiğinin ilan edilmesinden sonra bir ay içinde de nihai karar verilmelidir¹⁸⁶. Bu sürelerin hızlı tahkim yargılaması

¹⁸⁵ Akıncı, s.130

¹⁸⁶ Bıyıklı, WIPO,s. 45.

açısından uzun olduğu çünkü uygulamada pek çok kararın iki aydan daha kısa bir süre içinde verildiği belirtilmektedir¹⁸⁷.

Sanal Sulh Hakemi (*Magistrate Virtual*) Kuralları ise klasik tahkim kapsamında uygulananlara aykırı şekilde tahkim süresini tayin etme yetkisini yalnızca hakeme ya da hakemlere vermiş; tarafların görüşlerini belirttikleri ve delillerini sunduklarına karar vermesi halinde hakem veya hakemlerin elektronik tahkim işlemlerini sonlandıracağı belirtilmiştir. Bununla birlikte hakemler, elektronik tahkim işlemlerinin bittiğini belirttikten sonra nihaî hakem kararı verme tarihini ilan etmekle de yükümlüdür.

MTK'ya göre de tahkim süresi, tahkim sözleşmesinde ya da sözleşmeden sonra taraflarca serbest şekilde belirlenebilir. MTK m.10/B gereğince, tarafların aksine karar almadığı hallerde, hakemin baktığı yargılamalarda hakemin seçildiği, hakem kurulunun olduğu yargılamalarda ise hakemlerin ilk toplantı tutanağını düzenlendiği tarihten başlayarak bir yıl içinde davanın esasına ilişkin karar verilmelidir¹⁸⁸.

MTK m.10/E gereğince görev belgesinde bulunması gerekli hususlardan biri de tahkim süresinin başlangıç tarihidir. Başlangıç tarihi, hakem kararının verilmesi bakımından en önemli hususlardan bir tanesi olup, süresi içinde karar verilmemesi halinde, MTK m. 15/A/1/c gereğince, hakem kararı iptal edilebilecektir¹⁸⁹.

1.2.4. Görev Belgesi

Görev belgesi, tahkim hukukunda tahkim yargılamasının başlangıcında, hakemlerin uyumsuzluğu anlamasını sağlamak ve hakem kararının iptali ihtimalini

¹⁸⁷ Aydın, Hızlandırılmış Tahkim Usulü s.93-94; *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.94.

¹⁸⁸ Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s.131-132; *Günay*, s.198; Tahkim süresi, tarafların anlaşmasıyla ya da anlaşamamaları durumunda taraflardan her hangi birinin başvurusu ile asliye hukuk mahkemesi tarafından uzatılabilir. Başvurunun reddi durumunda, süre sonunda yargılama sona erer ve mahkemenin kararı kesindir (MTK m.10/B).Tarafların belirlediği sürede yargılamanın tamamlanamaması, hakemin veya hakemlerin tarafların belirlediği süreye uymamaları, itiraz durumunda hakem kararının iptaline neden olabilir. Hakemlerin ve mahkemenin, kararlaştırılan bu süreyi değiştirme imkanları yoktur. Bkz. *Deren- Yıldırım*, UNCITRAL, s.98-99.

¹⁸⁹ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim s.95.

azaltmak için kullanılan bir araçtır. Bu belge, yargılamanın düzgün bir biçimde yapılmasını amaçlayarak, hakemlerin yetki ve görevlerinin içerik ile sınırını belirlemektedir. Görev belgesi ilk kez MTO'nun yürürlüğe koyduğu bir kavramdır¹⁹⁰.

MTO Tahkim Kuralları uyarınca yürütülecek bir tahkim yargılamasında görev belgesinin düzenlenmesi zorunludur¹⁹¹. Taraflar veya hakemin görev belgesini düzenlememesi halinde MTO Tahkim Kuralları bir tahkim yargılamasını yürütülmesine olanak vermemektedir. Bununla birlikte MTO Tahkim Kuralları'nın tatbik edilmediği ya da ad hoc tahkimlerde de hakemler, genelde yargılama başlarken görev belgesi benzeri bir belge düzenlemektedir¹⁹². Hakem kurulu ve taraflar görev belgesini imzalar. Bununla birlikte taraflardan birinin görev belgesini imzalamayı kabul etmemesi halinde, bu belge onay amacıyla MTO Divanı'na sunulur¹⁹³. Divan, görev belgesinin MTO Tahkim Kuralları'na uygunluğunu denetler ve eğer görev belgesi kurallara aykırı olarak düzenlenmişse Divan tarafından onaylanmaz. Ancak MTO Hızlı Tahkim Kurallarında hızlı tahkim yargılamasında görev belgesi hazırlanmayacağı açıkça düzenlenmiştir (m.3/1)¹⁹⁴. Öte yandan, İstanbul Tahkim Merkezi Tahkim Kuralları m.26'ya göre görev belgesinde; tarafların ve hakemlerin ad, unvan, adres ve iletişim bilgileri, tahkim tebligatları için adresler, tarafların iddia ve savunmaları, sonuç talepleri, değer tespiti olanaklı olan durumlarda miktar ve değer tespiti olanaklı olmayan durumlarda istemlerinin muhtemel parasal değeri; uyuşmazlık çıkan konuların neler olduğu, tahkim yeri ve dili ile tatbik edilecek usul kuralları yer almaktadır. Bununla birlikte ISTAC Hızlı Tahkim Kuralları'nda görev belgesine ilişkin özel bir düzenleme yapılmamıştır.

¹⁹⁰ *Hacıbekiroğlu Ömeroğlu*, Ekin, Milletlerarası Tahkim Hukukunda Görev Belgesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Hakan PEKCANITEZ'e Armağan, C. 16, Sayı 2014, 2015, s.s. 1885-1912, s. 1887.

¹⁹¹ *Çalışkan, Zeynep*, Fındık İhracatında Uyuşmazlıkların Tahkim Yöntemiyle Çözümü: ISTAC ve TNA. Milletlerarası Hukuk Bülteni, 37(2), 2017, s.242-243.

¹⁹² *Hacıbekiroğlu Ömeroğlu*, s.1887.

¹⁹³ *Demir Gökyayla, Cemile*, "İstanbul Tahkim Merkezi Kuralları Uyarınca Divanın Yetki ve Görevleri", Milletlerarası Özel Hukukta Güncel Konular Sempozyumu, Eskişehir, 21-22 Nisan 2016 Sempozyum Bildirileri ve Tartışmalar, Editörler: Bilgin Tiryakioğlu, Mesut Aygün, Ali Önal, Kübra Altıparmak, Cansu Kaya, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016, s. 342.

¹⁹⁴ *Aydın, Hızlandırılmış Tahkim Usulü*, s.26.

UNCITRAL Model Kanunu yer almasa da MTK görev belgesini hüküm altına almıştır. MTK m.10/E gereğince, taraflar aksini belirlenmemişse, hakemler, dava ve cevap dilekçeleri sunulduktan sonra görev belgesi hazırlar. Bu belgede; tarafların isimleri, tebligat adresleri, iddia ve savunmaları, talepleri, uyuşmazlığa ilişkin açıklama, hakemlerin isim ve soyisimleri ile adresleri, tahkim yeri, tahkim süresi ve bu sürenin başlangıç tarihi, uyuşmazlığa tatbik edilecek usûl hükümlerine ilişkin açıklamalar ve hakemlere dostane çözüm yetkisi tanınmış olup olmadığı gibi hususlar bulunmaktadır. MTO ve MTK hükümleri çerçevesinde hakemler, görev belgesinin imzalanması için çoğunlukla duruşma yapmaktadırlar¹⁹⁵. Yine uygulamada kendilerine görev belgesi gönderilen taraflar, görev belgesini imzalayarak duruşmaya gelmektedirler. Bu durumda, görev belgesi için yapılacak duruşma tarafların bir araya gelmesinden başka bir fonksiyona sahip olmayacak¹⁹⁶ ve yargılama gereksiz yere uzayacaktır.

1.2.5. Elektronik Tahkim Giderleri

Tahkim sürecinin yürütülebilmesi için temel şartlardan biri de tahkim ücretlerinin ödenmesidir. Ödenecek harçlar, tahkim isteyen tarafın tahkim merkezine ödediği idari harçlardır.

WIPO kapsamında tahkim isteyen taraf herhangi bir uyuşmazlık için tahkim talebini gönderirken 2.000 ABD doları, hızlı tahkimde ise 1.000 ABD doları tescil harcı ödemelidir¹⁹⁷. WIPO Hızlı Tahkim Kuralları m. 60/3 uyarınca, bu harcı ödemeyen davacılara cevap verilmeyeceği hüküm altına alınmıştır. Hakem ücretleri ise uyuşmazlığın durumuna hesaplanmakta ve değişiklik göstermektedir. Uyuşmazlığın site alan adlarıyla ilişkili olması durumunda, uyuşmazlığa konu sitelerin sayısına bakılmaktadır. Bunun haricinde hakemlerin ücretlerinin hesaplanması için toplam uyuşmazlık tutarı dikkate alınmaktadır. Bununla birlikte, tahkim ücreti de hakem sayısına göre tespit edilmektedir. WIPO Hızlı Tahkim Kuralları ise, elektronik tahkim kuralları kapsamında hakem

¹⁹⁵ Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 197.

¹⁹⁶ Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 197.

¹⁹⁷ Mohammed, Elektronik Ticari Tahkim s.96.

ücretleri, merkez tarafından uyuşmazlığın tarafları ve hakemlerle gerçekleştirilen görüşme sonrasında, tahkim başlangıcında uygulanan fiyat tablosuna göre tespit edilmektedir¹⁹⁸. Merkez; hakemler, taraflar veya uzmanlarla görüşerek masraf tutarlarını belirlemektedir. Hızlandırılmış Kurallar'da uyuşmazlık konusunun tutarı, 10.000.000 ABD dolarına kadar ise masraflar sabit tutulmakta, 10.000.000 doları aşan uyuşmazlıklarda, Merkez'in taraflar ve hakemlerle görüşmeleri sonucunda aldığı karar çerçevesinde masraf tutarı belirlenmektedir¹⁹⁹.

UNCITRAL Model Kanunu m.41/I'de de hakemlerin ücret ve tahkim masraflarının uyuşmazlığın miktarı, mevzuat karmaşıklığı, hakemlerin sarf ettikleri süre ve olaya ilişkin başkaca durum ve koşullar dikkate alınarak ve miktar açısından da mâkul tutularak hükmedilmesi gerektiği düzenlenmiştir.

MTK m.16/a-I'de ise, hakem ücretin belirlenmesinde tarafların iradesinin önemli olduğu belirtilmiştir. MTK sisteminde hakem ücreti, ya tahkim anlaşmasında yer alabilir ya da yargılamada yapılacak bir anlaşmayla yahut görev belgesinde de tespit edilebilir. Milletlerarası tahkim kurallarına gönderme yapılarak da hakem ücreti tayin edilebilir. Bunun yapılabilmesi için tahkim yargılaması gerçekleştirilmeden önce hakem ücretinin belirlenmesi gerekmektedir²⁰⁰.

Hakemin ücreti tarafların görüşmeleri neticesinde tespit edilmelidir ve taraflardan hiçbir bizatihi ücretin tespiti konusunda yetkiye sahip olmamalıdır. Bu sebeple hakem ücretini belirleyen makamın da tahkimin uzamasına olanak vermeyecek biçimde hakemlerin onayını elde etmesi gerektiği belirtilmiştir²⁰¹. Masraflar ve idarî giderler de, tarafların hakeme verdiği vekâlet görevinin başarılı olması amacıyla zorunlu kabul edilen, taraflardan istenebilen giderlerdir²⁰².

MTK m. 16/b-II'e göre konaklama giderleri, şehir içi ulaşım masrafları, tüm iletişim araçlarına ilişkin masraflar, hakemin ikametgâhı haricinde yaptığı

¹⁹⁸ Ertürk, Milletlerarası Tahkimde Yeni Gelişmeler, s. 1606.

¹⁹⁹ Bıyıklı, WIPO, s.102.

²⁰⁰ Ertürk, Milletlerarası Tahkimde Yeni Gelişmeler, s. 1605.

²⁰¹ Aydın, Hızlandırılmış Tahkim Usulü s.97.

²⁰² Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 328.

masraflar da bahsedilen masrafların içeriğine girmektedir²⁰³. Fakat bu masrafların birçoğu elektronik tahkimde bulunmadığından daha az maliyetlidir.

2. ELEKTRONİK TAHKİMDE YARGILAMA SÜRECİ

Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin çoğunda olduğu gibi elektronik tahkim, yargılama maliyetlerini düşürmekte ve zaman kazanımını sağlamaktadır. Bu çerçevede elektronik yollarla uyuşmazlıkların çözümünde yürürlükteki düzenlemelerin büyük çoğunluğunda, her bir dava ile ilgili özel site veya sitede bir bölüm oluşturulmaktadır. Bu siteye yalnızca elektronik tahkimin tarafları ile hakemin ya da hakemlerin şifre kullanarak girebilmekte ve bu sitede taraflar arasındaki bilgi, belge, beyan ve delillerin gönderilebilmesi mümkün olmaktadır²⁰⁴.

Bazı durumlarda uyuşmazlık konusunun içeriği, doğası veya davanın şart ve ihtiyaçları, davaya ilişkin nihâi karar verilinceye kadar beklenmesi halinde taraflardan birinin uğrayabileceği önemli zararların engellenmesi geçici bazı tedbirlerin hızlı şekilde alınması gerektirmektedir. Klasik tahkimde de geçici tedbir alınmasına ilişkin uygulama bu yöndedir. Fakat elektronik tahkim bağlamına tedbir alınmasındaki temel sorunlardan birisi, uyuşmazlık yerinin veya tedbirin uygulanacağı yerin bazen coğrafi olarak çok uzakta olmasıdır.

Yargılama, nihai hakem kararının verilmesi ya da aşağıdaki durumlardan birinin meydana gelmesi ile sona erer:

- 1- Hakemin uyuşmazlığın çözümünde davalının hukukî yararı olduğunu kabul etmesi durumu hariç olmak üzere, davacının davasını geri alması,
- 2- Tarafların tahkim yargılamasının sonlandırılması hususunda anlaşması,
- 3- Hakem ya da hakemlerin, başka bir nedenle tahkim yargılamasını devam ettirilmesini gereksiz ya da olanaksız bulmaları,

²⁰³ *Ertürk*, Milletlerarası Tahkimde Yeni Gelişmeler, s. 1608-1609; *Kalpsüz*, s.140.

²⁰⁴ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.103.

4- Davacının yargılama masraflarını avans olarak yatırmaması”²⁰⁵.

2.1. Duruşma

Klasik tahkimde hakem veya hakemler tarafların delil, bilgi ve belge sunması, tanık ve uzman (bilirkişi) dinletmeleri için duruşmalar yapılır. Başka bir deyişle, klasik tahkimde genellikle sözlü duruşmalar yapılmakta, istisnâ olarak tarafların hakeme veya hakemlerine sunmuş oldukları yazılı delil ve belgelerle yetinilmektedir.

MTO Tahkim Kuralları’nda hakem kurulu tarafların istemi veya kendiliğinden duruşma yapabilmektedir. MTO Hızlı Tahkim Kuralları’nda ise hakem kurulu taraflara sorduktan sonra, duruşma ve tanıkların dinlenilmesi aşamaları yapılmaksızın, yargılamanın sadece dosya üzerinden yapılmasına karar verebilir (MTO Hızlı Yargılama Usulü Kuralları m.3/5). Duruşma yapılmasına karar vermesi halinde hakem kurulu, duruşmayı video-konferans, telefon veya benzer iletişim yöntemleri kullanmak suretiyle yapabilir²⁰⁶. Bu durum elektronik tahkimde de duruşma yapılmasının istisna olması gerektiğini ve duruşma yapılması gerekirse elektronik araçlarla bunun gerçekleştirilebileceğini göstermektedir.

MTK’de duruşmaların usûllerini düzenleyen hükümler bulunmamaktadır. Fakat İstanbul Tahkim Merkezi (İSTAC) Tahkim Kuralları m. 30 gereğince duruşma tarihinin, zaman çizelgesinde gösterilmesi gerekmektedir²⁰⁷. Bu madde uyarınca, hakem ya da hakemler; taraflardan birinin istemi üzerine ya da gerekli gördükleri durumlarda kendiliğinden, tarafları, tanıkları ya da bilirkişilerin beyanını almak amacıyla duruşma açılmasına karar verebilir. Tarafların da görüşlerini sunduktan sonra hakemler, duruşma icra etmeksizin dosyanın incelemesiyle de karar verebilirler. Zaman çizelgesinde, duruşma tarihi yer alır. Hakem, duruşma tarihinden uygun bir süre önce taraflara tebligat yaparak,

²⁰⁵ Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 464.

²⁰⁶ Yeşilirmak, ICC, s.156; Schafer, Erik, Videoconferencing in Arbitration, ICC International Court of Arbitration Bulletin, 14(1), 2003, s.35 vd.

²⁰⁷ Akıncı, Milletlerarası Tahkim s. 464

duruşmanın gerçekleşeceği yer, tarih ve saati taraflara bildirir. Usûle uygun şekilde davet edilen tarafın geçerli bir mazeretinin olmaksızın duruşmaya gelmemesi halinde hakem veya hakemler, duruşmaya devam eder. Bununla birlikte, ISTAC Seri (Hızlı) Tahkim Kuralları'na göre, hızlı tahkimde gerekli görülmediği müddetçe duruşma yapılmaz ve dosya üzerinden inceleme yapılarak karar verilir (ISTAC STK m.5/2). Tanık veya uzman beyanı alınmayacaksa, duruşma yapılmasının pratikte faydası olmayabilir²⁰⁸. Aslında, tek hakem, zaman çizelgesinde; tarafların dava ve cevap dilekçesinden başka dilekçe verip vermeyeceği; yargılamada duruşma açılıp açılmayacağı ve yargılamanın yürütülmesi için gerekli konulara dair karar vererek taraflara ve Sekreteryaya bildirir (ISTAC STK m.4)²⁰⁹. Hızlı tahkimde, dosyanın hakeme gönderilmesinden itibaren üç ay içinde bağlayıcı bir hakem kararı ile uyuşmazlık çözümlenir. Uyuşmazlığın tek hakem tarafından çözülmesi, yargılamanın doğrudan dava dilekçesi ile başlaması ve gerekmedikçe duruşma yapılmaksızın dosya üzerinden karar verilmesi sonucunda, hızlandırılmış tahkimde yargılama masrafları çok düşük olmaktadır²¹⁰.

Elektronik tahkimin de en önemli özelliği, ise internet üzerinden veya teknik araçlarla yazılı beyan ve delilleri iletme olanağı sağlayan iletişim yöntemlerinin kullanılması ve bu şekilde tüm işlemlerin yazılı şekilde yapılmasıdır. Aynı zamanda bu elektronik araçlar, taraflar arasında eş zamanlı olarak ses, görüntü ve metin gönderme olanağına da sahiptir²¹¹.

2.1.1. İnternet Ortamında Belge ve Delil İbrazı

İnternet üzerinden belge ve delillerin gönderildiği konusu ile hem klasik tahkim hem de elektronik tahkim sırasında elektronik vasıtalarla belge sunulması hususu birbirleriyle yakın ilişki içindedir.

²⁰⁸ Akıncı, Milletlerarası Tahkim s.460.

²⁰⁹ Welser, Irene, *Klausegger*, Chrisitan, Chapter II: The Arbitrator and the Arbitration Procedure-Fast Tract Arbitration: Just fast or something different? Austrian: Yearbook on International Arbitration, 2009, s.265; Çalışkan, s.246;

²¹⁰ Yasan, ISTAC, s.358.

²¹¹ Mohammed, Elektronik Ticari Tahkim, s.104.

2.1.1.1. Ağ Üzerinde Delilerin ve Belgelerin İbrazının Hukuken

Tanınması

Klasik tahkimi düzenleyen kurallar genelde delil ve belgelerin elektronik ortamda ibrazının olanaklı olup olmadığından söz etmeksizin yazılı belge ibrazına izin vermektedir. Tebligat, yazılı beyan veya uzman raporları yazılı ortamda sunulmakta ve yerine getirilmektedir. UNCITRAL Tahkim Kuralları m. 27/I uyarınca davacı, talep veya davasını desteklemek veya davalı savunma yapmak üzere, sunduğu olguları ispat etmekle yükümlüdür. Maddenin ikinci fıkrasında da bilirkişi ve tanık beyanlarının dahi beyanlarının yazılı ve imzalanmış şekilde sunulması gerektiği belirtilmiştir.

Genelde kurumsal tahkim merkezlerinin kurallarının günümüzdeki elektronik iletişim araçlarını da kapsayacak biçimde esnek düzenlendiği görülmektedir. Bu metinler düzenlenirken gelecekte başka iletişim araçlarının kullanılabilmesi düşünülmüş ve kural metnine “diğer iletişim araçları” ifadesi gibi ifadeler eklenmiştir. Açıkça ne olduğu belirtilmeyen esnek ifadelerin yer aldığı bir gerçektir. Örneğin MTO Tahkim Kuralları m. 3/2’de ve ISTAC Tahkim Kuralları m.5/2’de, tebligat ya da müzakerelerin elden, postayla, e-posta yahut gönderildiğine ilişkin bir kayıt tutulabilen iletişim araçlarıyla yapılabileceği hükme bağlanmıştır.

Elektronik tahkimi düzenleyen hükümlerde de elektronik iletişim vasıtalarıyla tebligat ve belge tesliminin yapılabileceği ve bunun kabul edileceği açık şekilde yer almıştır. Sanal Sulh Hakemi Kuralları m.42’de elektronik delillerin kabul edildiği açık şekilde belirtilmiş ve taraflar, sekreterlik ve hakem heyetinin yazılı tebligat ve bildirimleri, e-posta ile davalının sitesine göndermeleri gerektiği hüküm altına alınmıştır²¹².

WIPO Hızlı Tahkim Kuralları da aynı doğrultuda bir hüküm koymuş ve m.4/a uyarınca, bütün tebligat ve yazışmaların var olan sisteme uygun şekilde gönderilmesi gerektiği ve yazılı şekilde düzenlenerek acele posta, faks, e-posta ya da delil olarak gösterilebilecek başka iletişim araçları ile iletilmesi gerektiği

²¹² *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.105.

hükmü getirilmiştir²¹³. Bu nedenle belge ve tebliğ belgesi gönderimi elektronik ortamda yapılmakta ve asıl belgelerin ise hızlı posta ile teslimi sağlanmaktadır.

2.1.1.2. Ağ Üzerinden Delillerin ve Belgelerin İbraz Mekanizması

2.1.1.2.1. Tahkim Yargılamasına Mahsus Bir Web Sitesinin

Oluşturması

Her bir davaya mahsus bir internet sitesinin kurulması, elektronik tahkim işlemlerinin kolaylaştırılması açısından önemli olup, davaya ilişkin bütün, yazışma, bilgi ve belgeler bu internet sitesine konulmaktadır. Davanın görüldüğü internet sitesinin ulusal yargı bünyesinde gerçekleştirilen davalarda mahkemenin tutanak kâtipliği ile aynı olduğu ifade edilmiştir²¹⁴. Bu sitenin oluşturulmasının amacı tarafların istedikleri belgeleri ve delilleri sunmak ve elektronik hakemin veya hakemlerin inceleyebileceği bir yere koymak istemeleridir. Bununla birlikte bu internet sitesinde belgeler, her gün ve yirmi dört saat boyunca incelenebilmekte ve teslim edilebilmektedir.

2.1.1.2.2. E-Posta

Tahkimi düzenleyen sözleşmeler ve kurumsal tahkim kurumlarının kuralların birçoğu, tarafların, belge, yazışma ve delilleri elektronik ortamda iletebileceklerinin kabul etmekte ve bu düzenlemelere esnek kurallar koymaktadırlar. Bu çerçevede elektronik tahkim açısından karşılıklı dilekçe, yazışma ve belge sunumunun yapılabileceği de kabul edilmektedir. İnternet üstünden belge sunumunda yararlanılan vasıtaların en önemlisi, elektronik postadır. Elektronik posta; faks veya teleks gibi anlık iletişim vasıtalarına kıyasla maliyetinin çok az olması ve kullanım basitliği sebebiyle, pekçok sözleşmenin kurulmasında temel araç durumuna geçmiştir.

²¹³ Bıyıklı, WIPO, s.66.

²¹⁴ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.106.

UNCITRAL Model Kanunu da e-ticarete ilişkin olarak tarafların delil ve diğer beyanlarını, elektronik posta ile vermeleri gerektiğini belirtmiştir. Fakat elektronik postanın delil sayılabilmesi amacıyla uygun standartların olması gerekmektedir. Bu konu UNCITRAL Model Kanunu m. 7/4’de düzenlenmiştir. Maddede elektronik iletişimin tarafların herhangi bir araçla yaptığı veri mesajları yoluyla iletişim olduğu, “veri mesajlarının” ise sınırlı, elektronik veri değişimi (EDI), elektronik posta, telgraf, faksla sınırlı olmamak üzere elektronik, manyetik, optik veya benzeri yollarla depolanan, oluşturulan, gönderilen veya alınan bilgi anlamına geldiği belirtilmiştir.

E-posta iletişimi; dosya, program, ses, fotoğraf gibi her türlü elektronik mesajın bir ya da birden çok kimseye, fiziki adreslerinin yerine bu tarafların e-posta adresi üzerinden gönderilmesidir. Bununla birlikte, telekonferans merkezleri ve bilgisayarlarda kullanan bazı programlar herkese aynı anda ortak mesajlar gönderme, ve bunları okuma olanağı ve elektronik ortamdan oturumların yönetilmesini sağlamaktadır.

E-postalarla gönderilen belgelerin içeriklerinin kötü niyetli şekilde değiştirilebileceği eleştirilerine karşın, teknolojik gelişimle başta *Word* belgeleri olmak üzere belgelerin değiştirilemez ya da silme yapılamaz şekillere dönüştürülmesine olanak veren bilgisayar programları sayesinde bu sorun çözülmüştür. Doküman Görüntü İşleme (*Document Image Processing*) adıyla bilinen bu sistemde, gizlenen metinlerde koruma programları gibi yalnızca şifre ile girilebilen başkaca sistemler de yer almaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi, tahkim yargılamasına tahsis edilmiş internet sitesine gönderilen elektronik postalar, hakem/hakemler veya taraflarca incelenebilir²¹⁵.

2.1.2. İnternet Üzerinden Duruşmanın Hukuken Tanınması

Klasik tahkimde duruşma yapmanın amacı; tarafların iddia ve savunmalarının dinlenmesi, tanıkların dinlenmesi, uzman raporlarının alınması ve dava konusuna dair delil ve belgelerin sunulmasının sağlanmasıdır.

²¹⁵ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.108

MTO Tahkim Kuralları m. 26 gereğince, duruşma yapılacağı zaman, uygun bir süre öncesinde taraflara tebliğ edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Maddelerde görüntülü iletişim kullanımına ilişkin bir hüküm konulmamıştır²¹⁶.

UNCITRAL Model Kanunu'nun m.24 uyarınca, tarafların kararlaştırmamış olması halinde, sözlü duruşmaları kabul etme yetkisinin hakem ya da hakemlere verildiği ifade edilmektedir. Duruşma yapılmadan uygun bir süre önce, mallar, diğer mal varlıkları ve belgelerin denetimi için yapılacak herhangi bir duruşma veya hakem toplantısının tarihi taraflara bildirilmelidir.

Milletlerarası ticaretin gelişmesi ve internet sitelerinin kullanımı sonucunda e-ticaret kavramı meydana çıkmış ve UNCITRAL Tahkim Kanunu da tahkim usûlleri sırasında karışıklığa neden olmayacak şekilde teknoloji araçlarını kullanılabileceği açık şekilde ifade edilmiştir. UNCITRAL Tahkim Kanunu m.28/4'de "*hakem veya hakemler bilirkişi tanıklar da dâhil olmak üzere tanıkların şahsi olarak hazır bulunmaları gerekmeyen telekomünikasyon araçlarıyla (video konferans gibi) dinlenmelerine karar verebilir*". UNCITRAL Tahkim Kanunu'ndaki bu hüküm, elektronik tahkimin küresel çerçevesinde kabul edilmesi açısından önemli bir olarak görülebilir.

Elektronik tahkimle ilgili düzenlemelerde tahkim işlemleri ve duruşmalarının internet üzerinden yapılması hususu düzenlenmemiştir. Örnek olarak Sanal Sulh Hakemi (*Magistrate Virtual*) Kuralları m.21/2 uyarınca hakem veya hakemler, tarafların belge ve yazışma gönderimini yapılabilecekleri tüm olağan vasıtaları kabul ederler. Bununla birlikte ICANN İcra Kuralları m.13 gereğince hakem veya hakemler, kendilerine tanınan yetkiler çerçevesinde taraflarının beyanlarının alınması amacıyla, yapılan duruşmanın şartları kapsamında, uyuşmazlığa ilişkin hususları görsel olmayan iletişim vasıtalarıyla yapmalarına izin verebilirler.

Tahkim duruşması kavramının, tarafların olağan katılımı yanında görüntülü ve işitsel toplantı ve konferansları da içerecek şekilde ve bu kapsamda gönderilen bilgi ve belgeleri de içerecek şekilde elektronik tahkimin şartlarını da kapsadığı ifade edilebilir. Bu çerçevede Türk Hukuku'nda, internet aracılığıyla

²¹⁶ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.108-109.

tahkim duruşması yapılmasına dair ne MTK’de ne İSTAC Tahkim Kuralları’nda bir düzenleme yoktur. Fakat kanaatimizce internet aracılığıyla yapılan duruşmalar Türk Hukuku’na uygundur. Örneğin HMK’nun 149. maddesine göre hukuk mahkemesi, tarafların talep etmesi halinde, talep eden tarafın veya vekilinin, aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi (Sesli ve Görüntülü Bilişim Sistemi- SEGBİS) aracılığıyla oldukları yerden duruşmaya dahil olmalarına ve yargılama işlemleri yapabilmelerine karar verebilir²¹⁷. Aslında bu değişiklik yalnızca SEGBİS üzerinden değil avukatların bürolarından veya başka yerlerden, gerekli teknik düzenlemelerin yapılması halinde elektronik duruşma yapılabilmesine imkân tanımak için yapılmıştır²¹⁸. Yine hukuk mahkemesi kendiliğinden veya talep üzerine; tanık, bilirkişi ya da uzmanın ses ve görüntüsünün aynı anda nakledilmesi yoluyla oldukları yerden dinlenilmesine karar verebilir²¹⁹.

2.1.3. İnternet Ortamında Duruşmanın Yürütülme Usulü

Gelişen teknoloji ile elektronik ortamda duruşmalar yapılması teknik olarak olanaklı hale gelmiştir. Uluslararası Barolar Birliği, görüntülü hakem duruşmalarının üç şekilde yapılabileceğini belirtmektedir. İlk olarak video-konferans yöntemi, ikinci olarak uzaktan çeviri ve tercüme hizmetler ve son olarakta tahkim kurumlarının sağladığı hizmetlerle görüntülü duruşmaların yapılabileceği belirtilmiştir²²⁰.

Yakın geçmişte İnternet Röle Sohbeti (*Internet Relay Chat*) sisteminde elektronik tahkimin taraflarını ve kurulan tahkim davasını görmek üzere, ses ve görüntü aktarma teknikleri ile ağ üzerinden ortam oluşturma olanağı vermektedir.

²¹⁷ *Gayretli Aydın*, Seda Medenî Yargılama Hukukunda Ses Ve Görüntü Nakli Yoluyla Duruşmaya Katılma, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ’a Armağan, C. 19, Özel Sayı-2017, s. 2101-2126.

²¹⁸ *Öztek*, Selçuk, *Taşpınar Ayvaz*, Sema, *Kale*, Serdar, Hukuk Muhakemeleri Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 20 Mart 2020 Tarihli Kanun Teklifi’ne İlişkin Bazı Açıklamalar Ve Kanun Teklifinin Değerlendirilmesi, TBB Dergisi, 149, 2020, ss.77-152, s.120.

²¹⁹ Ceza muhakemesinde (CMK m.38/A, 52, 58, 94, 147/1-h, 180, 196 ve 219) SEGBİS kullanımına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. *Çelikkaya*, Serhat Deniz Ceza Muhakemesinde SEGBİS, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s.15 vd.

²²⁰ International Bar Associations, Technology Tools to Support Virtual Arbitrations, <https://www.ibanet.org/technology-resources-for-arbitration-va.aspx>, e.t. 21.3.2021.

Bu şekilde taraflar, duruşmaları takip etme, beyanda bulunma, birbirlerini anlık görüntülü şekilde bakarak karar alma olanağına sahip olmaktadır. Burada duruşma tamamıyla klasik tahkimde olduğu gibidir; ancak belli bir yerde fiziksel hazır bulunma söz konusu değildir. Yine ses görüntü veya fotoğraflar nakledildiği ve bilgisayarların kullanıldığı görsel oturum tekniği Konferans Çağrı (*La Téléconférence*), tarafların kişisel olarak hazır olduğu duruşmaya benzer bir yapıdadır. Bu teknik Amerika Birleşik Devletleri'nde bazen normal yargı davalarında da kullanılmaktadır²²¹.

Elektronik tahkim davalarında duruşmalar önemli kolaylıklar getirirse de, tahkim yargılamasının gizliliği kural olduğundan, duruşmalar sırasında kullanılan bilgi ve beyanların gizliliği sağlanmalıdır. Elektronik tahkim duruşması veya hakem kararının, hatta uyuşmazlığın yürütülmesi esnasında verilen belgelerden herhangi birinin yayılması ya da duyulması halinde tahkimin taraflarının zarar görebilecek olması sebebiyle tahkimin gizliliği temin edilmeli ve korunmalıdır. Bu sebeple internet aracılığıyla çalışan tahkim merkezleri, uyuşmazlığa ilişkin bir bilgi veya belgeyi yayınlamama ve yargılama usullerinin gizliliğini koruyan taahhüt vermekte, kurallar koymakta ile bilgisayar korsanlarına karşı korunma tekniklerini uygulama teminatı vermektedirler.

Covid-19 salgını ile birlikte tahkim merkezlerinin de elektronik yargılama ve duruşmaların tarafların hazır bulunduğu duruşmalar kadar iyi olup olmadığı tartışılmaktadır. Özellikle çapraz sorgu nedeniyle tanık ifadelerinin elektronik ortamda alınmasının uzun sürmesi ve usuli zaman çizelgelerinin bulunmaması da sorun oluşturmaktadır. Hatta elektronik tahkimde de başlangıçtaki açılış ve bitişteki kapanış konuşmaları bile gereksiz bulunmakta ve elektronik tahkimin bile Anglo-Sakson hukukundan fazlaca esinlendiği şikâyet konusu yapılmaktadır. Fiziki duruşma salonu hissi tamamen kaybedilmese bile, elektronik duruşmalarda, bu hissin azaldığı belirtilmektedir. Dijital sunumlar ve grafikler kullanılmasının iletişimi daha etkin kıldığı da ifade edilmiştir²²².

²²¹ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.109.

²²² *Ostrove*, Michael, *Brown de Vejar*, Kate, *Sanderson*, Ben and *Anagnostou* Peter, A Review Of Key Developments In Response To Covid-19, Online Arbitration Hearings, September 2020, <https://www.dlapiper.com/insights/publications/2020/09/virtual-hearings-report/>, (e.t.05.03.2021)

Son olarak, ISTAC da Nisan 2020’de yayınladığı Çevrimiçi Duruşma Usul Ve Esasları’nda hakemin uygun bulması halinde online duruşma yapılacağı belirtilmiştir (m.2)²²³.

2.2. Elektronik Tahkim Duruşması ve Tahkimin Temel İlkelerine Saygı

2.2.1. Yüzyüzelik İlkesi

Karşılaşma ilkesi de denilen yüzyüzelik ilkesi tahkim davasının yürütülmesi sırasında uygulaması gereken en önemli ilkelerden biridir. Bu ilke ile hakemin, iddia ve savunmaları ile birlikte tarafların birbiriyle bir araya getirilmesi gerektiği işaret edilmektedir. Hakem, tarafları sadece taraflar aynı ortamda iken dinleyebilir. Bu ilke çerçevesinde taraflardan biri diğerine belge, delil ve yazışmaları inceleme olanağı tanınmalıdır. Bununla birlikte, tahkimin taraflarına eşit şekilde delil sunma olanağı verilmelidir. Bu olanak, hukukî dinlenilme hakkı ve taraflara eşit davranılma hakkının bir yansımasıdır. Tahkim düzenlemeleri, hukuki dinlenilme hakkı ve eşitlik ilkesini tahkim merkezinin düzenlemeleri, yüzyüzelik ilkesini teminat altına almaya çalışmalıdır²²⁴. Örneğin ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul ve Esasları m.1’de bu kuralların amacının, ISTAC tahkim kuralları çerçevesinde görülen tahkim davalarında taraflar ve diğer katılanların fiziki şekilde bir araya gelmeksizin telekonferans ya da video konferans usuli ile gerçekleştirilecek duruşmalarda tatbik edilecek usul ve esasları belirlemek olduğu belirtilmiştir. Bu kurallarda tarafların online ortamda karşılaşmaları ve yüzyüze gelmelerinin sağlanacağı hüküm altına alınmıştır²²⁵.

Bazı durumlarda uyuşmazlıkların duruşma yapılmadan ya da tarafların yüzyüze gelmeden da çözülmesi olanaklıdır. Bilhassa miktarın az olduğu uyuşmazlıklarda tanık, uzman görüşü ve bilirkişi beyanı alınması gerekmiyorsa,

²²³ ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul Ve Esasları, <https://istac.org.tr/uyusmazlik-cozumu/tahkim/istac-cevrimici-durusma-usul-ve-esaslari/> (e.t. 05.03.2021).

²²⁴ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.110.

²²⁵ ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul Ve Esasları, <https://istac.org.tr/uyusmazlik-cozumu/tahkim/istac-cevrimici-durusma-usul-ve-esaslari/> (05.03.2021).

sadece her iki tarafın yazılı beyanlarını tekrar etmesi amacıyla duruşma yapılmasında bir yarar bulunmayabilir. Bu gibi hallerde, tarafların yazılı görüşü aldıktan sonra, duruşma yapılmaksızın dosya üzerinden incelemeyle hakem veya hakemler karar verebilir²²⁶.

2.2.2. Süreklilik İlkesi

Süreklilik ilkesi, mümkün olduğu sürece, bir davanın tek bir duruşma veya oturumda bitirilmesidir. Tahkim yargılamalarında süreklilik ilkesinin sağlanıp sağlanmayacağı da tartışma konusu olmuştur. Bu ilkeye aykırı davranılması halinde tahkimden beklenen sonuçların oluşması da zor görünmektedir. Bu nedenle tahkim duruşmalarının elektronik ortamda yürütülmesinin tahkim yargılamasının sürekliliği ilkesine zarar verip vermeyeceği tartışılmıştır²²⁷.

Süreklilik ilkesi uygulamada, tek bir celsede sağlanamasa bile davanın görülme hızıyla somut hale gelmektedir. Tarafların uyuşmadığı hakem tayini ve tarafsızlık şüphesi bulunduğu zamanda hakemlerin değiştirilmesi gibi usûllerin tespiti gibi hususlar yargılamanın uzamasına ve kesintiye uğramasına neden olduğundan, bu ilkenin elektronik tahkim duruşmalarında zarar göreceği söylenebilir Elektronik tahkimde de süreklilik ilkesinin amacı, uyuşmazlığın hızlı bir biçimde çözümü ve bu çözümün klasik tahkime oranla hızlı olmasıdır²²⁸. Ancak elektronik tahkim yöntemlerinin karşılaşılabileceği problemler, bu yöntemde yararlanılan elektronik araçlarla daha kısa sürede çözülebilir.

2.2.3. Eşitlik İlkesi

Eşitlik ilkesi, tahkim düzenlemelerinde var olan ortak bir ilkedir. Çünkü tahkime başvuru, tarafların ortak iradesi çerçevesinde gerçekleşmektedir. Taraflardan birinin tahkim yargılamasında eşitlik bulunmadığını düşünmesi halinde tahkime gitmesi beklenemez.

²²⁶ Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 460.

²²⁷ Mohammed, Elektronik Ticari Tahkim, s.111.

²²⁸ Mohammed, Elektronik Ticari Tahkim s.111.

MTO Tahkim Kuralları m.22/4'e göre hakem, tüm hallerde, adil ve tarafsız bir şekilde davranmalı ve taraflara davasını sunmada yeterli olanağı vermelidir. Bu maddede tahkim yönetiminde, hakemin adil ve tarafsız olması kadar tarafların adil yargılanmasına imkan verecek şekilde hukuki dinlenilme ve silahların eşitliği ilkelerine riayet edilmesi gerektiğine atıf yapılmaktadır.

WIPO Hızlı Tahkim Kuralları m.31/b ve 31/c'ye göre hakem kurulu, yargılamada tarafların eşit şekilde işleme tabi tutulmasını ve taraflarca iddia ve savunmalarının eşit derecede imkânlarla ileri sürülmesini sağlamakla yükümlüdür. Yine ISTAC Tahkim Kuralları m.19'da hakemlerin, adil ve tarafsız şekilde yargılamayı yürütmesi gerektiği ve tarafların eşitliği prensibine uygun davranması gerektiği ifade edilmiştir.

Elektronik tahkimde, taraflar iddialarını sunma açısından fırsat ve hak eşitliğine sahip olduklarından eşitlik ilkesi somut olarak uygulanması olanaklıdır. Örneğin online duruşmada sözlü beyanda bulunmak isteyen taraflar, hakem ya da hakem kurulunun onayı üzerine konuşabilir, bu duruşmada belge sunumuna da hakemler karar verebilir. Yine ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul ve Esasları, m.7'de hakem veya hakem kuruluna, tarafların hukuki dinlenilme hakkını kullanırken eşitliği sağlama yükümlülüğü verilmiştir. Hakemler, hukuki dinlenilme hakkına aykırı hareket edilmediğinden emin olmak için gereken özeni göstermelidir ve duruşmada hukuki dinlenilme hakkının zedelendiğini görmeleri durumunda, duruşmayı sonlandırabilirler.

2.2.4. Gizlilik, Adil Yargılama ve Usul Ekonomisi İlkeleri

Tahkim yargılamasında uyulması zorunlu olan temel ilkeler düzenlenmiştir. Bu ilkeler; adil yargılanma hakkı, usul ekonomisi ve gizlilik ilkeleridir²²⁹. Anılan ilkelerin ihlal edilmesi, hakem kararının iptalini gerektirebileceği gibi kararın tanıma ve tenfizini de engelleyebilecektir.

MTO Tahkim Kuralları m.22/4'e göre hakem, bütün durumlarda, adil ve tarafsız bir şekilde davranmalı ve taraflara davasını sunmada yeterli olanağı

²²⁹ Aydın, Hızlandırılmış Tahkim Usulü, s.58.

vermelidir. Bu maddede tahkim yönetiminde, hakemin adil ve tarafsız olması kadar tarafların adil yargılanmasına olanak verecek şekilde hukuki dinlenilme ve silahların eşitliği ilkelerine uygun davranılması gerektiği belirtilmektedir.

Tahkimde diğer bir önemli ilke, yargılamanın gizliliği ve gizliliğin korunması için alınacak önlemlerdir. MTO Tahkim Kuralları m.22/3'e göre; talep üzerine hakem kurulu, tahkim yargılama sürecinin gizliliğine dair veya yargılama ile ilişkili diğer bütün konularda talimat yayımlayabilir ve gizli bilgiler ve ticari sırların muhafazası amacıyla tedbirler alabilir. Taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça, kural olarak, yargılama gizli gerçekleştirilir. Bilhassa ticari davalarda uyuşmazlık konusunun ticari sırlara ilişkin olması durumunda, taraflardan birinin talebi üzerine duruşma veya oturum gizli olarak yapılır. Gizlilik ilkesi, tarafların mahkemeler yerine tahkim yargılama sürecini seçmesinde önemli etkenlerden birisidir. Kaldı ki mahkemelerin gizli yargılama yapmadığı durumlarda veya çeşitli nedenlerle gizlilik ilkesine önem vermemeleri, tahkimi ticari şirketler açısından daha güvenli kılmaktadır. Elektronik tahkimde de tarafların görüşü alınarak duruşmanın yapılacağı program belirlenir, duruşmanın gizliliği amacıyla gereken tedbirler alınır, tarafların duruşmaya iştiraki için gereken kullanıcı adı, şifre, telefon numarası gibi ayrıntılar duruşmadan önce belirlenir ve bu şekilde gizlilik sağlanabilir (ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul ve Esasları, m.3/1).

Usul ekonomisi, yargılamanın en az masrafla ve en hızlı biçimde yapılmasıdır. Tek hakem ya da hakem kurulu, yargılamanın en az masrafla ve en hızlı biçimde sürdürülmesi için tarafların görüşüne başvurduktan sonra gerekli gördüğü ve taraflar arasındaki anlaşmaya aykırı düşmeyecek kararları alır. Ancak burada önemle üzerinde durulması gereken nokta, hakem ya da hakemler, usul ekonomisini sağlamak için süre ve masraf kısıntısına giderken, bu durumun taraflardan birinin adil yargılanma hakkı ihlal etmemesine dikkat etmelidir²³⁰. Elektronik tahkimde duruşmaların, tanık ve bilirkişilerin dinlenmesinin online yapılması usul ekonomisi ilkesinin bizzat gerçekleşmesini sağlamaktadır.

²³⁰ Akıncı, Milletlerarası Tahkim s. 462; Çalışkan, ISTAC, s. 244.

ISTAC Tahkim Kuralları m.19’da adil yargılanma hakkı yer almaktadır. Bu maddeye göre, hakemler, yargılamayı adil ve tarafsız şekilde yürütmeli, tarafların eşitliği prensibine uygun hareket etmeli ve hukuki dinlenilme hakkına uygun davranmalıdır.

Adil yargılama ilkesinin zorunlu unsurlarından olan, bağımsızlık ve tarafsızlık kriterlerini taşımayan hakemlerin reddi gündeme gelebilmektedir. Hakemin reddi sebepleri, MTK m.7/C’de düzenlenmiştir. Kanun, üç farklı durumda hakemin reddedilebileceğini düzenlemiştir. Birincisi, hakemin tarafların belirlediği özelliklere sahip olmamasıdır²³¹. İkincisi, taraflarca belirlenen tahkim yönteminde yer alan bir ret sebebinin var olmasıdır. Üçüncüsü ise, hakemin tarafsızlığından şüphe etmeyi haklı kılan hal ve koşulların gerçekleşmesidir²³².

Tahkim yargılamalarında adil yargılanma hakkının diğer görünümü, hukuki dinlenilme hakkıdır. Hızlandırılmış tahkimde aleyhine karar verilen taraf, sürelerin kısalığı, ikinci veya ek dilekçe sunma imkânı tanınmaması gibi nedenlerle adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürülebilir²³³ (ISTAC STK m.6/2). Bu maddeye göre, tek hakem; taraflara, tanık ve bilirkişiye sorulan soruların uygun olup olmadığı, duruşmanın yönetimi, hukuki dinlenilme hakkına riayet edilip edilmediği gibi hususlarda karar verme yetkisine sahiptir²³⁴.

2.3. Elektronik Delillerin Toplanması ve Bilirkişi İncelenmesi

Hakemin veya hakemlerin yetkileri, tahkim anlaşmasından kaynaklandığından, bunların ispat usulleri, deliller ve tatbik edilecek ispat kanunu hususlarında irade serbestisi vardır. Şayet tarafların anlaşması yoksa hakemler, uygun gördükleri kanunu belirler ya da ispat usulleri ve uygun delilleri kabul etme hususunda karar verirler. Klasik tahkim kapsamında deliller; resmi belge, keşif, tanık beyanı, yemin, kontrol ve yargı yetkilendirmesi gibi farklı şekillerde

²³¹ *Yeşilova*, Bilgehan, Milletlerarası Ticari Tahkimde Nihai Karardan Önce Mahkemelerin Yardımı ve Denetimi, Güncel Hukuk Yayınları, İzmir, 2008, s.608.

²³² *Polat Ortakaya*, MTO, s. 194 vd.

²³³ İsviçre Federal Mahkemesinin 28 Ekim 2008 tarihli kararı için bkz. *Yasan*, C., ISTAC, 368.

²³⁴ *Akıncı*, Milletlerarası Tahkim, s. 461.

karşımıza çıkmaktadır. Fakat elektronik tahkimde ise elektronik yazılı deliller; tanık beyanı keşif ve bilirkişi raporu veya beyanı öne çıkmaktadır²³⁵.

2.3.1. Elektronik Yazılı Deliller

Yazılı ispat, milletlerarası ticarî tahkimde önemli ispat araçlarından biridir. Bazı tahkim merkezleri tarafların talep etmesi halinde yalnızca yazılı olarak tahkim yargılaması işlemlerinin yapılmasını olanaklı kılmıştır. Belgenin veya yazının elektronik ortamda oluşturulması onun hukuki anlamda çıkması değerini düşürmemektedir. Çünkü hem milli hem de milletlerarası tahkim düzenlemelerinin çoğunda elektronik yazı ve ispat hususunda konusunda fiziki yazıya verilen değer elektronik yazıya da verilmiştir. Milli²³⁶ ve milletlerarası düzenlemelerde elektronik yazı ispat vasıtası olarak kullanılmaktadır. Tahkim kurumları ve hakem kararlarında iddia ve savunmaların ve işlemleri ispat aracı olarak elektronik yazınının kullanılmasında herhangi bir sorun yaşanmamaktadır²³⁷.

Yazılı delillere numara verilmesi ve onların belirlenmesi, bu delillerin tahkim yargılamasında sırasıyla ve etkin bir biçimde sunulmasını sağlar. Tahkim

²³⁵ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.98.

²³⁶ “Elektronik delil açısından ispat yüküyle ilgili ilk ve önemli bir düzenleme 5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanununda düzenlenmiştir. Kartlı sistem içerisinde üçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bunlar kartı çıkaran kuruluş, kartı kullandıran üye işyeri ve kart hamilidir. Kanun ispat yükünü uyumsuzluğu daha kolay ispat edebilecek olan kart çıkaran kuruluşa yüklemiştir (m.32)”. (...) “HMK’da deliller belge, senet, yemin, tanık, bilirkişi, keşif ve uzman görüşü olarak sıralanmıştır(m.199-293). Fotoğraf, film, görüntü veya ses kaydı gibi veriler ile elektronik ortamdaki veriler ile bunlara benzer bilgi taşıyıcıları HMK’ya göre ‘belge’ niteliğindedir(m.199). Güvenli elektronik imza ile oluşturulan elektronik veriler ise senet hükmündedir(m.205/2). Maddenin mefhumu muhalifinden güvenli elektronik imza ile imzalanmayan elektronik verilerin belge niteliğinde olduğunu anlıyoruz”.(...) “Yukarıda adı geçen kanunlara kanunlara ek olarak Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (m.3/f-h, 6, 49, 77), Vergi Usul Kanunu (m.132,242 vs.), Elektronik Haberleşme Kanunu (m.1 vd.), Bankacılık Kanunu (m.42), Çek Kanunu (m.4, 5, 8), Sermaye Piyasası Kanunu (m.3, 13 vs.), Sigortacılık Kanunu (m.28), Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (m.5), Ceza Muhakemesi Kanunu (m.38, 43, 134), Tebligat Kanunu (m.1, 7 vs.), Türk Ticaret Kanunu(m.18, 24 vs.), Türk Borçlar Kanunu (m.14, 15), Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanunda (m. 1 vd.) ve Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanunda(m.1 vd.) elektronik veri, elektronik delil, elektronik kayıt veya elektronik ortama ilişkin düzenlemeler yer almaktadır”. Bkz. *Ortacılar*, Enez, Uluslararası Ticari Uyuşmazlıklarda Uygulanan Elektronik Tahkim: Dünyadaki Uygulamalar Ve Türkiye İçin Öneriler, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2020, s.72-74.

²³⁷ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.99.

talebi ve talebe yanıt safhasından başlayarak gereken yazılı deliller sunulabilir. Belge talebi sunma zamanı, bu taleplerin sayısı gibi hususların tahkim yargılamasının uzun sürmemesi için belirlenmesi gerekir²³⁸.

Milletlerarası tahkim uygulamasında öncelikli olarak “belge” (document) delili önem arz etmektedir. Hakem, kendi yetkisi kapsamında tarafların sunduğu delillerden başka delillerin sunulmasını talep ederken çoğu zaman belge deliline önem vermekte ve tarafların verdiği bütün belgeleri genellikle kabul etmektedir. “Belge” delilinin milletlerarası tahkimde delil çeşitleri bakımından önem taşımasının bir gerekçesi de, bu delil çeşidinin doğrudan delil şeklinde tanımlanmasıdır. Diğer gerekçe ise, tanık delilinin bazen gerçeği yansıtmamasıdır. Ayrıca belgenin kendisi, doğrudan delil olma niteliğine sahipken, belgenin bir kopyası veya belgenin içeriğinin bir kişi tarafından okunması ise dolaylı delil sayılmaktadır²³⁹.

Milletlerarası tahkimde belgelere dayalı delillere (documentary evidence) bakıldığında bunların; faks yazışmaları, taraflar arasında elektronik posta yoluyla yapılmış olan yazışmalar, sözleşmeler, mektuplar, toplantı tutanakları, mali belgeler gibi yazılı belgeler olduğu görülmektedir²⁴⁰.

MTO Tahkim Komisyonu, yazılı belge talebinde; talep edilen yazılı belgenin tespiti, talep sebebinin özetle belirtilmesi, diğer tarafın sunduğu yazılı belgeye itiraz gerekçesi ve tahkim heyetinin her talep için kararının ayrıntılı şekilde belirtilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Tahkim masraflarının azaltılması açısından, yazılı belgelerin elektronik olarak iletilmesi²⁴¹ ve bu belgelerin yeniden verilebilmesi gereklidir²⁴².

²³⁸ Ertürk, Milletlerarası Tahkimde Yeni Gelişmeler, s.1614.

²³⁹ Hacibekiroğlu, Milletlerarası Tahkim Hukukunda Deliller, s.19.

²⁴⁰ Hacibekiroğlu, Milletlerarası Tahkim Hukukunda Deliller, s.20; Lew, Julian D.M. , “Document Disclosure, Evidentiary Value of Documents and Burden of Evidence”, Written Evidence and Discovery in International Arbitration, Ed. Teresa Giovannini, Alexis Mourre, Dossiers, ICC Publication, 2009, s. 12; Özsunay, s. 65.

²⁴¹ ICC Commission Report, Managing Electronic Document Production, Paris-Fransa, 2012, s.5, <https://www.iccwbo.be/wp-content/uploads/2012/03/20120516-Managing-e-document-Report.pdf>, e.t.10.3.2021.

²⁴² ICC Techniques for Controlling Time and Costs in Arbitration, Report from the ICC Commission on Arbitration, 2007, s.10-11, <https://www.acerislaw.com/wp->

UNCITRAL Model Kanunu, tahkimde yargılama usulünün tespitini tarafların iradesine bırakmış, tarafların anlaşma yapmamış olmaları durumunda, kanunun emredici hükümleri saklı kalmak şartıyla, hakemlerin yargılamayı uygun gördükleri sürdürebileceklerini düzenlemiştir (Model Kanun md. 19). Bu şekilde tarafların sunmaları gereken ispat araçları bakımından ayrıntılı bir hüküm konulmamış ve bu durum taraflara bırakılmıştır²⁴³.

Sanal Sulh Hakemi Kuralları m. 20/1'de tarafların iddialarını ve savunmalarına hizmet eden her türlü delili göstermekte sunmakta özgür oldukları ifade edilmiş, bu maddenin 2. fıkrasında hakemin veya hakemlerin elektronik tahkimde ispat amacıyla sunulan bu belgelerin asıllarını isteyebileceği hükmü yer almaktadır²⁴⁴.

2.3.2. Tanık Beyanı

Yazılı ispat yöntemi yanında tahkimde tanıkların beyanları da tahkimde sözlü ispat yöntemlerindedir. Tanık beyanı, uyuşmazlığın taraflarından bir olmayan bir kişinin ispat konusu olan ve sonucunda bir hak veya başkası adına hukukî sonuç doğuran olaylara ilişkin beyanlarıdır. Milletlerarası tahkimde uygulamada tanıklar, beyanlarını duruşmadan evvel imzalı ve yazılı şekilde vermeleri ve hakem veya hakemler aksini istemediği müddetçe bu beyanın karşı tarafa tebliğ edilmesi şeklinde yapılmaktadır.

Hakem veya hakemler, bir ispat yöntemi olarak tanıkların beyanlarından yararlanma hususunda takdir yetkisi bulunmaktadır. Hakem veya hakemler yazılı belge ve evrakın uyuşmazlığın çözümü hususunda yeterli olacağı görüşünde olması ya da tanıkların ifade edeceği hususların hakemler tarafından anlaşılmış olduğu görüşünde ise, tanıkları dinlemeyebilir. Bununla birlikte hakem veya hakemler davanın hukukî bakımdan tamamlanmadığını ve anlaşmazlığın bazı

content/uploads/2020/04/icc-arbitration-commission-report-on-techniques-for-controlling-time-and-costs-in-arbitration-english-version.pdf, e.t.10.3.2021.

²⁴³ *Hacibekiroğlu*, Milletlerarası Tahkim Hukukunda Deliller, s.61.

²⁴⁴ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.99.

karmaşık bölümlerinin aydınlatılması amacıyla tanık beyanlarına başvurulması gerektiği görüşünde ise re'sen tanıkların dinlenmesini isteyebilirler²⁴⁵.

Tanıklığa ilişkin belirtilen kurallarının elektronik tahkimin doğasıyla uyumlu olduğu söylenebilir. Tahkim merkezlerinin uygulamalarına bakıldığında, uyuşmazlığın tarafları, kendi iddia ve savunmalarını destekleyen herhangi bir olay veya olguyu kanıtlamak için tanık beyanlarından faydalanabilmektedir. Bununla birlikte, tanıkların beyanının alınması, gerek telefon üzerinden gerekse tarafların da ses ve görüntülerinin nakledildiği telekonferans ya da video konferans yöntemi ile gerçekleştirilebileceği gibi, tanıklar, var olan anlaşmazlığa yönelik sorular sorulmak üzere gizli duruşmalara da davet edilebilmektedir.

Elektronik tahkimde tanıklar, beyanlarını yazılı şekilde hazırlayarak ve tahkim yargılamasının yapıldığı elektronik tahkim kurumunun sitesine göndererek sunabileceği gibi, bu ifade ve bilgilerini sisteme koyması için kendisine verilen şifre ile sistemde davanın sayfasına girerek de gönderebilir.

MTO Tahkim Kurallarına göre hakem; tanıkları, taraflarca atanan bilirkişileri ya da başka herhangi bir kişiyi tarafların huzurunda veya gerekli çağrı yapıldığı takdirde tarafların yokluğunda dinleme kararı verebilecektir. Hakem, çoğu davada tahkim yargılamasını usulüne uygun bir şekilde yürütmek amacıyla tanıkların veya taraflarca atanan bilirkişilerin dinlenmesi talebini yerine getirmektedir (m. 20/2 ve 20/3)²⁴⁶. MTO Hızlı Yargılama Usulü Kuralları m.3/4'e göre, hakem veya hakem kurulu, taraflarla görüşükten sonra, yargılamayı hızlandırmak için, tarafların birbirlerinden belge talebinde bulunmamasına karar verebilir veya taraf dilekçeleri ve yazılı beyanlar, tanık ve bilirkişi beyanlarının sayısı, beyanlarının kapsamını kısıtlayabilir. Hakem kurulu, taraflarla görüşükten sonra, yargılamanın duruşma ve tanıkların dinlenilmesi aşamaları yapılmaksızın yalnızca dosyadaki belgeler üzerinden yapılmasına karar verebilir. Duruşma yapılacaksa, hakem kurulu tanık beyanını video-konferans²⁴⁷, telefon veya benzeri iletişim araçları kullanmak suretiyle alabilir (m.3/5)²⁴⁸.

²⁴⁵ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.100.

²⁴⁶ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.92.

²⁴⁷ *Schafer*, Videoconferencing in Arbitration, s. 35 vd.

²⁴⁸ *Aydın*, Hızlandırılmış Tahkim Usulü, s.88.

ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul ve Esaslarına göre, online duruşmada tanık beyanı alınmasına karar verilirse tanıklar, video konferans aracılığıyla ve görüntülü şekilde duruşmaya katılır. Online duruşmaya iştirak eden tanığın, kameranın karşısında yüzü açıkça görülebilir olması gerekmektedir (m.8/1). Bu önlemin alınmasının nedeni tanığın kimliğinin tam olarak tespit edilmesinin sağlanması ve tarafların şüphesinin bulunmamasıdır. Bununla birlikte, tanığın bir yönlendirmeye maruz kalmaması için tanığın yanında bir belge olup olmayacağına hakemler karar verir. Yine hakem kurulu, beyanının alınması için duruşma esnasında belli bir belgenin tanığa gösterilmesine izin verebilir. Hakem /hakem kurulunun uygun görmesi halinde, tanığa gösterilecek belge, duruşma sırasında elektronik şekilde paylaşılarak soru sorulabilir (m.8/2)²⁴⁹.

Sanal Sulh Hakemi Kuralları m. 21/1 uyarınca hakem veya hakemler, anlaşmazlığın taraflarınca verilen belgeleri inceledikten sonra taraflardan bazı tanıkların dinlenmesini veya tarafların bilgisine başvurmaksızın doğrudan tanığa tebligat yaparak tanıklık yapmasını isteyebilirler.

2.3.3. Bilirkişi İncelenmesi ve Keşif

Bilirkişi görüşü veya incelemesi, hakemin tek başına karar vermesinin veya uyuşmazlığı anlayabilmesinin olanaklı olmadığı teknik konularda tahkim kuralları çerçevesinde başvuru delillerinden biri sayılmaktadır. Elektronik tahkimde de hakemin anlamayabileceği teknik hususların bulunması halinde bilirkişinin görüşüne başvurulabilir. Bilhassa elektronik ticarî sözleşmelerde hakemin sözleşmenin tüm hükümlerine ait özellikleri bilmesi olanaklı olmayabilir. Bu sebeple hakemin mümkün mertebe elektronik sözleşmenin esaslı unsurlarını bilmesi gerekmektedir²⁵⁰.

UNCITRAL Model Kanunu m.26/1 uyarınca hakem, taraflarca aksi kararlaştırılmadığı takdirde, belirlediği bazı konularda rapor sunması için bir veya birden çok bilirkişi atayabilecektir. Talep üzerine ya da hakemin gerek görmesi

²⁴⁹ ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul Ve Esasları, <https://istac.org.tr/uyusmazlik-cozumu/tahkim/istac-cevrimici-durusma-usul-ve-esaslari/> (e.t. 05.03.2021).

²⁵⁰ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.101.

durumunda bilirkişi, yazılı veya sözlü raporunu verdikten sonra duruşmaya katılmak zorundadır (Model Kanun m. 26/2). Tahkim yargılamasında hakemler çoğunlukla delillerin toplanmasında, örneğin tanığın beyanının alınması için zorla getirilmesinde, bir belgenin sunulmasında, keşif konusu eşyanın incelenmesinde tam yetki sahibi değildir. Tanık beyanı veya keşif yapılmasında devlet yargısına yani bu delillerin toplanması için mahkemelerin yardımına gereksinim duymaktadır. Delillerin toplanması konusunda mahkemelerinin yardımının alınması, tahkim yargılamasının etkinliğinin sorgulanabileceği kaygısı uyandırsa da, egemen görüş, delillerin toplanmasında mahkemeden yardım istenmesinin milletlerarası ticari tahkim yargılamasının etkinleştirileceğini savunmaktadır. Model Kanun m.27 uyarınca; taraflardan birinin talebi ve bu talebin hakem veya hakem tarafından onaylanmasıyla, delillerin toplanması hususunda devletin mahkemesinin yardımı talep edilebilir²⁵¹.

MTO Tahkim Kuralları gereğince, taraflarla görüştüktan sonra hakem veya hakemler, yine kendilerince tespit edilen bazı hususlarda yazılı rapor vermesi amacıyla bir ya da birden çok bağımsız bilirkişi belirleyebilir ve bu konuda taraflara bilgi verilir (m.20/4).

MTK m.12/A gereğince hakem veya hakemler; belli hususlara ilişkin olarak rapor sunmak üzere bir ya da daha fazla bilirkişiyi belirleyebilir ve tarafların bilirkişiye gereken izahatı yapmalarına, belge ve bilgileri sunmalarına ve keşif yapılmasına karar verebilir. Aksi kararlaştırılmadığı sürece, talep üzerine ya da hakem ya da hakemlerin gerekli görmesi halinde bilirkişiler, raporlarını sunmalarının akabinde duruşmaya katılırlar. Duruşma sırasında taraflar, bilirkişilere soru sorabilir ve uyuşmazlığa ilişkin kendi getirdikleri özel bilirkişilerin beyanının alınmasını sağlayabilirler. Keşif, hakemin uyuşmazlık konusuna dair eşya ve kişiler üstünde duyu organlarıyla bilgi edinmesidir. Hakemin keşfe karar vermesi halinde, keşif tarihini uygun bir süre önceden taraflara bildirir²⁵².

²⁵¹ *Hacibekiroğlu*, Milletlerarası Tahkim Hukukunda Deliller, s.65; *Lew, Julian D. M., Mistelis, Loukas, Kröll, Stefan Comparative International Commercial Arbitration, Kluwer Law International, 2003, s. 580.*

²⁵² *Hacibekiroğlu*, Milletlerarası Tahkim Hukukunda Deliller, s.86-87; Özsunay, s.99;

ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul ve Esaslarına göre online duruşmada bilirkişinin beyanının alınmasına karar verilirse bilirkişi, video konferans vasıtasıyla ve görüntülü şekilde duruşmaya katılır. Duruşmaya giren bilirkişi, yüzü açıkça görülebilir bir biçimde kameranın karşısında duracaktır (m.8/1). Bilirkişinin yanında bir belge olup olmayacağına hakem ya da hakem kurulu karar verir. Hakem veya hakem kurulu, duruşma esnasında bir belgenin tanığa gösterilmesine izin verebilir ve bu belge, duruşma sırasında elektronik şekilde gönderilerek soru sorulabilir (m.8/2)²⁵³.

Elektronik tahkimde de hakemlerin belirlediği bilirkişinin taraflardan bağımsız ve tarafsız olması gerekir. Aksi takdirde bilirkişinin görevden alınabilir veya taraflı bilirkişinin raporuna dayanan hakem kararı iptal edilebilir. Hakem veya hakemlerin verdiği görevi yerine getirmesi esnasında bilirkişi, taraflar arasında eşitlik, savunma ve yüzleşme hakkına uygun davranmalıdır. Ayrıca, taraflar anlaşmazlığa ilişkin tüm bilgileri, görevini yapabilmesi için bilirkişiye vermekle yükümlüdür.

Elektronik tahkim hizmeti veren merkezler, sorunlu bir işlem, müşterinin uğradığı zararın tespiti veya internet üzerinde yapılan ve fiziki şekil bulmayan sözleşmelerde keşif önemli bir yere sahip olduğundan, olay ve olguların ispatı için taraflara keşif talebinde bulunma imkanı tanımaktadır. Hakeme veya hakemler, taraflarla görüşükten sonra bilirkişilerin belirlemesinden itibaren otuz gün içerisinde uyuşmazlıkla ilgili belirgin ve belirgin olmayan hususlara ilişkin bir rapor hazırlanmasını istemektedirler. Bu rapora taraflar yazılı şekilde veya duruşmada sözlü şekilde itiraz edebilirler. Uyuşmazlığın durumuna ve şartlarına göre bilirkişinin görüşlerinin kabul edilip edilmeyeceği hakem veya hakemlerin takdirindedir. Uyuşmazlığın çözümü için elektronik hakem ya da hakemlerin kabul ettiği delillerin, milletlerarası ve millî kanunların pek çoğunda kabul gördüğü ifade edilebilir²⁵⁴.

²⁵³ ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul Ve Esasları, <https://istac.org.tr/uyusmazlik-cozumu/tahkim/istac-cevrimici-durusma-usul-ve-esaslari/> (05.03.2021).

²⁵⁴ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.102.

2.4. Tahkim Yargılamasında Geçici Hukukî Koruma Önlemleri

Tahkim anlaşmazlıklarda gelecekte telafisi imkânsız zararların meydana gelme olasılığı sebebiyle, yargılama bitmeden ve bazen yargılama başlamadan bile acil olarak birtakım geçici koruma tedbirlerinin alınması gerekebilir. Ancak uyuşmazlığı karara bağlayacak hakem veya hakemler tayin edilmemişse bu durumda sadece acil durum hakeminden veya devlet mahkemesinden geçici koruma istenebilir.

MTO tahkim yargılamasında geçici hukuki koruma tedbirleri, 1923 yılında kabul edilen ilk MTO Tahkim Kurallarında bile yer almıştır²⁵⁵. Hakem veya hakem kurulu, dosya kendisine tevdi edildikten sonra geçici koruma kararı verebilir (MTO TK m.28/1). MTO TK’da geçici hukuki koruma tedbiri verilmesi için hangi şartların aranacağı belirtilmemiştir. Bu şartların belirlenmesine ilişkin UNCITRAL Model Kanunu m.17’de düzenlenen hükümlerden yararlanılabileceği ifade edilmiştir²⁵⁶.

Acil durum hakemi, hakem veya hakemler atanmamışsa, tarafların talebi üzerine geçici hukuki koruma önlemlerini alabilirler (MTO TK Ek-V)²⁵⁷. Bu hakemin kararları, karardan daha çok talimat şeklindedir. Taraflar, acil durum hakeminin talimatlarına uyacaklarını taahhüt ederler (MTO TK m.29/1-2). Acil Durum Hakemi, talep hakkındaki kararını on beş gün içerisinde verir. Uyuşmazlığa bakacak hakem kurulu, acil durum hakeminin talimatları ile bağlı değildir. Hakem veya hakem kurulu, bu hakemin talimatlarını ve düzenlemelerini sonlandırabilir, değiştirebilir ya da iptal edebilir (MTO TK m.29/3). Acil durum hakeminin atanması ve reddi, başvuruda yer alacak belgeler, acil durum hakem yargılaması, kararların şekli ve icra edilmesi, MTO Acil Durum Hakemi Kurallarında düzenlenmiştir²⁵⁸. Ayrıca taraflar, isterlerse tahkim talebinin hakem

²⁵⁵ *Yeşilirmak*, ICC, s.145-146; *Beechey*, J., “How to Control the Impact of Time Running Beyween the Occurance of the Damage and Its Full Compensation: Compensatory and Alternative Remedies in Interim Relief Proceedings”, in Dossier of the ICC Institute of World Business Law: Interest Auxilary and Alternative Remedies in International Arbitration, 2008, s.91 vd.

²⁵⁶ *Pekcanitez*, Hakan, *Yeşilirmak*, Ali, Tahkim, Medeni Usul Hukuku, (editörler: Hakan Pekcanitez, Muhammet Özekes/Mine Akkan/ Hülya Taş Korkmaz), İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 2017, s.2716.

²⁵⁷ *Yeşilirmak*, ICC, s.133.

²⁵⁸ *Aydın*, Hızlandırılmış Tahkim Usulü, s.90.

kuruluna tevdi edilmesinden önce veya sonra, koruyucu veya geçici tedbir kararı almak amacıyla yetkili mahkemeye de başvuruda bulunabilirler (MTO TK m.28/1).

ISTAC Tahkim Kuralları m.31'e göre, taraflar aksi yönde karar almadıkça, talep üzerine hakem veya hakemler, uygun gördükleri geçici hukukî koruma tedbirine karar verebilir. Hakem veya hakemler, bu kararın verilmesini teminat gösterilmesine tabi tutabilmektedir. Bu geçici koruma tedbirlerinin dışında, ISTAC Tahkim Kuralları, hakemin veya hakemlerin göreve başlamadığı acil bir durumda, isteyen tarafın, İstanbul Tahkim Merkezi Acil Durum Hakemi Kuralları kapsamında Sekretarya'ya başvurabileceğini hüküm altına almıştır²⁵⁹. Acil Durum Hakemi, dosyanın verilmesinden başlayarak yedi gün içinde karar vermek zorundadır (ISTAC Acil Durum Hakemi Kuralları m.7/1). Acil Durum Hakemi'nin kararları, tahkim yargılamasına bakacak hakemi veya hakemleri bağlamaz. Hakem veya hakemler, Acil Durum Hakemi'nin kararlarını değiştirebilir veya kaldırabilir²⁶⁰.

Elektronik tahkim açısından da elektronik tahkimi yürüten merkezler tarafların talebi üzerine geçici hukuki koruma tedbirleri alabileceklerdir. Elektronik tahkimde uyumsuzluğu çözecek hakem belirlenmese de, acil durum hakemi atanarak geçici hukuki koruma tedbirlerinin alınmasına bir engel bulunmamaktadır.

MTK'da da taraflardan birinin, tahkim yargılamasından önce ya da yargılama esnasında mahkemeden ihtiyati haciz ya da ihtiyati tedbir talep etmesi ve mahkemenin bunlara karar vermesi, tahkim anlaşmasına aykırılık oluşturmaz (m.6). Taraflarca aksi kararlaştırılmadığı sürece, yargılama esnasında hakem veya hakemler, talep üzerine, ihtiyati tedbir ya da ihtiyati haciz kararı verebilmektedir. Ancak hakem veya hakemler, devlet mahkemeleri gibi resmî makamlarca icra edilmesi gereken ihtiyati tedbir veya ihtiyati haciz kararı veremeyeceği gibi,

²⁵⁹ *Güzeloğlu Abdulkadir / Kurban, Tarık, Tahkim Yargılamasında İhtiyati Tedbir Kurumu, 11.1.2018, Prg. 2 "http://www.mondaq.com/turkey/x/662730/Arbitration+Dispute+Resolution/Tahkim+Yargılamasında+htiyati+Tedbir+Kurumu", erişim tarihi: 6.3.2021; Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s.468.*

²⁶⁰ *Güzeloğlu/Kurban, Tahkim Yargılamasında İhtiyati Tedbir Kurumu, parag. 4.*

üçüncü kişilere etki eden ihtiyati tedbir veya ihtiyati haciz kararı da veremez (m.6/2). MTK m.6/3'e göre hakemlerin verdiği ihtiyati tedbir veya ihtiyati haciz kararını aleyhine karar verilen taraflar yerine getirmezse; talep eden taraf, yetkili mahkemeden ihtiyati tedbir veya ihtiyati haciz kararı verilmesini talep edebilir. Bu iki fıkra birlikte değerlendirildiğinde, Türk mahkemelerinden yardım alınmasının anlamı, cebri icra organlarınca icrası talep edilebilecek karar verilemeyeceği ve fiili olarak yeniden bir ihtiyati tedbir veya ihtiyati haciz kararı alınması olduğu söylenebilir²⁶¹. Ayrıca mahkemeden ihtiyati tedbir veya ihtiyati haciz kararı alan taraf, otuz gün içinde tahkim davasını açmak durumundadır. Aksi takdirde bu kararlar kendiliğinden ortadan kalkar (MTK m.10/A).

3. ELEKTRONİK TAHKİMDE KARAR VERME AŞAMASI

Tarafların iddia ve savunmayı aşındıktan, yapılırsa duruşma yapıldıktan tanık beyanı ve bilirkişi raporlarının sunumlarından sonra, hakem veya hakemlerin olağan belge ve elektronik belge sunumunu kapatması gerekmektedir. Hakem veya hakemler görev belgisi inceledikten sonra ve taraflarla görüşme yaptıktan ve kararını almaktadır, taraflar talep etmedikçe duruşma yapılmamaktadır. Elektronik hakem kararının ıslak imza ile imzalanmasının sistemin niteliğine uygun olmadığı ve bu nedenle elektronik hakem kararı elektronik imza ile imzalanması gerektiği ifade edilmiştir²⁶². Teorik olarak bu görüşe katılmakla birlikte, kanaatimizce elektronik imzanın uygulamada yaygınlaşmamış olması ve elektronik imzalı kararların bilgisayar ortamında kolayca oluşturulabilmesi ihtimali nedeniyle en azından infaz edilecek kararların fiziki olarak imzalanması gerekmektedir.

Hakemlerin kararın vermesi ve elektronik imza ile imzalanması sonrasında karar, taraflara tebliğ edilir. Bu bağlamda Elektronik Mahkeme Düzenlemesi m.25/4'de, kararın davanın sitesinde yayınlanacağı ve olası tüm vasıtalarla

²⁶¹ *Balkar*, Süheyla, Uluslararası Ticari Tahkim ve Geçici Koruma Tedbirleri, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s.247

²⁶² *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.114.

tarafllara bildirim g6nderileceği d6zenlemektedir. Bu ifadeden kararın, t6m elektronik yollarla tebliğ edilebileceği g6r6lmektedir.

3.1. Hakem Heyeti Tarafından M6zakere Us6l6

M6zakere kavramı, mahkeme heyetindeki hakimlerin fikir teatisinde bulunması ve bu şekilde davanın sonunda karar alabilmelerini ifade etmektedir. Tahkimde de m6zakerenin amacı, tahkim yargılamasında hakemlerin birbirlerinin g6r6ş6n6 6ęrenmesi ve nihai hakem kararının verilmesi için hakemlerin g6r6şmesidir. Kural, tahkim yargılaması y6r6tmekle yetkilendirilen hakemlerden başkasının m6zakereye katılmamasıdır; aksi durumda hakem kararının iptal edilmesi g6ndeme gelir. Hakemlerin karar vermek amacıyla m6zakere edebilmesi için tarafların belge ve rapor sunumlarının bitirilmesi ve tarafların en son istemlerini bildirmeleri gerekir. Bu aşamadan sonra nihai hakem kararının verilmesi için hakemlerin aralarında m6zakere yapmaları zorunludur.

Karar verilecek tahkim işlemlerine us6lleri oylama, hakemlerin t6m6n6n iştiraki ile gerçekleştirilmektedir. Hakemler oy birliğine varamazsa oy çokluğu ile karar alır. Oylama m6zakerelerine hakemler haricinde kimse katılamaz. Aksi halde, hakem kararı, mahkemede iptal edilebilir²⁶³.

Elektronik tahkimde, hakemler arasında elektronik ortamda m6zakere yapılmasının m6mk6n olup olmayacağı g6ndeme gelebilir. Mill6 hukuklardaki d6zenlemelerde çoğunlukla hakemlerin m6zakere kuralları sınırlanmamıştır. Milli kanunlar, hakemlerin m6zakere ettikten sonra, daha kolay buldukları bir usul6 ya da davanın hal ve şartlarına daha uygun bir usul6 seçme h6rriyetini taraflara tanımlışlardır. MTK'da da hakemlerin delilleri değerlendirmesi ve m6zakere usul6n6n nasıl yapılacağına ilişkin bir kısıtlama yapılmamıřtır²⁶⁴. MTK'da hakemlerin oyçokluğu ile karar vereceği fakat taraflarca bunun aksini kararlaştırılabileceği h6km6 yer almıştır (m.13/A). M6zakere, bu amaçla kararlaştırılan bir toplantı sırasında yapılabileceği gibi hakemlerin g6r6şlerini

²⁶³ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.115.

²⁶⁴ *G6n*, Mehmet, "Milletlerarası Tahkimde Yazılı Delille İşpat Meselesine Pratik Bir Bakış", Milletlerarası Tahkim Semineri, Ankara: ICC T6rkiye Milletlerarası Ticaret Odası İş D6nyası Organizasyonu, Nisan 2010, s. 188.

yazılı olarak birbirlerine iletmeleri şeklinde de yapılabilir. Elektronik tahkimde de hakemler, müzakerelerde internet ve modern iletişim araçları üzerinden görüntülü ve sesli olarak karşılıklı görüşler sunulmaktadır. Ayrıca hakemler isterlerse e-posta gibi elektronik iletişim vasıtaları kullanarak veya savunma haklarına koruyacak uygun önlemler almak suretiyle görsel araçlarla müzakere yapabilirler²⁶⁵.

Hakemler, delillerin sunulmasında tarafları hatalı yönlendirmişse ve bunun sonucunda taraflardan birinin delillerini sunamamışsa, bu durum iddia veya savunma hakkının ihlali olacaktır²⁶⁶. Ayrıca yargılama aşamasında deliller sunulurken hakemler, taraflara eşit davranma ilkesine uymalı ve delil ibrazı için tespit edilen sürenin uygun olması zorunludur. Aksi halde zarar gören taraf iddia ve savunma hakkının ihlali sebebiyle hakem kararının iptali isteyebilir²⁶⁷.

3.2. Elektronik Tahkimde Karar Verme Koşulları ve İçeriği

Hakem kararları da şekil ve konu bakımından bazı unsurları taşımalıdır. Elektronik hakem kararı ile klasik hakem kararında bulunması gereken unsurlar farklı değildir. Başka bir deyişle, tarafların bilgileri, tahkim anlaşmasının özeti, her iki tarafın beyanları ve istemlerin özeti ve kararın gerekçeleri gibi hususlarda elektronik hakem kararı ile klasik hakem kararı arasında fark bulunmamaktadır. Hakem kararının yargı makamları bakımından geçerli kabul edilebilmesi için yazılı olması zorunludur ve sözlü hakem kararları geçerli değildir. Tüm hakemlerin kararı imzalaması gerekir. Birden fazla hakemin bulunması halinde oyçokluğu ile karar verilmesi mümkündür ve azınlık oyuna sahip hakemin kararı imzalamayı istememesi dahi kararın geçerliliğini etkilemez²⁶⁸.

Elektronik hakem kararında tarafların ad, soyad, adres gibi kişisel bilgileri, hakemlerin ad, soyad, adres, uyruk, unvan gibi kişisel bilgileri, tahkim anlaşmasının örneği, maddi olayların özeti, hakem heyetinin bulunduğu çözüme

²⁶⁵ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.115.

²⁶⁶ *Güvenalp*, Ferda Nur, Milletlerarası Tahkimde İddia Ve Savunma Hakkının Unsurları, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, Mart 2018, s.59.

²⁶⁷ *Akıncı*, Milletlerarası Tahkim, s.226.

²⁶⁸ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.116

ilişkin karar metni, tahkim süresini belirleme açısından önemli olduğundan karar tarihi ve yeri, kararın gerekçeleri bulunmalıdır. Hakemlerin aldığı kararın veya metnin açık duruşmada okunmasını zorunlu olmayıp kararın imzalanması ile birlikte alınmış kabul edilmektedir. Elektronik tahkim ile klasik tahkim arasındaki tek fark, elektronik tahkimde hakem kararının, klasik tahkim usûllerin yürütüldüğü gibi, elektronik ortamda alınması ve hakem kararının elektronik şekilde yazılmasıdır. Ayrıca, elektronik hakem kararı ıslak imza yerine elektronik imza ile imzalanmaktadır.

Elektronik tahkimde de hakem veya üç kişiden oluşan hakem heyeti tarafından yapılmakta olup, hakemler, kararları oy çokluğu ile alınabilmekte ve sonrasında hakemler kararı elektronik şekilde imzalanmaktadır. Hakem veya hakemler, şifreli elektronik belgelerle kararı elektronik posta ile taraflara tebliğ etmektedir. Hakem veya hakemlerin yaptığı kullanılan tahkim işlemlerinin denetlenebilmesi ve yargı yoluna sunulabilmesi için karar ve ekleri internet sitesinde saklanmaktadır.

3.3. Elektronik Tahkimde Kararın Tebliği ve Tevdii

Tahkim kuralları hakemlerin verdiği kararın taraflara tebliğini zorunlu tutmaktadır. Örneğin MTO md. 28/1 uyarında, hakem veya hakem heyeti kararın taraflara tebliği görevi genel sekreterliğe verilmiştir. Yine UNCITRAL Model Kanunu m.34 uyarınca, hakem kararının imzalı bir örneğini her iki tarafa gönderme sorumluluğu hakem veya hakemlere verilmiştir. Londra Uluslararası Tahkim Mahkemesi (LCIA) Kuralları m.26/X'de ise hakemlerin mahkemeye sunulan kararın onaylı birer örneğinin taraflara bildiri ile sorumlu olduğu belirtilmektedir. Bu kuralların elektronik tahkimde kullanılıp kullanılmayacağı gündeme gelebilir. Bu çerçevede MTO Tahkim Kuralları m. 3/2 gereğince, hakem kararının gönderi hususunda delile sahip olabilecek bütün iletişim araçları ile tebliğ edilebileceği hükmü yer almış ve bu hükme göre, elektronik hakem kararının e-posta ile tebliğ edilebileceği kabul edilmiştir. Elektronik tahkimde hakem karar sureti, istenilen sayıda çok kolay şekilde sistemden çıkarılabilir.

Hakem kararı elektronik yollardan tebliğ edilirken en önemli husus, kararın üçüncü kişiler tarafından incelenmemesi ve içeriğine müdahale edilememesi için teknik araçların ve koruma yöntemlerinin bulunmasıdır²⁶⁹.

Kararın tevdi kavramı ile hakem kararının veya imzalı bir örneğinin tahkim merkezi yazı işlerinde saklanması anlaşılmalıdır. MTO Tahkim Kuralları m. 28/9'ünde kararın aslının MTO sekreterliğinde tutulması gerektiği belirtilmiştir. Elektronik tahkimde ise kararın tevdi, yani saklama işlemi, tahkim merkezinde dava için açılmış internet sitesinde yapılacaktır Çünkü hakem veya hakemler işlemlerini bu site üzerinden yapmaktadır. Kararın bir suretinin tahkim merkezi kâtipliği tarafından korunması zorunlu tutulursa, bu durumda kararın fiziki şekilde suretinin çıkartılmasını gerekir. Ancak elektronik tahkimde hakem veya hakem heyetleri çoğunlukla yalnızca elektronik belgeler üzerinden çalışmakta ve karar vermektedir. Sanal Sulh Hakemi Kuralları m. 25/4'te hakem kararının daima internet sitesinde muhafazasını zorunlu tutmaktadır. Kararın uzun süre muhafaza veya sitede bulundurulması sorun olmasa da ilgili tahkim merkezi, kararların anılan Kurallar'a göre saklanmalı ve ilgililer istedikleri zaman kararları inceleyebilmelidir.

3.4. Elektronik Hakem Kararlarına Karşı Kanun Yolları

3.4.1. Genel Olarak

Hakem ya da hakemler tarafından uyuşmazlık konusuna ilişkin verilen elektronik hakem kararı, tahkim merkezi veya başka makamlar önünde itirazı mümkün olmayan nihaî bir karardır. Fakat hakem kararının uygulanabilme açısından yani icra konusunda temyiz yolu açık olmalıdır. İcrası mümkün olmayan bir karar için tahkime başvuru yapılmasının yararı bulunmamaktadır. Kaldı ki, tahkim merkezleri kararlarına uyulma zorunluluğu getirsel de kararın

²⁶⁹ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.119-120.

icrasına ilişkin açık düzenleme yapmamaktadırlar²⁷⁰. Bununla birlikte elektronik tahkimde kullanılan kanun yolları geleneksel tahkimdeki kanun yolları ile aynıdır.

Hakem kararları nihai olduğundan, bu kararlara karşı tahkim merkezi veya başka makamlar nezdinde itiraz edilemez²⁷¹. Hakem kararına itirazın mümkün açık olması, tahkimin en önemli özelliklerinden biri olan uyuşmazlıkların hızlı çözümü özelliğine zarar verecektir. Başka bir deyişle, hakem kararının verilmesinden sonra karar aleyhine itiraz yollarının açık olması, tahkimin uyuşmazlık çözüm hızına zarar verecek ve devlet yargısına başvurmak istemeyen tahkim taraflarının amacını uygun düşmeyecektir. Öte yandan, bazı tahkim merkezleri hakem kararı taslak halinde iken inceleme usulü öngörmüşlerse de bu düzenleme karara itiraz anlamına gelmemektedir. MTO Tahkim Kuralları m.33’de, hakem kararının taslak iken Tahkim Divanınca incelenmesi, daha doğrusu gözden geçirilmesi (scrunity) hükmü getirilmiştir²⁷².

Sanal Sulh Hakemi Kuralları m. 25/10’a göre, “*elektronik hakem kararı nihaî olup, ancak temyiz yolu ile itiraz edilebilir*”. Bu maddenin 6. fıkrası uyarınca “*tarafların uyuşmazlık konusunda Sanal Sulh Hakemi Kurallarına göre tahkime tâbi olma konusunda anlaşması, karara herhangi bir şekilde itiraz etmekten feragat ettikleri anlamına gelir ve bu nedenle Sanal Sulh Hakemi Kurallarında alınan kararlar bağlayıcı hâle gelir*”.

Elektronik tahkime ilişkin hakem kararının etkin bir şekilde işlemesi için, devlet mahkemeleri tarafından hakem kararının geçersiz kılınmasını önleyecek hükümler bulunmaktadır. Önemle belirtmek gerekir ki, bu hükümler hakem kararının icra safhasına gelinceye kadar geçerlidir. Fakat hakem kararının verilmesinden sonra geçersizlik yönündeki yapılacak kanun yolu başvuruları, yalnızca belli sebeplerle ve millî kanunlarda geçen usullerle yapılmaktadır²⁷³.

²⁷⁰ ICSID Sözleşmesi m. 54 “Her üye ülke, bu sözleşmeye uygun olarak verilmiş her kararı bağlayıcı kabul edecek ve kararın parasal yükümlülüklerini kendi sınırları içerisinde kendi devletinin mahkemesinin bir kararı gibi yerine getirecektir”; *Birsel*, Mahmut Tevfik, “Türkiye’de Yabancı Hakem Kararlarının Tenfizinin Anayasal ve Küresel Boyutları”, DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 7, 2005, s. 12 vd.

²⁷¹ *Şit*, Kurumsal Tahkim ve Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi, s. 10.

²⁷² *Tuna*, Ekin, Milletlerarası Ticari Tahkim Hukukunda İptal Davası, Ankara: Adalet Yayınevi, Temmuz 2016, s.25.

²⁷³ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.122.

Türk Hukukunda ise MTK'nın 15. maddesinde hakem kararlarının iptal sebepleri düzenlenmiş olup bu sebepler HMK'dakilerle hemen hemen aynıdır. HMK'daki yeniliklerden birisi de hakem kararlarına yönelik temyiz yolu kaldırılması ve bu kararlara karşı yalnızca iptal davası açılabileceği kabul edilmesidir²⁷⁴.

3.4.2. İptal Davası

Hakem kararlarına yönelik iptal davası, hakem kararının konusu olan uyuşmazlığın yeniden görülmesine yönelik olmayıp, hakem kararlarının esas yönünden denetimi mümkün değildir²⁷⁵. Hakem kararındaki maddi hukuka aykırılıklar da hakem kararının iptaline yol açmayacaktır²⁷⁶. Hakem kararlarının iptal sebepleri, milli kanunlarda genellikle şekil unsurları ile sınırlı tutulmuştur. Bu kararların esas açısından denetimi önlenerek, yalnızca şekli unsurlar açısından hukuka aykırılığına ilişkin kararın yeniden incelenmesi olanağı getirilmiştir²⁷⁷.

Tarafların kendi istekleri ile hakem kararının icra etmeleri durumunda hakem kararları millî mahkemeler önünde dava edilmeyecektir²⁷⁸. Yabancı ülke uygulamalarında da tarafların hakem kararının iptali istemiyle millî mahkemelere başvuru oranı oldukça düşüktür²⁷⁹.

MTK m. 1/II, bu kanun çerçevesine giren bir tahkim olması için iki koşul tayin etmiştir. Yabancılık unsuru barındıran ve tahkim yerinin Türkiye şeklinde kararlaştırıldığı veya bu kanun maddelerinin taraflar ya da hakem veya hakem kurulu tarafından seçildiği uyuşmazlıklara MTK tatbik edilecektir. Tahkim yeri Türkiye'de olan ve yabancılık unsuru barındıran bir tahkimde hükmedilen nihaî hakem kararının iptali MTK m. 15 uyarınca istenebilir²⁸⁰.

²⁷⁴ Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 252.

²⁷⁵ Tuna, Milletlerarası Ticari Tahkim Hukukunda İptal Davası, s.3.

²⁷⁶ Kalpsüz, Türkiye'de Milletlerarası Tahkim, s. 126.

²⁷⁷ Tuna, Milletlerarası Ticari Tahkim Hukukunda İptal Davası, s.3.

²⁷⁸ Ataman- Figanmeşe, İnci, "Milletlerarası Ticari Hakem Kararlarının İptal ve Tenfiz Davaları Yoluyla Mahkemelerce Mükerrer Kontrole Tâbi Tutulmaları Sorunu ve Bu Sorunun Giderilmesine Yönelik İki Öneri", MHB 2011, Yıl. 31, S. 2, ss. 35-81, s. 38.

²⁷⁹ İsviçre'de, 1989- 2013 yılları arasında hakem kararlarının sadece %7'lik bölümü kısmî iptal edilmiştir, bkz. Tuna, Milletlerarası Ticari Tahkim Hukukunda İptal Davası, s.40.

²⁸⁰ Tuna, Milletlerarası Ticari Tahkim Hukukunda İptal Davası, s.65.

MTK’da iptal nedenleri m.15/A’da belirtilmiştir²⁸¹. İptal nedenleri çoğunlukla usule dairdir. Bununla birlikte mahkemenin kendiliğinden inceleyeceği nedenler de bulunmaktadır.

Mahkemenin kendiliğinden dikkate alacağı iptal nedenleri ise hakem veya hakem kurulu kararına konu anlaşmazlığın tahkime elverişliliği ve kararın kamu düzenine aykırılığıdır. İptal sebepleri incelendiğinde bunların UNCITRAL Model Kanun’daki nedenlerle hemen hemen aynı olduğu görülmektedir²⁸².

İptal davası, tahkim yargılamasının tahkimin tarafları arasında hukukî menfaati bulunan tarafından açılabilir. Bu taraf, çoğunlukla hakem kararı aleyhine olan taraftır. Aleyhine hakem kararı verilen taraf genellikle iptal davası üzerinden karara itiraz etmektedir. Milli kanunların çoğunda iptal davasına temel oluşturabilecek ortak sebepler bulunmakta olup, bu sebepler dört ortak noktada toplanmaktadır.

3.4.2.1. Hakem Kararı ile İlgili Olan Gerekçeler

Tahkim anlaşması tahkimin temeli olup, tahkim anlaşmasının konu bakımından geçerliliği için tarafların rızası, anlaşma yeri ve sebep gibi şartların

²⁸¹ *Akıncı*, Milletlerarası Tahkim, s. 260 vd.; *Kalpsüz*, Türkiye’de Milletlerarası Tahkim,, s.129 vd.; MTK m.15/A: “Hakem kararları aşağıdaki hallerde iptal edilebilir:

1. Başvuruyu yapan taraf;
 - a) Tahkim anlaşmasının taraflarından birinin ehliyetsiz ya da tahkim anlaşmasının, tarafların anlaşmayı tâbi kıldıkları hukuka veya böyle bir hukuk seçimi yoksa Türk hukukuna göre geçersiz olduğunu,
 - b) Hakem veya hakem kurulunun seçiminde, tarafların anlaşmasında belirlenen veya bu Kanunda öngörülen usule uyulmadığını,
 - c) Kararın, tahkim süresi içinde verilmediğini,
 - d) Hakem veya hakem kurulunun, hukuka aykırı olarak yetkili veya yetkisiz olduğuna karar verdiğini,
 - e) Hakem veya hakem kurulunun, tahkim anlaşması dışında kalan bir konuda karar verdiğini veya istemin tamamı hakkında karar vermediğini ya da yetkisini aştığını,
 - f) Tahkim yargılamasının, usul açısından tarafların anlaşmalarına veya bu yönde bir anlaşma bulunmaması halinde, bu Kanun hükümlerine uygun olarak yürütülmediğini ve bu durumun kararın esasına etkili olduğunu,
 - g) Tarafların eşitliği ilkesinin gözetilmediğini, İspat ederse veya,
2. Bölge adliye mahkemesince;
 - a) Hakem veya hakem kurulu kararına konu uyuşmazlığın Türk hukukuna göre tahkime elverişli olmadığı,
 - b) Kararın kamu düzenine aykırı olduğu, Tespit edilirse”.

²⁸² *Tuna*, Milletlerarası Ticari Tahkim Hukukunda İptal Davası, s.67.

bulunması zorunluluğu yanında anlaşmanın yazılı olması gibi şekli şartlar da bulunmaktadır. Bu şartlara uyulmamışsa, bu anlaşma geçersizse²⁸³ veya taraflardan biri ehliyetini kaybetmişse²⁸⁴ yahut ehliyeti olmasına rağmen anlaşmanın imzalandığı tarihte bu ehliyete sahip değilse, hakem kararının iptalini isteyen taraf, tahkim sözleşmesindeki bu eksiklikleri ileri sürmelidir. Hakem kararının yazılı olmaması, tahkime elverişli olmayan bir konuda verilmesi, tahkim anlaşması veya hukuki kurallara göre iptal gerekçelerinden birinin bulunması veya emredici hükümlere aykırı olması halinde tahkim anlaşması geçersiz kabul edilecektir²⁸⁵. Uyuşmazlığın tahkime elverişli olmaması kavramı ile o uyuşmazlığın tahkim yargılaması aracılığıyla karara bağlanamayacağı kastedilmektedir²⁸⁶. Örneğin taşınmazların aynına yönelik uyuşmazlıklar ya da iflas hukuku, idare hukuku ve ceza hukukuna dair uyuşmazlıklar iki tarafın iradelerine bağlı olmadığından tahkime elverişli değildir²⁸⁷.

3.4.2.2. Hakemin veya Hakemlerin Yetkisi İle İlgili Gerekçeler

Hakem veya hakem kurulunun oluşturulması ya da hakemlerin belirlenmesi yasaya veya taraflar arasındaki sözleşmeye aykırı şekilde yapılırsa; hakem ya da hakemler tahkim anlaşmasının kapsamına girmeyen konularda karar vermişse²⁸⁸ ya da anlaşmada belirlenen hudutları aşarsa hakem kararının iptali istenebilir²⁸⁹. Bu bağlamda elektronik hakem kararında taraflar da, hakemlerinin yetkisinin olmadığına ilişkin gerekçelere dayanarak kararın iptal isteminde bulunabilirler²⁹⁰. MTK m.15/A'da da hakemlerin tayininde taraf iradelerine

²⁸³ Tahkim anlaşmasının geçersizliğinde, şekli kurallara uyulmaması en önemli sebeplerden biridir, bkz. *Kalpsüz*, Türkiye'de Milletlerarası Tahkim, s. 132; MTK m.4'de tahkim anlaşmasının şekli, New York Sözleşmesi ve Avrupa Sözleşmesi ile UNCITRAL Model Kanunu'nda da olduğu gibi kanun hükmü ile düzenlenmiştir, bkz. *Yener Keskin*, Cansu, Milletlerarası Tahkim Anlaşmasının Kurulması Ve Etkisi, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, Eylül 2017. s.178-179.

²⁸⁴ *Akıncı*, Milletlerarası Tahkim, s. 289.

²⁸⁵ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.123.

²⁸⁶ *Özel*, Milletlerarası Ticarî Tahkimde Kanunlar İhtilafı Meseleleri, s.38.

²⁸⁷ *Kalpsüz*, Türkiye'de Milletlerarası Tahkim, s. 144; *Özel*, s.38.

²⁸⁸ *Kalpsüz*, Türkiye'de Milletlerarası Tahkim, s. 136

²⁸⁹ *Akıncı*, Milletlerarası Tahkim, s. 298; *Kalpsüz*, Türkiye'de Milletlerarası Tahkim, s. 135.

²⁹⁰ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.123; Yargıtay da hakem kurulunun yetkisiz olduğu bir konuda karar vermesi nedeniyle MTK 15. maddesi uyarınca kararın iptal edilmesi gerektiğine karar vermiştir, bkz. Yarg. 11. HD. T. 25.6.2015, E. 2014/9538, K. 2015/8707.

öncelik verilmiş olup bunun milletlerarası kurallarla uyumlu olduğu ifade edilmiştir²⁹¹.

3.4.2.3. Tahkim İşlemleri ile İlgili Gerekçeler

Taraflardan birinin; hakemin belirlenmesi veya tahkim yargılamasında yapılan işlemlerin kendisine tebliğ edilmemesi (örneğin dava veya cevap dilekçesi, bilirkişi raporu)²⁹² ya da iradi olmayan bir nedenle yahut bir aksaklıktan ötürü taraflarından birinin savunma yapamaması hali, savunma hakkının, diğer bir deyişle adil yargılanma hakkının ve dolayısıyla tarafların eşitliği ile tarafların yüzyüze gelme ilkelerinin ihlali kabul edilecektir²⁹³. Hakem kararının da tahkim anlaşması veya milli kanunlara uygun şekilde verilmemesi de iptal sebebi olacaktır²⁹⁴.

3.4.2.4. Kamu Düzenine İlişkin Kurallara Aykırılığa Dayanan Gerekçeler

Millî hukuklar ile milletlerarası düzenlemelere göre hakem kararının kamu düzenine aykırı bulunması, hakem kararının iptal sebebidir. Elektronik hakem kararın da icra edileceği ülkedeki kamu düzenine aykırı olması halinde de mahkeme, hakem kararının iptaline re'sen hükmedecektir. Kamu düzeni kavramının ne anlama geldiği ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Türk hukukunda kamu düzeni kavramı, Türk toplumunun esas menfaatleri ve yapısını koruyan kurallar anlamına gelmekte olup, kamu hukuku ve özel hukuk kaynaklı kuralları kapsamaktadır²⁹⁵.

Kamu düzeni kavramı, tahkim yargılaması sonucu verilecek kararın icrasında taraf iradelerine yönelik sınırlamalar getirmektedir. Bu sınırlamaya

²⁹¹ *Erdoğan*, Uluslararası Hukuk ve Tahkim, s.219.

²⁹² *Akıncı*, Milletlerarası Tahkims. 302.

²⁹³ *Kalpsüz*, Türkiye'de Milletlerarası Tahkim, s. 140-141; *Akıncı*, Milletlerarası Tahkim, s. 315.

²⁹⁴ *Kalpsüz*, Türkiye'de Milletlerarası Tahkim, s. 134; *Erdoğan*, Uluslararası Hukuk ve Tahkim, s.221.

²⁹⁵ *Erdoğan*, Uluslararası Hukuk ve Tahkim, s.126-130; *Akıncı*, Milletlerarası Tahkim, s. 278-279.

bakıldığında, iptal davalarında da mahkeme her somut olayda kamu düzenine aykırılığı ayrı şekilde ele almalıdır²⁹⁶. Kamu düzeni kavramının içeriği belirsiz olmasına ve tarafların mahkemede iptal davası açılabilme hakkından feragat etme hakkına sahip olmalarına rağmen, bu kavram tarafların irade serbestilerine önemli ölçüde bir sınırlama getirmektedir²⁹⁷.

MTK m.15/A'daki iptal sebepleri ile HMK m.439'daki iptal sebepleri hemen hemen aynıdır. İki düzenleme arasındaki en önemli ayrım, MTK'da hakem kararının iptali davasında davacı öne sürmese bile mahkeme kamu düzenine aykırılığı re'sen göz önüne alacaktır.

²⁹⁶ *Takavut*, İbrahim Doğan, Milletlerarası Ticari Tahkimde Doğrudan Uygulanan Kurallar, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, Haziran 2018, s.25.

²⁹⁷ *Özdemir*, Turgay / *Durgut*, Ramazan, "Uluslararası Tahkimde Sözleşme Serbestisi", EÜHFD, C.1, S. 2, 2006, ss.251-278, s.268-272.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI TAHKİM KURUMLARINDA ELEKTRONİK TAHKİM UYGULAMALARI VE TAHKİMİN DİJİTALLEŞMESİNE İLİŞKİN GELİŞMELER

1.ULUSLARARASI TAHKİM KURUMLARINDA ELEKTRONİK TAHKİM UYGULAMALARI

Elektronik tahkim, bağımsız ve özel bir kurum olabilir veya yerleşik bir tahkim kurumunun bir bölümü de olabilir. Çünkü belirli bir meblağ karşılığında elektronik tahkim hizmetini veren internet siteleri bulunduğu gibi bu hizmeti veren milletlerarası kurumsal tahkim merkezleri de bulunmaktadır²⁹⁸.

1.1. Amerikan Tahkim Birliği (American Arbitration Association) Uygulaması

Amerikan Tahkim Birliği (AAA), kurumun uluslararası iş yükünü idare etmek için 1996 yılında Uluslararası Uyuşmazlık Çözümü Merkezini (ICDR) kurmuştur. Taraflar uluslararası boyuttaki anlaşmazlığın çözüm yeri olarak Birliği (AAA) kararlaştırmaları halinde, tahkim başvurusu yapıldıktan sonra, uyuşmazlık çözüm için ICDR'ye yönlendirilmektedir. Zira AAA, tarafı ABD'nden olmayan anlaşmazlıklarda dosyayı ICDR'ye göndermektedir. AAA'nın merkezi New York'ta olsa bile iş yükünün fazlaşmasından ötürü Singapur, Mexico City ve Dublin'e de büro açılmıştır. AAA'nın da UNCITRAL Tahkim Kurallarına benzer şekilde kendine özgü tahkim kuralları bulunmaktadır. AAA'nın dünyanın en

²⁹⁸ Vurgun, Ceren “Elektronik Tahkim”, 15. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, Antalya, 2013, s. 809, 810.

büyük kurumsal tahkim merkezi ve online uyuşmazlık çözüm merkezi olduğu belirtilmektedir²⁹⁹.

AAA Uluslararası Tahkim Kuralları 2009 yılında ve 01/10/2013 tarihinde yenilenmiştir³⁰⁰. AAA tahkim kuralları diğer tahkim merkezlerinin kurallarına benzer olup, karmaşık ve ayrıntılı olan Amerikan Usul Hukuku düzenlemelerinden farklı olduğu söylenebilir. Tarafların hakemi veya hakem sayısını kararlaştırmamaları halinde AAA kural olarak tek hakem atar³⁰¹.

AAA, WebFile sistemi aracılığıyla hızlı online davaların açıldığı ve kısmen online çözümlenen davaların yer aldığı bağlayıcı bir tahkim hizmeti vermektedir. Bu sistemde kullanıcı kayıt formunu doldurduğunda bir şifre seçmekte ve bu şifre ile online taleplerini dosyalamak için kullanıcı sisteme erişebilmektedir³⁰².

AAA-ICDR, elektronik tahkimi ‘Hakemler ve Taraflar İçin Online Tahkim Rehberi’ ismiyle adlandırdığı kurallar kapsamında yapmakta ve bu Kuralları 2021 yılında yenilemiştir³⁰³. Bu kurallarla hedeflenen tahkim yargılamanın internet üzerinden yürütülmesidir. Anılan hükümlerde yargılamanın usulü ayrıntılı şekilde ifade edilmiştir³⁰⁴. Yine bu yıl “ZOOM Kullanarak Hakemler ve Taraflar İçin Online Tahkim Rehberi’ yayınlanmıştır³⁰⁵.

İlk olarak taraflar AAA’nın internet sitesine kaydolur ve uyuşmazlıkların çözümü için istemde bulunur. Tahkim ücretini yatırıp gereken bilgiler kuruma verilince o uyuşmazlık için taraflar ve hakemler tarafından internet ortamında

²⁹⁹ *Miller-Moore*, Debi, ODR At The AAA: Online Dispute Resolution In Practice, 38 U. Tol. L. Rev., 2007, s.395; Bacanlı, s.107.

³⁰⁰ AAA Arbitration Rules and Mediation Procedures, https://www.adr.org/sites/default/files/CommercialRules_Web.pdf, e.t.17.03.2021.

³⁰¹ *Sayın*, Uğur, Milletlerarası Ticari Tahkim Kuruluşları, s. 889, <https://www.avekon.org/papers/808.pdf>, e.t.17.03.2021.

³⁰² *Amro*, Ihab, Online Arbitration in Theory and in Practice, A Comprative Study of Cross-Border Commercial Transactions in Common Law and Civil Countries, Cambridge Scholars Publishing 2019, s.92; *Özmumcu*, s.437.

³⁰³ AAA-ICDR® Virtual Hearing Guide for Arbitrators and Parties, https://go.adr.org/rs/294-SFS-516/images/AAA268_AAA%20Virtual%20Hearing%20Guide%20for%20Arbitrators%20and%20Parties.pdf, e.t.17.03.2021.

³⁰⁴ *Vurgun*, Elektronik Tahkim, s.810.

³⁰⁵ AAA-ICDR® Virtual Hearing Guide for Arbitrators and Parties Utilizing ZOOM, https://go.adr.org/rs/294-SFS-516/images/AAA269_AAA%20Virtual%20Hearing%20Guide%20for%20Arbitrators%20and%20Parties%20Utilizing%20Zoom.pdf, e.t.17.03.2021.

erişilebilen bir dava sitesi (case site) oluşturulur³⁰⁶. AAA, internet sitesi aracılığıyla özel bir AAA sunucusu kullanarak bir dizi ön duruşma görevi gerçekleştirmesine olanak tanıyan elektronik bir platform sağlar. Kurum daha Cybersettle isimli bir program kullanırken³⁰⁷ 2021 yılında yayınladığı Rehber’de üçüncü taraf olan herhangi bir platformdan söz ederken program sınırlaması yapamamıştır. Sadece toplantı ID’si sağlayan bir sistemi yeterli görmüştür³⁰⁸. Daha sonra ZOOM isimli programa yönelik bir Rehber yayınlamıştır. Bu Rehber göre taraflar online duruşmada ZOOM ile yapılan her online duruşma için kişisel bir toplantı kimliği değil, benzersiz ve otomatik olarak oluşturulan yani tek kullanımlık bir toplantı kimliği kullanılmalıdır³⁰⁹. Başka platformlar veya ZOOM ile yapılan oturumlarda duruşmadan en az bir hafta önce, hakem ve tarafların herhangi bir teknik destek ile bir deneme çalışması yapması, kişilerin bağlantılarını doğrulamaları platformun bazı temel özelliklerine aşina olmalarını sağlayacağı belirtilmiştir.

Aslında bu Kuralların yayınlanma nedeni Covid 19 salgını olmuştur. AAA 1 Haziran 2020 tarihine kadar fiziki oturum ve duruşmalara ara vermiştir. Kaldı ki AAA-ICDR “Hakemler ve Taraflar İçin Online Tahkim Rehberi’nde “Kovuşturmanın Yürütülmesi” başlıklı R-22 sayılı maddesinde "uygun görüldüğünde ... video konferans, internet iletişimi, telefon konferansları ve yüz yüze sunum dışındaki araçlar dahil olmak üzere alternatif yollarla kanıtların sunulmasına" izin verir³¹⁰.

Kurum tahkim sürecinde tarafların elektronik posta adresleri aracılığıyla tarafları bilgilendirir. Bazı durumlarda kurum ayrıca tahkimin klasik mi yoksa elektronik yolla mı yapılacağına da kendi karar verebilir. Şayet tahkim elektronik

³⁰⁶ AAA, File and Access Your Case, <https://adr.org/Support>, e.t.17.03.2021.

³⁰⁷ Miller-Moore, s.396-397.

³⁰⁸ AAA-ICDR® Virtual Hearing Guide for Arbitrators and Parties, https://go.adr.org/rs/294-SFS-516/images/AAA268_AAA%20Virtual%20Hearing%20Guide%20for%20Arbitrators%20and%20Parties.pdf, e.t.17.03.2021.

³⁰⁹ AAA-ICDR® Virtual Hearing Guide for Arbitrators and Parties Utilizing ZOOM, https://go.adr.org/rs/294-SFS-516/images/AAA269_AAA%20Virtual%20Hearing%20Guide%20for%20Arbitrators%20and%20Parties%20Utilizing%20Zoom.pdf, e.t.17.03.2021

³¹⁰ *Stothard, Paul, Slogrove, Clinton*, COVID-19: AAA-ICDR's approach to arbitration, <https://www.internationallawoffice.com/Newsletters/Arbitration-ADR/USA/Norton-Rose-Fulbright/COVID-19-AAA-ICDRs-approach-to-arbitration>, e.t.17.03.2021.

ortamda yapılacaksa yargılamanın başlangıç tarihi dava sitesinin kurulduğu tarih kabul edilir ve bunu e-posta yolu ile taraflara bildirir. Davalı, savunma ve delillerini bu siteye elektronik posta yoluyla 30 gün içerisinde gönderir. Yargılama kural olarak, duruşmasız şekilde bu site üzerinden yürütülür ve karar verilir. Tarafların talebi olması durumunda hakemler, duruşma yapar ve bu duruşma yukarıda anılan yöntemlerle yapılır. Yargılama sonunda verilen karar taraflara e-posta yoluyla bildirilir³¹¹.

1.2. Milletlerarası Ticaret Odası (International Chamber of Commerce-ICC) Uygulaması

1919 yılında kurulan Milletlerarası Ticaret Odası (MTO) 'nun amacı, I. Dünya Savaşı sonrası milletlerarası ticareti desteklemek ve artırmak ve bu şekilde milletlerarası uzlaşma ve barışı temin etmek olduğu belirtilmiştir³¹². Milletlerarası ticari anlaşmazlıkların çözümü için 1923 yılında Milletlerarası Ticaret Odası Tahkim Divanı (*ICC Arbitration Court*) adıyla bir Divan kurulmuş ve 1989 yılında bu Divan'ın adı Milletlerarası Tahkim Divanı (*International Court of Arbitration*) olarak değiştirilmiştir. Divan, tarafların anlaşmaları çerçevesinde MTO kurallarını uygulamakta veya tarafların anlaşamadığı veya seçimlerinin olmadığı durumlarda, tahkime ilişkin uygulamaları düzenlemektedir³¹³. Somut olayda uyuşmazlığın taraflarının uzlaşamadığı veya hakemleri yetkilendirmedikleri konularda Divan, MTO kuralları çerçevesinde müdahale edebilmektedir. MTO'nun Paris merkez olmak üzere Hong Kong, Kuzey Amerika (New York), Brezilya (Sao Paulo), Singapur ve Abu Dabi ofisleri de bulunmaktadır³¹⁴. Uyuşmazlık tarafların belirlediği hakem tarafından karara bağlanmaktadır³¹⁵.

³¹¹ Vurgun, Elektronik Tahkim, s.810.

³¹² Yeşilirmak, ICC, s.2-3; Bican, Buğrahan, "Milletlerarası Ticaret Odası Tahkimi", Görev Belgesi ve Usulü, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED, S.29, 2015, s.2.

³¹³ Yeşilirmak, ICC, s. 13.

³¹⁴ <https://iccwbo.org/dispute-resolution-services/arbitration/filing-a-request/> (Erişim Tarihi 08/01/2020)

³¹⁵ Erdoğan, Uluslararası Hukuk ve Tahkim, s. 149.

1 Mart 2017’de gerçekleşen değişiklere uyarınca MTO Tahkim Kuralları m.3’e göre hakem veya hakem kurulu ile divan sekretaryası tebligat ve yazışmalarını elektronik posta dahil gönderildiğine ilişkin kayıt veren her türlü iletişim aracı ile yapabilir. Öte yandan MTO Belgeli Akreditiflere İlişkin Yeknesak Örf, Adet ve Uygulama Kuralları³¹⁶ ile Belgeli Akreditiflere Göre Bankadan Bankaya Ödemelere İlişkin Yeknesak Kurallar’dan³¹⁷ doğan anlaşmazlıkların uzman aracılığıyla çözümü için 01 Mart 2015 tarihinde DOCDEX (Documentary Instruments Dispute Resolution Expertise – Akreditiften Kaynaklanan) Kurallarını³¹⁸ yürürlüğe koymuştur³¹⁹. DOCDEX Kuralları’na göre anlaşmazlığın karara bağlanması için istemde bulunan kişi talebini elektronik ortamda MTO Uluslararası Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Merkezi’ne iletir. Bununla birlikte istemi fiziki olarak Merkez’in adresine gönderir (m.3). Ödeme gerekli bilgilerle beraber MTO’nun banka hesabına yapılır ve ödeme yapıp, istemin fiziki örneği Merkez’e geldiğinde Merkez bu istemi karşı tarafa tebliğ edecektir. İstemi alan davalı taraf 30 gün içinde cevap dilekçesini ve eki belgeleri Merkez’e gönderecektir. Fakat bu iletim yalnızca elektronik ortamda yapılacaktır (m.4). Merkez’in ek bir bilgi veya belgeye gerek duyması halinde ilgili tarafın bunları 14 gün içinde Merkez’e elektronik ortamda iletmelidir (m.5). DOCDEX Kurallarında yargılama tamamıyla tarafların serbest iradesine bağlı şekilde gerçekleştirilmekte olup, bu yargılama usulü, tanık ve bilirkişilerin dinlenilmesi gerekmeyen belge üzerinden sonuca bağlanabilen uyuşmazlıklar için daha uygundur (m.2/4).

Yine 1 Mart 2017 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, MTO Tahkim Kurallarında yapılan değişiklik ile³²⁰, MTO TK m.30 olarak “Hızlandırılmış usul”

³¹⁶ Uniform Customs and Practise for Documentary Credits/UCP

³¹⁷ Uniform Rules for Bank to Bank Reimbursement Under Documentary Credits/URS

³¹⁸ <https://iccwbo.org/dispute-resolution-services/docdex/docdex-rules/> (Erişim Tarihi 18/03/2021)

³¹⁹ Şanlı, Cemal, “Uluslararası Ticari ve Ekonomik Uyuşmazlıkların Arabuluculuk (ADR) Çözümlemesi ve MTO’nun ADR Kuralları”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C. 22, S. 1, 2011, s. 64.

³²⁰ Marchisio, Giacomo, “Recent Solutions to Old Problems: A Look at the Expedited Procedure Under the Newly Revised ICC Rules of Arbitration”, ICC Dispute Resolution Bulletin, I:1, 2017 s.76 vd; Yeşilirmak, s. ICC, 153-154.

hükmü eklenmiş ve Tahkim Kuralları Ek-VI'da³²¹ beş madde halinde “Hızlandırılmış usul kuralları” düzenlenmiştir³²². Bu usul, uyuşmazlık 2 milyon ABD dolarının altındaysa, ve tahkim sözleşmesi 1 Ocak 2017 tarihinden sonra yapılmışsa ve taraflar hızlandırılmış usulün uygulanmasını istiyorlarsa uygulanacaktır (MTO Tahkim Kur. m.30/3)³²³. Hakem Kurulu, taraflara danıştıktan sonra, duruşma ve tanıkların dinlenilmesi aşamaları yapılmaksızın, yargılamanın sadece dosya üzerinden yapılmasına karar verebilir (MTO Hızlı Yargılama Usulü Kuralları m.3/5). Duruşma yapılacaksa, hakem kurulu duruşmayı video-konferans gibi iletişim araçları kullanmak suretiyle yapabilir³²⁴.

9 Nisan 2020 tarihli “COVID-19 Salgınının Etkilerinin Azaltılması Amacıyla Olası Önlemlere İlişkin MTO Rehberi”ne göre³²⁵, MTO Sekreterliğinin 17 Mart 2020 tarihli tebliği, yeni tahkim taleplerinin (ilgili sergiler dahil) ve diğer başlatıcı belgelerin Sekreteryaya elektronik biçimde sunulmasını açıkça gerektiği ve ayrıca, "basılı kopyaların sunulmasıyla ilgili mevcut zorlukları azaltmak için, mahkemelerin, tarafları, sunumlar ve sergiler için mümkün olduğu kadar elektronik iletişim araçlarını kullanmaya teşvik etmesi gerektiği" belirtilmektedir³²⁶. Bu Nota göre Duruşmalar veya oturumlarla ilgili olarak, taraflar kabul ederse veya tahkim kurulu, böyle bir duruşma veya konferansın tek bir fiziksel yerde toplanmasının kaçınılmaz olduğunu ve mevcut COVID-19 salgınına rağmen bunu yapmanın mümkün olduğunu belirlerse, hakem heyeti ve taraflar görüşmelidir. Hakem heyeti, duruşmanın veya oturumun fiziki olarak yapıldığı yerde belirli kuralları ve tavsiye rehberini uygulamalı ve tüm katılımcıların güvenliğini sağlamak için uygun sağlık önlemlerini almaları

³²¹ https://iccwbo.org/dispute-resolution-services/arbitration/rules-of-arbitration/#article_expedited_procedure1, E.T. 18.03.2021

³²² Sun, Chan Leng, *Weiyi*, Tan “Making Arbitration Effective: Expedited Procedures, Emergency Arbitrators and Interim Relief”. *Contemporary Asia Arbitration Journal.*, 2013, s.350.

³²³ *Yeşilirmak*, ICC, s154-155.

³²⁴ *Aydın*, Hızlandırılmış Tahkim Usulü, s.83.

³²⁵ ICC Guidance Note on Possible Measures Aimed at Mitigating the Effects of the COVID-19 Pandemic, <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/04/guidance-note-possible-measures-mitigating-effects-covid-19-english.pdf>, e.t. 22.03.2021.

³²⁶ *Kafalı*, Ömer Faruk Milletlerarası Tahkim ve Covid-19: Salgının Etkilerinin Azaltılması Amacıyla Olası Önlemlere İlişkin ICC Rehberi, *Koronavirüs Döneminde Güncel Hukuki Meseleler Sempozyumu, Bildiri Tam Metin Kitabı* (29 - 30 Mayıs 2020) içinde (ss.83-115), İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2020, s.87.

gerekmektedir. Öte yandan, bir tarafın şahsen fiziksel duruşma yapmakta ısrar ettiği ve sanal bir duruşmaya karşı çıkması halinde bile, hakem heyeti sanal bir duruşmayı gerekli gördüğü durumlar olabilir. Bu gibi durumlarda, hızlı ve uygun maliyetli bir şekilde tahkime devam etmek için uygun usul önlemlerine karar verirken, tahkim kurulu aşağıdakiler dahil tüm koşulları dikkate almalıdır: (i) COVID-19'un sonuçları; (ii) konferans veya duruşmanın niteliği ve süresi; (iii) davanın karmaşıklığı; (iv) katılımcı sayısı; (v) gecikmeden ilerlemek için herhangi bir özel neden olup olmadığı; (vi) duruşmanın yeniden planlanmasının haksız veya aşırı gecikmelere yol açıp açmayacağı; ve (vii) duruma göre tarafların duruşmaya uygun şekilde hazırlanma ihtiyacı. MTO Rehberlik Kuralları'na göre, MTO Tahkim Kurallarının m.25/2 uyarınca, tarafların yazılı beyanlarını ve bütün belgeleri inceledikten sonra, hakem heyeti, taraflardan biri talep ederse şahsen dinleyeceğine karar verebilir veya tarafları da re'sen dinleyebilir. MTO Rehberlik Notu, MTO Tahkim Kuralları m.25/1 uyarınca yüzyüze duruşmanın yapılamaması gecikmelere ve dezavantajlara sebep olacaksa, hakem heyetinin tahkimi süratli ve maliyetle yürütme görevini bulunduğundan, online konferans yoluyla duruşma gibi farklı yaklaşımlar benimseyebileceğini belirtmektedir³²⁷.

MTO'nun elektronik tahkim konusundaki en önemli düzenlemeler, 1 Ocak 2021 tarihinde yürürlüğe giren MTO Tahkim Kurallarındaki değişikliklerdir³²⁸. 2021 MTO Tahkim Kuralları, duruşmaların video konferans ya da başka iletişim vasıtalarıyla uzaktan yürütülmesine izin vermek için "Duruşmalar" başlıklı m.26'yı değiştirmiştir³²⁹. 2017 MTO Kuralları, hakem heyetine daha önceki Rehberlik Kuralları'nda açıklandığı gibi sanal duruşma yapma yetkisi vermemişken, yeni hüküm bu konuda takdir yetkisi vermiştir. Bu değişiklik, Covid-19 salgını nedeniyle seyahat riskleri göz önüne alındığında tahkimin etkinliğini sağlayacaktır. Pek çok davanın sanal olarak yürütüldüğü bir çağda,

³²⁷ Commencement of Virtual Hearings Under the COVID-19 Situation According to the Updated 2020 LCIA Arbitration Rules and the Newly Issued ICC Guidance Note, https://www.kimchang.com/en/insights/detail.kc?sch_section=4&idx=22017, E.T. 17.03.2021

³²⁸ ICC 2021 Arbitration Rules, <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/12/icc-2021-arbitration-rules-2014-mediation-rules-english-version.pdf>, E.T. 18.03.2021

³²⁹ National Law Review, 2021 ICC Arbitration Rules Come Into Force, <https://www.natlawreview.com/article/2021-icc-arbitration-rules-come-force>, E.T. 18.03.2021.

hakem heyeti, duruşmanın fiziksel katılımı mı yoksa uzaktan mı yapılacağına taraflara danıştıktan sonra karar verecektir.

MTO, COVID-19 pandemisinin başlangıcından itibaren, maliyet ve zaman açısından tasarruflu olduğundan elektronik ortamda dava açmalara ve evrak sunmaya izin vermeye başlamıştır. Ayrıca 2021 MTO Tahkim Kuralları, yazılı savunma dilekçesi ve yazışmaları sunmanın geleneksel yolunu tek yol olarak kabul etmekten uzaklaşmaktadır. 2021 MTO Tahkim Kuralları m. 3/1'de yer alan belgelerin "gönderilmesi" ifadesini ortadan kaldırılmış ve artık basılı kopya olarak herhangi bir belge isteyip istemeyecekleri taraflara ve hakem heyetinin takdirine bırakılmıştır. Yine 2021 MTO Tahkim Kuralları m.4 ve m.5'de yapılan değişikliklere göre, artık makbuz, taahhütlü posta veya kurye karşılığında teslimatı seçip seçmeyeceklerine karar vermeye ve daha sonra her bir taraf, her hakem ve Sekreteryaya için gerekli nüshaları sunmayı taraflara bırakılmıştır. Ayrıca MTO, bu değişiklikleri yaparken, hakem kararlarının icra edilebilir olmasını sağlamak istemiş ve bu nedenle bu konudaki seçimi taraflara bıraktı. MTO'nun elektronik imzayı ve emsallerde imzayı teşvik etmesine rağmen, bu hükümlerin uygulanabilirlik sorunlarını önlemek için değişikliklere dahil edilmediği de vurgulanmıştır³³⁰.

1.3. Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (World Intellectual Property Organization) Uygulaması

Fikri mülkiyet haklarının korunması amacıyla 1967 yılında kurulan Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü'nün Tahkim ve Arabuluculuk Merkezi ise İsviçre'de 1994 yılında meydana getirilmiştir. Merkez, taraflar arasındaki fikri ve sınai haklara dair uyuşmazlıkları çözmek için kurulmuştur. Merkezin tahkim kurallarının önemli bir özelliği, kuralların diğer hukuk sistemlerinde de kullanılabilir olmasıdır³³¹. Merkez, bilhassa alan adı uyuşmazlıklarında elektronik tahkim

³³⁰ Erdem, Mehveş, 2021 ICC Arbitration Rules, <https://www.mondaq.com/turkey/trials-appeals-compensation/1021144/2021-icc-arbitration-rules>, E.T. 18.03.2021.

³³¹ Vurgun, Elektronik Tahkim, s.810.

usulünü kullanmaktadır. ICANN tahkimi olarak adlandırılan bu sistemde UDRP³³² kuralları uygulanmaktadır. Bir alan adı uyuşmazlığında ICANN tahkiminin uygulanması için birtakım koşullar aranmaktadır. Bunlar; alan adı ile itiraz edenin markasının aynı veya çok yakın olması; alan adı sahibinin bu alan adıyla herhangi bir ilişkisinin bulunmaması ile alan adının kötü niyetli olarak alınması ve kullanılmasıdır. Bu koşulların bulunması halinde alan adı itiraz eden kişiye verilmekte aksi durumda itiraz reddedilmektedir³³³.

Alan adı uyuşmazlıklarındaki ICANN tahkiminin olağan tahkimden farklı yönleri bulunmaktadır. Örneğin ICANN tahkim yoluna başvuru için tarafların özel olarak tahkim anlaşması yapması gerekmemektedir. Taraflar alan adı tesciline ilişkin bir uyuşmazlık halinde ICANN tahkiminin uyuşmazlık çözümünü kabul etmiş bulunmaktadır. Bu tahkimde alan adı uyuşmazlığı olağan tahkime göre daha hızlı ve ucuz bir şekilde çözüme bağlanmaktadır. Başvurulara 40 -45 gün içinde karar verilmektedir. Öte yandan tahkimde taraflar yargılama esnasında mahkemeye başvuru yapamaz ve hakem kararı verildikten sonra yalnızca iptal davası açabilmeleri mümkündür. Fakat ICANN tahkiminde taraflar istedikleri zaman devlet mahkemelerine de başvurabilirler.

Ayrıca tahkimde yabancı hakem kararlarının icrası için tanıma ve tenfiz edilmesi gerekirken, ICANN tahkimde tanıma ve tenfize gerek bulunmamaktadır. Zira kararın icra edecek kuruluşa tebliğiyle birlikte, ilgili kuruluş kararı kendiliğinden icra etmekte ve ayrı bir tanıma ve tenfiz kararına gerek duymamaktadır. Yeni UDRP kuralları bazı değişikliklerle 31 Temmuz 2015 tarihinden beri halen uygulanmaktadır³³⁴. ICANN Tahkim Kurallarına göre başvuru elektronik ortamda yapılabilmekte ve karşı tarafa elektronik şekilde gönderilmektedir. Yine aynı şekilde davalı da savunmasını 20 gün içerisinde elektronik ortamda iletacaktır. Sadece hakemler tele-konferans, video-konferans, web-konferans yoluyla duruşma yapılmasını kararlaştırabilir. Fakat hakemler

³³² Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy.

³³³ Bal, Nurullah “İnternet Alan Adları ve İnternet Alan Adı Uyuşmazlıklarının Tahkim Yoluyla Çözülmesi”, Ankara Hacı Bayramı Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XVII, S. 1–2 2013, s. 328 vd.; Özmumcu, s.439; Vurgun, Elektronik Tahkim, s.810, 811.

³³⁴ <https://www.icann.org/resources/pages/udrp-rules-2015-03-11-en> (Erişim Tarihi 17/03/2021).

gerekli görmeleri halinde duruşma yapabileceklerdir³³⁵. WIPO Tahkim ve Arabuluculuk Merkezi alan adı uyuşmazlıkları haricinde başka tahkim hizmetleri de sunmakta, başka uyuşmazlık türlerinde de e-posta, video-konferans gibi elektronik tahkimin yargılama usullerinden yararlanmaktadır³³⁶.

WIPO Tahkim Kuralları m.37/a uyarınca hakemler, tahkimi uygun gördüğü şekilde yürütebilir ve m.40 (WIPO Hızlı Tahkim Kuralları m.34) uyarınca müteakip yargılamaları zaman ve maliyet açısından verimli bir şekilde organize etmek ve planlamak amacıyla taraflarla herhangi bir uygun formatta yani telefon, video konferans veya herhangi bir araçla bir hazırlık konferansı düzenleyecektir. Hakemlerin WebEx, Zoom, Teams, Bluejeans, WhatsApp, Skype for Business gibi platformları kullanarak toplantı ve duruşma yapabilecekleri belirtilmiştir. Online tahkimde “Ev sahibi” (Host) pozisyonunun tarafların anlaşması halinde hakeme devredilebileceği ve hakemlerin sistemi test denemeleri yapmasının faydalı olacağı ifade edilmiştir³³⁷.

1.4. Londra Milletlerarası Tahkim Mahkemesi (London Court of International Arbitration) Uygulaması

23 Kasım 1892 tarihinde resmi şekilde açılan kurum önce 1903 yılında ‘Londra Tahkim Merkezi’ adını ve 1981 yılında ise uluslararası tahkim merkezi sıfatını yansıtacak şekilde ‘Londra Milletlerarası Tahkim Mahkemesi (LCIA)’ adını almıştır³³⁸. LCIA, 2008 yılında Dubai’de (DIFC-LCIA), 2009 yılında Yeni Delhi’de bölge ofisi açmış (LCIA India) ve 2011 yılında Morityus Milletlerarası Tahkim Merkezini (LCIA - MIAC) açmıştır. Bununla birlikte LCIA, Afrika,

³³⁵ <https://www.icann.org/resources/pages/udrp-rules-2015-03-11-en> (Erişim Tarihi 17/03/2021).

³³⁶ WIPO Checklist for the Online Conduct of Mediation and Arbitration Proceedings, <https://www.wipo.int/amc/en/eadr/checklist/index.html>, (Erişim Tarihi 17/03/2021).

³³⁷ WIPO Online Case Administration Tools, <https://www.wipo.int/amc/en/eadr/>, (Erişim Tarihi 17/03/2021);

WIPO Checklist for the Online Conduct of Mediation and Arbitration Proceedings, <https://www.wipo.int/amc/en/eadr/checklist/index.html>, (Erişim Tarihi 17/03/2021).

³³⁸ <https://www.lcia.org/LCIA/history.aspx> (Erişim Tarihi 17/03/2021).

Arap, Asya-Pasifik, Avrupa, Latin Amerika-Karayip ve Kuzey Amerika Kullanıcı Kurulları (Users' Council) oluşturmuştur³³⁹.

Mahkemenin görevi tahkim kurallarının doğru şekilde tatbiki, hakemlerin tayini ve maliyetlerin kontrolünü sağlamaktır. Sekretarya ise kurumun günlük işlerini yürütmektedir³⁴⁰. LCIA'nın 1 Ekim 2014 tarihinde kabul edilen kuralları ile elektronik ortamda dava açmaya/tahkim talebinde bulunulabilecektir. Mahkemenin elektronik sistemi üzerinden davaya cevap vermeye, hızlandırılmış tahkim heyetinin oluşturulması talebinde bulunmaya (LCIA Tahkim Kuralları m. 9/A)³⁴¹, acil durum hakemi talebinde bulunmaya, elektronik ortamda delillerini sunmaya, dava konusu ücretlerin ödenmesine, ödeme geçmişine ve kişinin internet üzerinden yaptığı başvurulara erişime izin vermektedir³⁴². Elektronik sistem üzerinden başvuru yapmak için ilk olarak site üzerinden bir hesap açılmasını talep edilmekte sistem üzerinden yapılacak tüm yazışma ve bilgilendirmeler bu adrese gönderilecek olup, geçerli bir e-posta adresinin verilmesi önemlidir.

LCIA Tahkim Kuralları 1 Ekim 2020 tarihinde yenilenmiştir³⁴³. LCIA, COVID-19 pandemisi başlamadan önce tahkim kurallarını yenileme çalışmalarına başlamış, fakat LCIA, bu salgını da dikkate değer güncellemeler yapmıştır. LCIA Tahkim Kuralları'na yeni eklenen m.4.3'de "*e-posta veya diğer elektronik iletişim araçları yoluyla tebligatın, tahkim anlaşmasına ilişkin herhangi bir iletişimi almak amacıyla bir tarafın kararlaştırdığı veya belirlediği şekilde olacağı*" belirtilmektedir. Bu hükümle tüm tebligat ve yazışmaların elektronik posta ile yapılması mümkün kılınmıştır. Ayrıca yenilenen m.19.2'de "*bir veya daha fazla coğrafi yerdeki katılımcılarla bir duruşmanın yüz yüze veya sanal olarak konferans görüşmesi, video konferans veya diğer iletişim teknolojileri kullanılarak gerçekleştirilebileceğini*" belirtir. 2014 LCIA Tahkim Kurallarında

³³⁹ Karademir, Milletlerarası Kurumsal Tahkim Merkezlerinin Bir Karşılaştırması, s.90; https://www.lcia.org/Membership/Users_Council_Officers.aspx (Erişim Tarihi 17/03/2021).

³⁴⁰ <https://www.lcia.org/LCIA/organisation.aspx> (Erişim Tarihi 17/03/2021).

³⁴¹ Çakır, Görkem Dünya Pratiğinde Hızlandırılmış Tahkim, s.85, http://www.goksusafiisik.av.tr/Articletter/2016_Winter/GSI_Articletter_2016_Winter_Article6.pdf, E.T. 18.03.2021.

³⁴² Ortacalar, Elektronik Tahkim, s.47; <https://onlinefiling.lcia.org/> (Erişim Tarihi 17/03/2021).

³⁴³ LCIA Arbitration Rules, 2020 https://www.lcia.org/Dispute_Resolution_Services/lcia-arbitration-rules-2020.aspx, e.t. 22.3.2021.

video konferans yoluyla bir duruşmadan bahsedilirken, güncellenmiş 2020 LCIA Kuralları, teknoloji ve sosyal ihtiyaçlardaki en son gelişmeler göz önünde bulundurularak daha kapsamlı ve çeşitli iletişim yöntemleri sunmaktadır. Ayrıca, yeni eklenen m.26.2, "herhangi bir kararın elektronik olarak ve muadillerinde imzalanabileceğini ve tek bir belgede toplanabileceği" hükmünü getirmektedir³⁴⁴. Kurallar m.19.2'de duruşmalar, tarafların hazır bulunduğu bir ortamda veya konferans görüşmesi, video konferans veya bir veya daha fazla coğrafi yerdeki katılımcılarla diğer iletişim teknolojilerini kullanarak yapılabilir³⁴⁵.

1.5. Çin Milletlerarası Ekonomik ve Ticari Tahkim Komisyonu (China International Economic and Trade Arbitration Commission - CIETAC) Uygulaması

1954 yılında kurulan Çin Milletlerarası Ekonomik ve Ticari Tahkim Komisyonu, 2000 yılından bu yana Çin Milletlerarası Ticaret Odası Tahkim Mahkemesi (Arbitration Court of the China Chamber of International Commerce) olarak adlandırılmaktadır³⁴⁶. Merkezi Pekin olan Komisyonun birden çok alt komisyonu bulunmaktadır. Komisyonun yetkilendirdiği alt komisyonlar aslında tahkim merkezi ve Komisyonun şubesi özelliğine sahip olup tek bir tahkim kurumunu oluşturur. Alt komisyonlar, Komisyonun kurallarını uygular ve aynı hakem listesini kullanır. Sürekli güncellenen Komisyonun tahkim kuralları, 1 Ocak 2015 tarihi itibarıyla yenilenerek yürürlüğe girmiştir. Komisyonun kararları, New York Sözleşmesi kapsamında 159 ülkede tanınmakta ve tenfizi yapılabilmektedir. Komisyonunda yargılamalar 4 ila 6 ay arasında sürmekte,

³⁴⁴ Commencement of Virtual Hearings Under the COVID-19 Situation According to the Updated 2020 LCIA Arbitration Rules and the Newly Issued ICC Guidance Note, https://www.kimchang.com/en/insights/detail.kc?sch_section=4&idx=22017, (Erişim Tarihi 17/03/2021).

³⁴⁵ Ortacalar, Elektronik Tahkim, s.48.

³⁴⁶ Çin Halk Cumhuriyetinde en önemli beş tahkim merkezinden biri olarak Shenzen Tahkim Komisyonu (Shenzhen Arbitration Commission-“SZAC”), online tahkimi, elektronik delil koruma hizmetleri platformu şeklinde ve kısa adıyla ArbiCloud olan “Bulut Tahkim Platformu” (Cloud Arbitration Platform) sistemi üzerinden sürdürmektedir. ArbiCloud, kullanıcıların online platformlarını online uyuşmazlık çözümlerine gönderebilmek için APIs sistemi sağlamakta ve sistem ile ArbiCloud arasında veri değişimine izin vermektedir. bkz. Amro, Online Arbitration in Theory and in Practice, s.93; Özmumcu, Online Tahkim ve Uygulamaları,s.441.

duruşmalar ise 1 ila 3 gün arasında tamamlanmaktadır. Komisyon, klasik tahkimin yanı sıra elektronik tahkim hizmeti de vermektedir. Komisyon ticari uyuşmazlıklar yanında, alan adı, yatırım ve inşaat anlaşmazlıklarını da karara bağlamaktadır³⁴⁷.

Komisyonun 2020 yılında 739'si yabancı unsurlu 2876'sı ise milli kökenli olmak üzere toplam 3615 adet tahkim talebinde bulunulmuş ve bu taleplerin 3.615'ine karar verilmiştir³⁴⁸. Komisyonun verdiği hizmetler arasında duruşma salonları, video-konferans sistemleri, taraflar ve hakemler için toplantı odaları, sekreterlik hizmeti, tahkim davaları için bilgisayar sistemleri, faks, e-posta ve telefon gibi iletişim ve internet hizmetleri bulunmaktadır³⁴⁹.

CIETAC'm 1 Mayıs 2009 tarihinde yürürlüğe giren elektronik tahkim kuralları değiştirilmiş ve yeni kurallar 1 Ocak 2015 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir³⁵⁰. Elektronik tahkim kuralları, elektronik ticaretten doğan anlaşmazlıklarda uygulanmakta olup, ancak taraflar kararlaştırırsa diğer ekonomik ve ticari uyuşmazlıklar için uygulanabilir (m.1). Tarafların kararlaştırmaması halinde diğer ekonomik ve ticari uyuşmazlıklar açısından Komisyon'un 1 Ocak 2015 tarihinde yürürlüğe giren standart Tahkim Kuralları tatbik edilecektir³⁵¹.

Komisyonun Online Tahkim Kuralları m.2'de yazılı şekil, elektronik delil, elektronik imza ve çevrimiçi sözlü duruşma kavramlarının tanımlanmış³⁵². Yazılı şekil, içeriği belirlenebilen ve daima ulaşılabilen telgraf, faks, e-posta da dahil olmak üzere sözleşme, yazışma ve mesaj gibi bilgi taşıyan şekilleri ifade etmektedir (m.2/6). Bu kurallara göre tahkim sözleşmesi yazılı şekilde olmalıdır.

³⁴⁷ <http://www.cietac.org/index.php?m=Page&a=index&id=34&l=en> (Erişim Tarihi 18/03/2021); *Ortacalar*, Elektronik Tahkim, s.50.

³⁴⁸ CIETAC Statistics, <http://www.cietac.org/index.php?m=Page&a=index&id=40&l=en>, (Erişim Tarihi 18/03/2021).

³⁴⁹ CIETAC Facilities and Services, <http://www.cietac.org/index.php?m=Page&a=index&id=41&l=en>, (Erişim Tarihi 18/03/2021).

³⁵⁰ CIETAC Online Arbitration Rules, <http://www.cietac.org/index.php?m=Article&a=show&id=2770&l=en>, (Erişim Tarihi 18/03/2021).

³⁵¹ CIETAC Arbitration Rules <http://www.cietac.org/index.php?m=Page&a=index&id=106&l=en> (Erişim Tarihi 18/03/2021)

³⁵² CIETAC Online Arbitration Rules, <http://www.cietac.org/index.php?m=Article&a=show&id=2770&l=en>, (Erişim Tarihi 18/03/2021).

Kurallar m.6'da telgraf, faks ve e-posta gibi araçlarla elektronik ortamda yapılması halinde de bu sözleşmeyi geçerli kabul etmiştir. Taraflar tahkim yeri olarak herhangi bir yeri belirlemedikleri takdirde tahkim yeri Komisyon'un bulunduğu yer, tahkim yeri olacaktır (m.8). Hakem heyeti ve taraflar tahkime ilişkin yazışmalarını ve belge sunumlarını; e-posta, elektronik veri değişim (EDI), faks veya benzer yöntemlerle yapabilecektir. Fakat hakem heyeti, yazışma ve belgelerin asıllarının gönderilmesinin posta yoluyla yapılmasına karar verebilir (m.10). Ayrıca hakem heyeti, yazışmaların, internet, faks veya etkin başka bir elektronik yöntemle yapılmasına karar verebilir (m.12)³⁵³.

Tahkim yargılamasını başlatmak için talepte bulunana taraf (davacı) Komisyonun Uyuşmazlık Çözüm Merkezi internet sitesi (www.cietacodr.org) üstünde hesap açarak kayıt yaptırmalıdır. Kayıt yaptırdıktan sonra kullanıcı adı ve şifresi ile sisteme girerek tahkim uygulaması üzerinde başvuru formunu doldurup belgelerini yüklemelidir. Bu şekilde elektronik tahkim başvurusunu yapmış olur. Fiziki delilleri ise tarama işlemi sonrasında sisteme yükleyebilir³⁵⁴. Davacı daha sonra Komisyonun tespit ettiği tahkim ücretini öder (m.18). Tahkim istemini alan Komisyon koşulların yerine getirildiğini belirledikten sonra bu talebi davalıya tebliğ eder. Taraflarca aksi kararlaştırılmadıysa, davalının cevap için 30 günlük süresi vardır. Davalı bu süre içinde karşı dava da açabilir (m.21). Davalının karşı davasına karşı da davacı 20 gün içerisinde cevap verebilir (m.22).

Komisyon tarafından tahkim talebinin onaylandığı tebliğ edilen davalı, Komisyon Sekreteryasınca belirlenen kullanıcı adı ve şifresiyle sisteme giriş yapabilir. Davalı, davacıya cevap ve karşı dava talebini sistem üzerinden gönderebilir³⁵⁵. Online Elektronik Tahkim Kurallarına göre güvenli elektronik imza ile imzalanan belge, ıslak imza ile imzalanan belge hükmündedir (m.29). Tarafların talebi olmadıkça ve hakem heyeti de gerekli görmedikçe inceleme, dosya üzerinden yapılacak ve duruşma gerçekleştirilmeyecektir (m.32). Duruşma yapılmasına karar verilmişse duruşma video konferans gibi elektronik iletişim vasıtasıyla gerçekleştirilecektir. Fakat hakem heyeti uyuşmazlığın özelliğine göre

³⁵³ *Ortacalar*, Elektronik Tahkim, s.51.

³⁵⁴ <http://www.cietacodr.org/content.jsp?newsId=637> (Erişim Tarihi 18/03/2021).

³⁵⁵ <http://www.cietacodr.org/content.jsp?newsId=638> (Erişim Tarihi 18/03/2021).

fiziki duruşma yapılmasını kararlaştırabilir (m.33). Duruşma sırasında tanık beyanı alınacaksa hakem heyeti, tanığı bizzat veya elektronik iletişim vasıtalarından yararlanarak dinleyebilir (m.36). Aksi kararlaştırılmadıkça yargılama 4 ay içinde bitirilir (m.38). İmzalanan ve resmi mühür basılan kararda, karar tarihi ve yeri de bulunur (m.39). Komisyon tahkim usulünde, ivedi yargılama (m.41-46) ve hızlandırılmış yargılama usulü (m.47-52) de bulunmaktadır. İvedi yargılama usulü 100.000 ve 1.000.000 Renminbi (Yuan) arasındaki uyuşmazlıklarda yapılabilmektedir (m.41). Bu yargılama usulünde davaya cevap ve karşı dava açma süreleri 15 gün iken karşı davaya cevap süresi 10 gündür (m.43). Tahkim yargılaması 2 ay içerisinde karara bağlanır (m.44). Hızlandırılmış yargılama usulü ise 100.000 Renminbiyi aşmayan uyuşmazlıklarda uygulanır (m.47). Hızlandırılmış yargılama usulünde davaya cevap ve karşı dava açma süresi 10 gün iken karşı davaya cevap süresi 5 gündür (m.49). Bu yargılama usulünde ise 15 gün içerisinde karar verilmesi gerekir (m.50)³⁵⁶.

1.6. İstanbul Tahkim Merkezinin (İstanbul Arbitration Center)

Uygulaması

İstanbul Tahkim Merkezi de Nisan 2020’de yayınladığı ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul Ve Esasları’na göre hakem veya hakem heyeti, tarafların anlaşması ya da re’sen duruşmanın video konferans ya da telekonferans yöntemiyle çevrimiçi (online)³⁵⁷ şekilde yapılmasına karar verebilir (m.2)³⁵⁸. Maddede yalnızca “taraflardan birinin talebi üzerine” duruşmaların çevrimiçi yapılabileceği ifade edilse de tarafların tek taraflı talepleriyle online duruşma yapılmayacaktır.

³⁵⁶ *Ortacalar*, Elektronik Tahkim, s.52.

³⁵⁷ Tahkimde online duruşmalar artık sadece olağanüstü durumlarda kullanılan istisnai bu usul değil tahkim yargılamasında günlük uygulamanın bir parçası haline gelmiştir. Bkz. http://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2020/04/26/offline-or-online-virtual-hearings-or-odr/?doing_wp_cron=1594106996.1161999702453613281250 (Erişim Tarihi 18/03/2021).

³⁵⁸ *Dülger*, Ahmet, Tahkim Duruşmalarının Online Yapılması: İstac ve Abu Dabi Tahkim Merkezi Kuralları İncelemesi, Koronavirüs Döneminde Güncel Hukuki Meseleler Sempozyumu, Bildiri Tam Metin Kitabı (29 - 30 Mayıs 2020) içinde (ss.115-143), İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, s.115, 123; *Özmumcu*, Online Tahkim ve Uygulamaları, s.447; ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul Ve Esasları, <https://istac.org.tr/uyusmazlik-cozumu/tahkim/istac-cevrimici-durusma-usul-ve-esaslari/> (18.03.2021).

Çünkü tahkim tarafların birlikte iradelerine yani anlaşmalarına öncelik veren ve tarafların birlikte karar vererek yargılamanın usulünü düzenleyebildikleri bir yargılama usulüdür³⁵⁹. Yalnızca çevrimiçi duruşma yönetimine ilişkin kurallar düzenlendiğinden ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul ve Esasları'nın dünyada bir ilki gerçekleştirdiği söylenebilir³⁶⁰. ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul ve Esasları'nın amacı, ISTAC Tahkim Kuralları çerçevesinde görülen tahkim davalarında tarafların fiziki olarak aynı ortama gelmeden video ya da konferans telekonferans usulü ile yürütecekleri duruşmalarda uygulanacak usul ve esasları belirlemektedir³⁶¹. Tahkim yeri, ISTAC Tahkim Kurallarının 23. maddesi uyarınca taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça, İstanbul'dur ve hakem heyeti duruşmaların başka bir yerde yapılmasını da kararlaştırabilir³⁶².

Ayrıca ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul ve Esasları m.3/1'e göre taraflara danışan hakem veya hakem kurulu, duruşmanın hangi yazılım ve program aracılığıyla yapılacağı, duruşmanın gizliliği amacıyla alınacak tedbirleri, tarafların duruşmaya iştiraki için gereken kullanıcı adı, şifre veya telefon numarası gibi diğer konuları duruşmadan önce saptayıp duruşmanın teknik altyapısını oluşturarak taraflarla paylaşacaktır. Yine m.4 uyarınca taraflar, duruşmaya katılacak şahısları duruşmadan evvel hakem ya da hakem kuruluna bildirecektir. Bununla birlikte taraflar, duruşmaya katılacağı iletilen ve katılmasına izin verilenler haricinde, duruşma sırasında, üçüncü bir kişiyi duruşmaya dahil edemeyecektir. Bununla birlikte, duruşma yönetimine ilişkin bir hüküm getirilmiş ve duruşma boyunca ses ve görüntü kalitesinin etkilenmemesi için aynı anda yalnızca bir kişinin konuşmasına izin verilmiş ve bu kişi konuşurken duruşmadaki diğer tarafların ve bulunanların mikrofonlarını sessize alacağı hükmü getirilmiştir (m.5). Beyanda bulunmak isteyen taraf, hakem ya da hakem kurulunun söz vermesi üzerine konuşabilecektir (m.5). Bu kurallarda duruşmada belge sunulmasına ilişkin hüküm de getirilmiştir. Duruşma sırasında belgelerin

³⁵⁹ Şanlı, s.321.

³⁶⁰ Dülger, Tahkim Duruşmalarının Online Yapılması, s.122; ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul Ve Esasları Belgesi Yayınlandı, <https://ista.org.tr/blog/haberler/istac-cevrimici-durusma-usul-ve-esaslari-belgesi-yayinlandi/> (18.03.2021).

³⁶¹ Dülger, Tahkim Duruşmalarının Online Yapılması, s.127.

³⁶² Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s.217.

elektronik ortamda sunulması hakem veya hakem kurulunun iznine tabidir (m.6)³⁶³.

ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul ve Esasları, m.7, hakem veya hakem kuruluna tarafların hukuki dinlenilme hakkını kullanırken eşitliği sağlama yükümlülüğü verilmiştir. Duruşmanın gizliliğinin sağlanması, duruşma esnasında elektronik olarak belge sunabilmesinin sağlanması³⁶⁴, yetkili olmayan kişilerin duruşma sırasında hazır bulunmaması ve tarafların iddia ve savunmalarını ileri süremeden haksız bir şekilde engellenmemiş olması hukuki dinlenilme hakkının boyutlarından³⁶⁵. Hakemler, hukuki dinlenilme hakkına aykırı davranmamak için gereken özeni gösterecek ve duruşma sırasında bu hakkın ihlal edildiğine kanaatine varmaları durumunda, duruşmayı sonlandırabilir. Duruşma sırasında bir tarafın mikrofonunun kesilmesi, internet bağlantısındaki sorun sebebiyle bir tanığın beyanlarının düzgün şekilde anlaşılabilmesi, bir tarafın ilgisinin çevrimiçi duruşma salonuna alınmadan bekleme salonunda bekletilmesi gibi hukuki dinlenilme hakkı ihlali iddialarını ortaya çıkarabilir.

ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul ve Esaslarına göre, çevrimiçi duruşmada dinlenecek tanıklar, video konferans yoluyla ve görüntülü şekilde duruşmaya katılır. Online duruşmaya katılan tanık, kameranın karşısında yüzü açıkça görülebilir bir biçimde hazır bulunacaktır (m.8/1)³⁶⁶. Bu önlemin alınmasının nedeni tanığın kimliğinin tam olarak tespit edilmesinin sağlanması ve tarafların şüphesinin bulunmamasıdır. Bununla birlikte, tanığın bir yönlendirmeye maruz kalmaması için tanığın yanında bir belge olup olmayacağına hakem veya hakem kurulu karar verir. Yine hakemler, beyanın alınması için duruşma esnasında belli bir belgenin tanığa gösterilmesine onay verebilir. Tanığa gösterilecek belge, duruşma sırasında elektronik şekilde taraflarla paylaşılarak soru sorulabilir (m.8/2)³⁶⁷.

³⁶³ *Dülger*, Tahkim Duruşmalarının Online Yapılması, s.128.

³⁶⁴ *Pekcanitez*, Hakan, *Özekes*, Muhammet, *Akkan*, Mine, *Taş Korkmaz*, Hülya, *Pekcanitez Usul Medeni Usul Hukuku*, İstanbul 2020, s. 2768 vd.

³⁶⁵ *Süral*, Ceyda, *Hakem Kararlarının İcrası ve İptal Davası*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 16, Özel Sayı 2014, Prof. Dr. Hakan Pekcanitez'e Armağan, s. 1399 vd.

³⁶⁶ ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul Ve Esasları, <https://istac.org.tr/uyusmazlik-cozumu/tahkim/istac-cevrimici-durusma-usul-ve-esaslari/> (18.03.2021); *Dülger*, Tahkim Duruşmalarının Online Yapılması, s.130.

³⁶⁷ *Dülger*, Tahkim Duruşmalarının Online Yapılması, s.129.

Hakem veya hakem kurulu, tarafları bilgilendirerek, duruşmanın görüntülü ya da sesli şekilde kaydına karar verebilir ve bu kayıt taraflarla paylaşılır (m.10/1)³⁶⁸. Hakem kurulu, masrafları taraflarca karşılanmak kaydıyla, ses kayıtlarının yazıya dökülmesinde de karar verebilir (m.10/2). Hakem kurulunun izni olmaksızın duruşmada ses ve görüntü kaydı yapmak yasaktır (m.10/3).

2. TAHKİMİN DİJİTALLEŞMESİNE İLİŞKİN GELİŞMELER

2.1. Tahkimde Dijitalleşme İhtiyacı

Milletlerarası niteliği olan uyuşmazlıklarda tarafların devlet mahkemeleri yerine tahkime başvurma nedenleri; gizlilik, yargılama sürelerinin devlet yargısına göre kısa olması ve uyuşmazlığın tahkim merkezlerinde uzman olan hakemler tarafından çözülmesidir. Tahkim yargılamalarının bile uzun sürmesi tahkim merkezlerini tahkim süreç ve usullerini hızlandırmaya yöneltmiştir. Bu gelişmeler elektronik tahkim kavramının da ortaya çıkmasına yol açmıştır. Elektronik tahkimin ilk adımları sayılabilecek şekilde tahkim merkezleri, internet siteleri aracılığıyla tahkim talebi kabul etmeye başlamış ve tahkim harç ve masraflarının da online ödenebilmesi imkanları getirilmiştir. bazı tahkim merkezleri tebligatın elektronik posta ile yapılmasını ve delillerin elektronik ortamda kurumların internet siteleri aracılığıyla iletilebilmesi olanağı da sunmaya başlamışlardır.

Bununla birlikte, özellikle 2015 yılından sonra CIETAC³⁶⁹ gibi kurumsal tahkim merkezleri online tahkim kuralları yayınlamış ve bazı merkezler de, örneğin 2017 yılında MTO, Hızlandırılmış Tahkim Kurallarını ilan etmiştir. Hızlandırılmış tahkim kurallarını belli bir parasal miktarı aşmayan uyuşmazlıklarda, tarafların bu usulün uygulanmasını kararlaştırabilecekleri

³⁶⁸ ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul Ve Esasları, <https://istac.org.tr/uyusmazlik-cozumu/tahkim/istac-cevrimici-durusma-usul-ve-esaslari/> (18.03.2021).

³⁶⁹ CIETAC Online Arbitration Rules, <http://www.cietac.org/index.php?m=Article&a=show&id=2770&l=en>, (Erişim Tarihi 19/03/2021).

hükümü getirilmiştir. Hızlandırılmış Tahkim Kurallarını son yıllarda AAA, LCIA, WIPO, ICSID, SCC gibi kurumsal tahkim merkezleri de uygulamaya başlamıştır. Tahkim merkezleri, olağan tahkim kuralları ve hızlandırılmış tahkim kurallarında, elektronik posta aracılığıyla tebligat yapılması, tarafların talebi ve hakemin uyguna görmesi halinde duruşmaların ve oturumların videokonferans veya telekonferans gibi yöntemlerle yapılması, aynı yöntemlerle tanık ve bilirkişilerin dinlenmesi, tahkime ilişkin bilgi ve belgelerin internet aracılığıyla hakemlere sunulması gibi hükümleri kabul etmeye başlamışlardır³⁷⁰. Örnek olarak 2017 yılında MTO Hızlandırılmış Tahkim Kuralları³⁷¹ ve ISTAC Seri Tahkim Kuralları³⁷² bu hükümleri bünyesine almıştır.

2015 yılından CIETAC'ın yürürlüğe koyduğu Online Tahkim Kuralları elektronik tahkimin uygulanmasına ilişkin önemli hükümler getirmiştir. 2020 yılı Nisan ayında çevrimiçi duruşma yönetimine ilişkin kurallar getiren ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul ve Esasları'nın, yalnızca duruşça yönetimini düzenlediği için dünyada bir ilki gerçekleştirmiştir. Özellikle Covid-19 salgını tahkim merkezlerini, elektronik tahkim ve online dava açma ve tahkim yargılamasını neredeyse tamamen online yapmaya yöneltmiş³⁷³ ve LCIA, MTO ve ISTAC gibi merkezler olağan tahkim kurallarını yenileyerek elektronik tahkim kurallarını kendi tahkim usullerinin içine dahil etmişlerdir.

2.2.Covid-19 Salgınının Tahkimin Dijitalleşmesine Katkısı

Covid 19 salgını ile dünyada tüm ülkelerde uygulanan karantina ve seyahat kısıtlamaları tahkim yargılamalarına fiziki katılımı neredeyse olanaksız hale getirmiştir. Bu çerçevede duruşmaların iptal edilmesi ya da ertelenmesi halleri oluşmuş ve uluslararası tahkim mekanizmaları, zorunlu olarak karşılaştıkları bu

³⁷⁰ Aydın, Hızlandırılmış Tahkim Usulü, s.23-28.

³⁷¹ MTO 2017 Hızlandırılmış Tahkim Kuralları MTO Tahkim Kuralları m.30 ve Ek VI'dan oluşmaktadır, <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2017/01/ICC-2017-Arbitration-and-2014-Mediation-Rules-english-version.pdf.pdf>, (e.t. 19.03.2021).

³⁷² ISTAC Seri Tahkim Kuralları, <https://istac.org.tr/wp-content/uploads/2016/01/%c4%b0STANBUL-TAHK%c4%b0M-MERKEZ%c4%b0-SER%c4%b0-TAHK%c4%b0M-KURALLARI.pdf>, (e.t. 19.03.2021).

³⁷³ Özümucu, Online Tahkim ve Uygulamaları, s.434.

süreçte bazı kararlar almak durumunda kalmışlardır. Örnek olarak MTO, Paris'te yapılacak duruşmaları ertelemiş ya da iptal etmiş, MTO ve LCIA 19.03.2020 tarihinden sonra tedbiren uzaktan çalışma kararı almıştır. ISTAC da hemen hemen tüm etkinliklerini ertelemiş, AAA ise çalışmalarına ara verdiğini ilan etmese de 01.06.2020 tarihine kadar bütün duruşmaları ertelemiş, ISTAC da uzaktan çalışma kararı alarak tüm duruşmaların online olarak yapılmasına karar vermiştir³⁷⁴. Bu kapsamda tahkim tarafları, bazen tabi oldukları süreleri sınırsız bir şekilde uzatma, online olarak duruşmaları yapma veya karantina ilan edilmeyen bir ülke bulursa bile duruşmaları ertelemeyi seçmektedirler. Bu tedbirler ve tarafların ortak kararları tahkim süreçlerinin pandemiden en az şekilde etkilenmesini sağlamaktadır.

Dijital iletişim araçları ve hatta yapay zeka kullanımı, tahkim yargılamalarında yadsınamayacak şekilde artmıştır. COVID-19 pandemisinde kurumsal tahkim merkezleri duruşmaların iptali veya ertelenmesine karar verse de, ad-hoc tahkim süreçleri, tarafların mutabakatı elektronik ortamda yapılabilmıştır. Bu gelişmeler ve COVID-19 salgınının oluşturduğu zorluklar, tahkim yargılaması kavramının yeniden ele alınmasına yol açmış ve kurumsal tahkim merkezlerini teknolojinin kullanıldığı alternatif yollar bulmaya yöneltmiştir. Tahkim merkezleri duruşmalar ve oturumların online ortamda yürütülmesi haricinde dijital ortamda belge sunumu, belge incelemesi ve belgelerin taraflara iletilmişlerdir ve tahkim sürecinde devlet mahkemelerine oranla bu işlemlerin yapılması çok kolay hale gelmiş ve uyuşmazlık taraflarını tahkime başvurmaya yöneltmiştir.

Tahkim yargılamasında hakemler yargılamayı usul ekonomisi kurallarına uygun yürütmekle, dolayısıyla duruşmalar, oturumlar ve diğer safhalara uygun düşen yöntemleri araştırmakla, uygulamakla ve gereksiz gecikmelerin engellemekle yükümlüdürler. Bu sorumluluk, COVID-19 salgını sırasında da değişmeyecektir. Bu pandemi, gecikmelere neden olsa da, hakemlerin dijital iletişim araçlarını kullanarak bu gecikmeleri en aza indirmek için çabalaması ve

³⁷⁴ *Torun, Ata, Covid-19 (Koronavirüs) Salgınının Tahkim Süreçlerine Etkisi*, <https://hansu.av.tr/tr/covid-19-koronavirus-salgininin-tahkim-sureclerine-etkisi/>, (e. t.19.03.2021).

tahkim yargılamasının devamını sağlaması uyuşmazlık sahiplerinin tahkime yönelmesinin başka bir gerekçesi olacaktır artmasındaki bir başka neden olacaktır.

COVID-19 pandemisi pek çok olumsuzluğa neden olsa da, milletlerarası ticari tahkimin büyük bir ilerleme yapmasına yol açacağından bazı kurumsal tahkim merkezleri, bu olumsuzlukları bir avantaja dönüştürmeye çalışmışlardır. Bu kapsamda Shenzen Tahkim Komisyonu gibi SCC tarafından da güvenli dijital platformlar oluşturulmaya başlanmış ve hatta MTO da benzer bir platform oluşturma çabasında olduğuna dair açıklamalar yapmıştır³⁷⁵.

2.3. Dijitalleşmenin Tahkim Maliyetlerine Etkisi

Günümüzde tarafları, tahkime ve hakem yargılamasına yönlendiren gerekçelerin başında, yargılama sürecinin hızlılığı, bundan ötürü tarafların elde ettiği maddi menfaatler, maliyet tasarrufu ve gizliliği gibi unsurlar gelmektedir³⁷⁶.

Tahkim yargılamasının hızlı şekilde gerçekleşmesi, online tahkim yöntemlerinin avantajlarından biri olup, maliyetlerin düşürülmesine de yardımcı olmaktadır Tahkim tarafların farklı ülkelerde olmaları gibi hallerde olağan tahkime bile başvurabilmek için taraflardan birinin uzun yolculuk yapması gerekmesi zaman ve masraflı olması nedeniyle sorun oluşturur. Online tahkimde tarafların farklı ülkelerde olmaları ve aralarında uzun mesafe olması durumunda, bu tahkim yönteminin kullanılmasıyla ulaşım masrafları yanında zamandan da tasarruf edilerek avantaj sağlanacaktır³⁷⁷.

Online tahkim yargılaması, uyuşmazlık taraflarının tamamen fiziki ortamda yüz yüze gelmediği ve tanıkların şahitliklerini yine sanal ortamda yerine getirerek ifade verdiği internet üzerinden yürütülmektedir. Bazı yazarlar tarafından online uyuşmazlık çözümlerinin, yüz yüze yapılan alternatif uyuşmazlık çözümlerinin birçok avantajlarını karşıladığı, geleneksel tahkime göre, daha az formel, artırılmış hızı ve daha düşük maliyet ile uyuşmazlıkların

³⁷⁵ Torun, Ata, Covid-19 (Koronavirüs) Salgınının Tahkim Süreçlerine Etkisi, <https://hansu.av.tr/tr/covid-19-koronavirus-salgininin-tahkim-sureclerine-etkisi/>, (19.03.2021).

³⁷⁶ *Deren-Yıldırım*, “Tahkimin Olumlu ve Olumsuz Yönleri”, s. 38 vd.

³⁷⁷ *Gillieron*, Philippe, From Face-to-Face to Screen-to-Screen: Real Hope or True Fallacy, Ohio State Journal on Dispute Resolution, Vol. 23:2, 2008, s.313-314.

çözülmesine yardımcı olduğu ifade edilmektedir. Aynı şekilde online tahkimin de geleneksel tahkimden hem daha hızlı hem daha ucuz olduğu belirtilmektedir³⁷⁸.

Özellikle ilgili belge ve materyallerin çevrimiçi olarak hazır bulundurulabilmesi nedeniyle uzun mesafeye gönderilmesi gerekmemesi veya tanık sunma işleminin çevrimiçi şekilde gerçekleştirilebilmesi işletim maliyetlerini büyük ölçüde azaltmaktadır³⁷⁹. Yine faaliyeti gerçekleştirebilmek için tarafsız bir yer kiralanması gerekmemesi de masrafların azalması açısından avantaj olarak ifade edilir³⁸⁰.

Sanal duruşmalarla ilişkili olarak seyahatteki azalmadan kaynaklanan önemli finansal ve çevresel faydalar olacaktır. Uzaktan tahkimi yürütmek için gerekli teknolojilerin neden olduğu masraflar, tahkimde alışık olunan yüksek masraflara kıyasla, muhtemelen tarafların yüzünde ufak bir gülümseye neden olacaktır. Yine seyahat için harcanan süreler uyuşmazlığın çözümü için değerlendirilebilecektir³⁸¹.

3. TAHKİMİN DİJİTALLEŞMESİNE ÖZGÜ SORUNLAR

Tahkimin dijitalleşmesi ve elektronik ortamda yapılmasından doğan birtakım esaslı sorunları bulunmaktadır. Bunlar; yazılılık koşulu, tahkim yerinin tespiti, ispat sorunları, yargılamanın elektronik ortamda yürütülmesinden kaynaklanan sorunlar, hakemlerin elektronik seçimi ve elektronik hakem kararı şeklinde sıralanabilir.

³⁷⁸ *Bradford, C. Steven*, "Online Arbitration as a Remedy for Crowdfunding Fraud", 45, *Florida State University Law Review*, 2018, s. 1192; *Özmumcu*, Online Tahkim ve Uygulamaları, s.450.

³⁷⁹ *Larson, David Allen*, "Brother Can You Spare a Dime?" Technology Can Reduce Dispute Resolution Costs When Times Are Tough and Improve Outcomes, 11 *Nev. L. J.* 523, 2011, s. 541-542.

³⁸⁰ *Gibbons, Llewellyn Joseph*, *Cyber Mediation: Computer-Mediated Communications Medium Massaging the Message*, 32 *N. M. L. Rev.* 27, 2002, s. 42.

³⁸¹ *Walker, Janet* 'Virtual Hearings: An Arbitrator's Perspective' (*Int-Arb Arbitrators*) 2, <https://int-arbitrators.com/wp-content/uploads/2020/03/Virtual-Hearings-An-Arbitrators-Perspective.pdf>, erişim tarihi: 19 Mart 2021; *Kafalı*, *Milletlerarası Tahkim ve Covid-19*, s.88.

3.1. Yazılılık Koşulu

MTK'nın 4. maddesinin ikinci fıkrası ve UNCITRAL Milletlerarası Ticari Tahkim Model Kanunu 7. maddesinin ikinci fıkrasına göre tahkim sözleşmesinin geçerli olması için yazılı yapılması zorunludur. Tahkim sözleşmesinin yazılı olarak yapılmaksızın tahkime başvurulması halinde yargılamayı yapan hakem/hakemler, yazılılık koşulunun yerine getirilmemesi nedeniyle tahkim talebi reddedebilir. Hatta hakemleri yazılı tahkim sözleşmesi bulunmamasına karşın uyuşmazlığa dair karar verseler dahi hakem kararının tenfizi reddedilebilir³⁸². Tarafların elektronik bir ortamda tahkim anlaşması yapmaları, geçerli bir tahkim sözleşmesi kabul edilecek midir?

MTK düzenlemesi³⁸³ UNCITRAL Milletlerarası Ticari Tahkim Model Kanununu esas aldığından ve bu hükümlerde tahkim anlaşmasının yazılı şekilde yapılması gerektiği belirtildiğinden, kural olarak tahkim anlaşmasının içeriği yazılı olarak kayıt altına alınabildiği sürece, ne şekilde yapıldığı önemli olmaksızın, yazılılık şartının sağlanmış olacağı belirtilmiştir. Bu düzenlemelerden MTK'da tahkim sözleşmesinin elektronik iletişim araçlarıyla, örneğin elektronik posta, yapılmasına açıkça izin verdiği ileri sürülmüştür³⁸⁴. Ayrıca MTK m.4/3'e göre tahkim anlaşmasının geçerliliği, tarafların bir yer hukukunu seçmesi halinde bu hukuk uyarınca; herhangi bir yer hukukunu seçmemeleri halinde ise Türk

³⁸² Akıncı Z.: Elektronik Tahkim, "Uluslararası İnternet Hukuku Sempozyumu", s. 430.

³⁸³ MTK haricinde Türk hukukunda imzanın el ile atılması yazılılık şekil şartının zorunlu unsurudur. Fakat güvenli elektronik imza ile atılan imza, el ile atılan imza/ıslak imza ile aynı hukuki sonuçları doğurur (TBK m.15). Elektronik imzada en önemli husus, elektronik imzanın güvenli elektronik imza ile atılmasıdır. Aksi halde yazılılık şekil şartı yerine getirilmiş olmayacaktır. Hakim imzanın güvenli elektronik imza ile oluşturulup oluşturulmadığı re'sen inceleyebilir (HMK m.205/3). Güvenli imzanın inkarı halinde ise bilirkişi incelemesine başvurulabilecektir (HMK m.210). Hukuk Muhakemeleri Kanunu ve Milletlerarası Tahkim Kanunu tahkimin yazılı şekilde yapılması gerektiğini öngörmüştür. Ancak bazı durumlarda ise yazılılık şartının yerine getirildiğini kabul etmiştir. Bu durumlardan biri de tahkim sözleşmesinin elektronik ortama geçirilmiş olmasıdır (HMK m.412/3, MTK M.4/2). Adı geçen kanunlar ayrıca elektronik imza koşulunu aramamaktadır, Bkz. Akıncı Z.: Elektronik Tahkim, "Uluslararası İnternet Hukuku Sempozyumu", s. 430.

³⁸⁴ Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 93; Sevgi, Samet, Milletlerarası Ticari Tahkim Açısından Çevrimiçi (Online) Tahkim Yöntemi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021, s.115; Kocasakal Özdemir, Elektronik Sözleşmelerden Doğan Uyuşmazlıkların Çözümünde Uygulanacak Hukukun ve Yetkili Mahkemenin Tespiti, s. 218-219.

Hukuku'na göre tespit edilecektir. Burada Türk Hukuku'nun kanunlar ihtilafı kuralları yerine şekli hukuka dair kuralları tatbik edilecektir³⁸⁵.

Yazılı şeklin elektronik karşılığı söz konusu olduğunda akla 1996 tarihli UNCITRAL Elektronik Ticaret Model Kanunu (ET-MK)³⁸⁶ ve 2007 tarihli Milletlerarası Sözleşmelerde Elektronik İletilerin Kullanılması Hakkında BM Sözleşmesi³⁸⁷ (BM-EİKS) de gelmektedir. Bu anlamda bu Sözleşmeler kapsamında temel kural, elektronik iletişimin daha sonraki kullanımlar için kayıt altına alınabiliyor olmasıdır³⁸⁸. Bu düzenlemeler, elektronik yollarla yapılan sözleşmelerin herhangi bir iletinin hukuki değerinin, geçerliliğinin ve tanınmasının yalnızca veri iletisi şeklinde gerçekleşmiş olması sebebiyle reddedilemeyeceğini hüküm altına almaktadır³⁸⁹. Ayrıca UNCITRAL'ın 2001 tarihli Elektronik İmzalara İlişkin Model Kanunu (EİMK) elektronik imzanın güvenilir kabul edilebileceği durumlara ilişkin düzenlemeler getirmiştir (m.6)³⁹⁰.

1958 tarihli New York Sözleşmesi uyarınca da tahkim sözleşmesi yazılı olarak yapılmalıdır. Sözleşme m.II/2'de yazılılık şartının mektup ve telgraf aracılığıyla da sağlanabileceği belirtilmiştir. O dönemde elektronik posta öngörülemez olduğundan Sözleşmenin amacının da kendi zamanlarındaki en hızlı yöntemlere işlerlik kazandırarak tahkim anlaşmalarının şekli geçerliliği bakımından sınırlayıcı bir yaklaşımdan ziyade genişletici bir anlayış benimsemek olduğu söylenebilecektir³⁹¹.

³⁸⁵ *Erdoğan*, Uluslararası Hukuk ve Tahkim, s. 205.

³⁸⁶ UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment, https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/05-89450_Ebook.pdf, (e.t. 20.3.2021)

³⁸⁷ United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts (CUECIC), https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/06-57452_Ebook.pdf, (e.t. 20.3.2021).

³⁸⁸ ET-MK m. 6(1) ve BM-EİKS m. 9(2).

³⁸⁹ *Sevgi*, Milletlerarası Ticari Tahkim Açısından Çevrimiçi (Online) Tahkim Yöntemi, s.117; ET-MK m. 5(1) ve BM-EİKS m. 8(1).

³⁹⁰ UNCITRAL Model Law on Electronic Signatures, <https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/ml-elecsig-e.pdf>, (e.t. 20.3.2021).

³⁹¹ *Akıncı*, Milletlerarası Tahkim, s. 166-167; *Amro*, s. 96; *Kocasakal Özdemir*, Elektronik Sözleşmelerden Doğan Uyuşmazlıkların Çözümünde Uygulanacak Hukukun ve Yetkili Mahkemenin Tespiti s. 223; *Balkar*, s. 480; *Sevgi*, Milletlerarası Ticari Tahkim Açısından Çevrimiçi (Online) Tahkim Yöntemi, s.121; *Özgenç*, Mohammed, "Milletlerarası Elektronik Ticari Tahkimde Kanunlar İhtilafı Meseleleri", s. 1331.

Elektronik posta haricinde tahkim şartının internet sitesi üzerinde genel işlem şartları arasına konulması halinde tahkim sözleşmesinin kurulmuş sayılıp sayılmayacağı tartışılmıştır. Bir görüş, bu şartların hukuki işlemin tamamlanması için bir formalite olduğu, fakat tahkim şartının açık ve net bir şekilde gösterilerek kullanıcının onayına sunulması halinde tahkim sözleşmesinin kurulduğu ifade edilmektedir³⁹². Başka bir görüş ise işlemi yapanın tacir ve tüketici olmasına göre farklı şekilde değerlendirme yapmakta ve işlemi yapan tacir ise internet sitesinde açıklanan genel işlem şartlarında bulunan tahkim şartını öğrenebileceği, bu nedenle kabul butonunu onaylanması halinde genel işlem şartlarında yer alan tahkim şartını kabul etmiş sayılacağı ifade edilmiştir³⁹³.

3.2. Tahkim Yerine İlişkin Sorunlar

Tahkim yeri, hakemlerin karar vereceği yerdir ve coğrafi bir kavram olmakla birlikte da milletlerarası tahkimde önemli sonuçlara sahiptir. Milletlerarası tahkim açısından tahkim yeri, MTK m.1 uyarınca bu kanunun tatbik edilip edilmeyeceğini gösterir. Ayrıca tahkim yeri; iptal davasının ikame edileceği yer, tahkim usulüne uygulanacak hukukun tespiti, tahkim anlaşmasının geçerliliği, tenfiz gibi konuların belirlenmesinde önemlidir³⁹⁴. Tahkim yerinin belirlenmesi, hakem kararının geçerliliği ve tenfizi için gerekli olduğundan, elektronik tahkim yerinin tespiti gerekmektedir. Örneğin bir Türk şirket ile Alman şirket arasındaki bir anlaşmazlığın Fransız hakem heyetince elektronik ortamda çözülmesi durumunda tahkim yerinin tespit edilmesi gerekir³⁹⁵.

İnternet ortamında fiziksel sınırlar bulunmadığından online tahkim, tahkim yerinin neresi olduğu sorununa yol açmaktadır. Elektronik ortamda yapılan tahkim yargılaması, herhangi bir coğrafi veya fiziki yerde yürütülmekte sayılamayacağından tahkim yerinin tespiti de zordur³⁹⁶. MTK m.9'a göre taraftar tahkim yerini, serbest şekilde kararlaştırabilirler (HMK m.425). Elektronik

³⁹² *Atalı*, "İnternet Ortamında Tahkim ve Usul Hukuku Sorunları", s. 6.

³⁹³ *Kocasakal Özdemir*, s. 220.

³⁹⁴ *Akıncı*, Milletlerarası Tahkim, s. 126.

³⁹⁵ *Akıncı Z.*: Elektronik Tahkim, "Uluslararası İnternet Hukuku Sempozyumu", s. 433.

³⁹⁶ *Balkar*, "Online Tahkim", s. 484; *Sevgi*, s.124.

tahkimde da taraflar, tahkim yerini kararlaştırarak o yere ait hukukun sonuçlarını kabul etmiş olurlar. Hakem kararında tarafların kararlaştırdığı tahkim yeri ifade edilerek, duruşmalar dahil tahkim yargılamasının elektronik ortamda gerçekleştirilmesi tarafların iradesine uygundur ve tarafların belirlediğı tahkim yerinin hukuki sonuçlarını doęurur³⁹⁷. Fakat tahkim yerinin taraflarca tespit edilmediğı hallerde, tahkimin elektronik ortamda gerçekleştirilmesinden doğan tahkim yeri belirsizliğı sorunu oluřacaktır³⁹⁸. MTK m.9/1 uyarınca taraflar tahkim yerini kararlaştırmamışsa, tahkim yeri, hakem ya da hakem kurulunca olayın özelliklerine göre tespit edilir³⁹⁹. Hakemler tahkim yerini tespit ederken, milletlerarası tahkimin özelliklerine ve somut uyuşmazlığın gereklerine uygun bir ülkeyi seçmeli ve ulaşım, konaklama, uyuşmazlığa ilişkin delillerin bulunduğu yer gibi hususların dikkate alınması faydalı olacaktır. Tahkim yerinde, ilk olarak ülke kararlaştırılmalı sonra da Şehir belirlenmelidir⁴⁰⁰.

Tarafların tahkim yerini belirlemediğı hallerde, tahkim yargılaması kurumsal bir merkezde yürütülüyorsa tahkim yerinin tahkim merkezinin ikametgahı olduğu ileri srlmřtr⁴⁰¹. Fakat doktrindeki bu görüş, ad hoc tahkime uymaması⁴⁰² ve yargılamanın her zaman tahkim merkezinde yapılmak zorunda olmaması⁴⁰³ gerekçeleriyle eleştirilmiştir. Başka bir görüş, tahkim yerinin tahkim yargılaması için kullanılan sunucunun servis sağlayıcılarının bulunduğu yerin, tahkim yeri olduğunu ileri sürse de, servis sağlayıcılarının birden çok veya farklı ülkelerde bulunma olasılıęı⁴⁰⁴ ile bu sunucuların yerlerinin değiştirilme olasılığı sebebiyle kabul görmemiştir. Bir diğer görüşe göre hakemin bulunduğu yerin tahkim yeri olarak belirlenmesi gerektiğini ileri sürülmüşse de, bu yerin hakemin tahkim esnasında bulunduğu yer mi yoksa ikametgah yeri mi olduğu veya birden çok hakem bulunması durumunda hangisinin bulunduğu yerin

³⁹⁷ Akıncı Z.: Elektronik Tahkim, “Uluslararası İnternet Hukuku Sempozyumu”, s. 433

³⁹⁸ Atalı, “İnternet Ortamında Tahkim ve Usul Hukuku Sorunları”, s. 9.

³⁹⁹ Balkar, “Online Tahkim”, s. 485.

⁴⁰⁰ Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 127,128.

⁴⁰¹ Atalı, “İnternet Ortamında Tahkim ve Usul Hukuku Sorunları”, s. 9.

⁴⁰² Balkar, “Online Tahkim”, s. 484.

⁴⁰³ zdemir Kocasakal, Elektronik Sözleşmelerden Doğan Uyuşmazlıkların zmnde Uygulanacak Hukukun ve Yetkili Mahkemenin Tespiti, s. 229.

⁴⁰⁴ Balkar, “Online Tahkim”, s. 484; zdemir Kocasakal, Elektronik Sözleşmelerden Doğan Uyuşmazlıkların zmnde Uygulanacak Hukukun ve Yetkili Mahkemenin Tespiti, s. 229.

seçileceği gibi olasılıklar belirsizliğe neden olmaktadır⁴⁰⁵. Bu konudaki son görüş, çevrimiçi tahkimde tahkim yeri bulunmadığı kabul edilerek, tahkimin yersizleştirilmesi (delocalisation) anlayışına dayanmakta⁴⁰⁶ ve tahkime konu olan işlemler hem aynı anda her yerde gerçekleştirildiği hem de hiçbir yerde gerçekleştirilmediği için yüzen tahkim (floating arbitration) şeklinde tanımlanmaktadır⁴⁰⁷. Ancak bu durumda, hakem kararlarının tenfizi başta olmak üzere, tahkime elverişlilik, tahkim anlaşması geçerliliği ve yerel mahkemelerin sürece müdahalesi gibi problemler meydana gelecektir⁴⁰⁸.

Online tahkim yöntemi açısından tahkim yeri tespit edilirken sabit bir yeri belirlemenin oldukça zor olduğu anlaşılmaktadır. Katıldığımız görüşe göre bu halde, her somut olayın özelliklerine göre farklı olasılıkların avantaj ve dezavantajları ele alınarak bir tespit yapılması gerekir⁴⁰⁹. Öncelikle, tahkim yeri hukukunun yürütülmekte olan online tahkim süreci ile uygunluğu, bu tahkim sürecine destek olabilecek düzenlemelere sahip olması gibi özellikler dikkate alınmalıdır⁴¹⁰. Ayrıca hakem kararı verildikten sonra itiraz yolu olup olmadığı veya tenfiz edilmek istenmesi halinde kararın iptal edilme olasılığı da dikkate alınmalıdır⁴¹¹. Online tahkimde bu sorunların doğmasını önlemek için yargılamanın sanal ortamda yapılması halinde hakem kararında tahkim yerinin yazılması gerekmektedir.

3.3. İspat Sorunları

İspat, davacının iddia ettiği olayların meydana gelip gelmediği hususunda yargılamayı yapan makamı inandırma ve/veya kanaat edindirme işlemidir⁴¹². İspat hukuku, kural olarak, hâkimin hukukuna (lex fori) tabidir. Örneğin tanık beyanı,

⁴⁰⁵ Balkar, “Online Tahkim”, s. 484.

⁴⁰⁶ Halla, Slavomir, Arbitration Going Online – New Challenges in 21st Century?, 5 Masaryk U. J. L. & Tech. 215, 2011, s. 221.

⁴⁰⁷ Sevgi, Milletlerarası Ticari Tahkim Açısından Çevrimiçi (Online) Tahkim Yöntemi, s.127.

⁴⁰⁸ Balkar, “Online Tahkim”, s. 484-485.

⁴⁰⁹ Sevgi, Milletlerarası Ticari Tahkim Açısından Çevrimiçi (Online) Tahkim Yöntemi, s.128.

⁴¹⁰ Halla, Arbitration Going Online, s.220

⁴¹¹ Sevgi, Milletlerarası Ticari Tahkim Açısından Çevrimiçi (Online) Tahkim Yöntemi, s.130.

⁴¹² Pekcanitez, Atalay, Özekes, Medeni Usul Hukuku, s. 396; Alangoaya, Yavuz, Yıldırım, Kamil, Deren Nevhis, Medeni Usul Hukuku Esasları, 8. b., İstanbul: Beta Yayınları, 2011, s. 258

bilirkişi raporu, keşif ve bu diğer delillerin nasıl toplanacağı ve kabul edileceği gibi konular hâkimin hukukuna göre belirlenir⁴¹³. Kural olarak, ispat yükü olay veya olguyu iddia eden tarafa aittir (HMK m.190)⁴¹⁴. Türk hukukunda ispat açısından güvenli elektronik imza 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununda düzenlenmiştir. Buna göre elektronik imza, başka bir elektronik veriyle mantıksal bağlantısı olan ve kimlik doğrulama için kullanılan elektronik veri şeklinde tanımlanmıştır. *Güvenli* elektronik imza ile imzalanan dilekçe veya belge, el ile yani ıslak imzalı belge ile aynı sonuçları doğurmaktadır. Uluslararası hukukta da elektronik verilerle ilgili bazı düzenlemeler de mevcuttur. Bunlar UNCITRAL'ın 1985 tarihli 'Bilgisayar Kayıtlarının Hukuki Değeri Üzerine Tavsiye'si, 1996 tarihli Elektronik Ticaret Model Kanunu, 2001 tarihli Elektronik İmza Model Kanunu ve 2005 tarihli Milletlerarası Sözleşmelerde Elektronik İletişimin Kullanılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'dir⁴¹⁵.

İspat açısından bakıldığında sanal ortamda yapılan tüm işlemlerde ispat sorununun doğabilmesi mümkündür. Örnek olarak elektronik postanın içeriği, hangi gün ve saate, kim tarafından gönderildiği gibi elektronik verilerin doğrudan ispatı her zaman mümkün olmaz. Elektronik postanın kendisine ulaştığını iddia eden taraf, elektronik postayı ileten sistemin incelenmesi sonucunda, sistemin düzenli ve güvenli şekilde işlediği kanıtlanırsa elektronik postanın ulaştığını dolaylı ispat etmiş olur. Bununla birlikte, bilgisayarın sabit diskinin incelenmesi sonucu, tek başına yeterli delil olmasa da, bazı emare ve belirtiler elektronik belgenin sahipliğini kanıtlayabilir⁴¹⁶. Yine davalı taraf, tahkim anlaşmasının elektronik ortamda iletildiği iddiasını inkar ederse, sözleşmenin kurucu unsuru olan irade beyanının davalıya ait olup olmadığına ilişkin ispat sorunu oluşur. İnternette başkası adına e-posta adresi almak veya bir kişinin e-posta adresini ele

⁴¹³ Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe, Milletlerarası Özel Hukuk, s. 436

⁴¹⁴ Elektronik delil açısından ispat yüküyle ilgili ilk ve önemli bir düzenleme 5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu m.32'de ispat yükü, kredi veya banka kartının fiziki olarak herhangi bir cihazdan geçirilmediği ve kart sahibinin imzasının alınmadığı veya şifre girilmediği gibi 358 üye işyerinden elektronik ortamda telefon, e-posta veya diğer iletişim araçlarıyla yapılan işlemlerde doğacak olan uyuşmazlılarda ispat yükünü kart hamili yerine üye işyerine yüklemiştir, *Ortacalar*, Elektronik Tahkim, s.73.

⁴¹⁵ Göksu, Mustafa Hukuk Yargılamasında Elektronik Delil, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011, s. 220 vd.

⁴¹⁶ Göksu, Hukuk Yargılamasında Elektronik Delil, s. 148.

geçirmek ve onun adına işlem yapmak, gelişen teknoloji ile olanaklı hale gelmiştir⁴¹⁷. Bununla birlikte elektronik tahkimde ispatın özel bir sorun oluşturmayacağı, zira güvenli elektronik imza, kimlik doğrulama yöntemleri ve yüksek güvenlik içeren sorgulamalara ilişkin teknolojik gelişmeler ispat zorluğunu zamanla azaltacaktır⁴¹⁸. Tahkim şartını kabul eden kişi, kimliğini gizlemek ya da verdiği bilgilerin kendisine karşı kullanılmasını sağlamak için kimliğine dair yanlış bilgiler verebilir. Bu durum elektronik hakem kararının iptaline yol açabilir veya kararın tenfizini önleyebilir. Fakat, ‘elektronik sertifika hizmet sağlayıcıları’ birbirini tanımayan iki tarafın doğru bilgilerle tarafların iletişimini ve anlaşmalarını sağlayabileceğinden, bu şekildeki ispat sorunları en aza inecektir⁴¹⁹.

Elektronik ortamda yapılan ticari sözleşme ve tahkim sözleşmelerinin yanında ödemeler de elektronik ortamda gerçekleştirilebilmektedir. Taraflar ödemelerini, havale, elektronik fon transferi (EFT), elektronik çek, otomatik vezne makineleri, kredi kartı, sanal kredi kartı, akıllı kart, mobil ödeme, elektronik cüzdan (dijital cüzdan) ve elektronik para ile yapabilmektedir⁴²⁰. Bir anlaşmazlık halinde anılan ödeme sistemleri araçları, genelde tahkim sözleşmesinin tarafı olmayan ve tarafsız üçüncü kişi pozisyonundaki banka gibi bir kuruluş olduğundan taraflar banka veya diğer araçların kayıtlarını delil olarak sunabilir ve ispat aracı olarak kullanılabilir⁴²¹.

3.4. Elektronik İmzalı Belgenin Geçerliliği Sorunu

Elektronik tahkimde de klasik tahkimden farklı olarak ıslak imza yerine elektronik imza, ev veya iş adresi yerine elektronik posta adresi kullanılmaktadır.

⁴¹⁷ Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 92,93.

⁴¹⁸ Erturgut, Mine, Medeni Usul Hukukunda Elektronik İmzalı Belgelerin Hukuki Olarak Değerlendirilmesi, Ankara: Yetkin Yayınları, 2004, s. 175 vd.

⁴¹⁹ Özgenç, Mohammed, “Milletlerarası Elektronik Ticari Tahkimde Kanunlar İhtilafı Meseleleri”, s. 1333.

⁴²⁰ Zengin, Burcu, Güğördü, Aybegüm “Elektronik Ödeme Sistemlerinin Olası Etkileri Üzerine Bir İnceleme”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 15, S. 3 (2013), ss. 135–139.

⁴²¹ Göksu, Hukuk Yargılamasında Elektronik Delil, s. 67.

Elektronik imzada da bütün işlemler sanal olarak gerçekleşmektedir⁴²². Elektronik imza bazı ülkelerde başarılı şekilde uygulanırken, bazı ülkelerde yaygınlaşmamıştır. Bir yeniliğin yaygınlaşması; ekonomik avantaj, fayda-maliyet analizi, kullanım kolaylığı, toplumun sosyal yapısı gibi unsurlara bağlı olarak değişmektedir. Ayrıca elektronik imzanın hangi alanlarda kullanılacağı da tam olarak netlik kazanmamıştır.

Elektronik imzanın yaygın kullanımını engelleyen nedenlerden biri de, elektronik sertifika fiyatlarının yüksek olmasıdır. Hatta Belçika, Danimarka, Çek Cumhuriyeti gibi AB üye ülkelerinin bazıları e-imza maliyetlerinin devlet tarafından sübvansedilmesine karar vermişlerdir.

Elektronik hakem kararının ıslak imza ile imzalanmasının sistemin niteliğine uygun olmadığı ve bu nedenle elektronik hakem kararı elektronik imza ile imzalanması gerektiği ifade edilmiştir⁴²³. Teorik olarak bu görüşe katılmakla birlikte, kanaatimizce elektronik imzanın uygulamada yaygınlaşmamış olması ve elektronik imzalı kararların bilgisayar ortamında kolayca oluşturulabilmesi ihtimali nedeniyle en azından infaz edilecek kararların fiziki olarak imzalanması gerekmektedir.

Hakemlerin kararını vermesi ve elektronik imza ile imzalanması sonrasında karar, taraflara tebliğ edilir. Karar, tüm elektronik yollarla taraflara tebliğ edilebilir (Elektronik Mahkeme Düzenlemesi m.25/4). MTO'nun elektronik imzayı ve emsallerde imzayı teşvik etmesine rağmen, bu hükümlerin uygulanabilirlik sorunlarını önlemek için değişikliklere dahil edilmediği de vurgulanmıştır⁴²⁴.

Türk hukukunda elektronik imza ve güvenli elektronik imza 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununda düzenlenmiştir. Kanunun 3. maddesinde “elektronik imza: Başka bir elektronik veriye eklenen veya elektronik veriyle mantıksal bağlantısı bulunan ve kimlik doğrulama amacıyla kullanılan elektronik veriyi,

⁴²² *Bozkurt Yüksel*, s.3.

⁴²³ *Mohammed*, Elektronik Ticari Tahkim, s.114.

⁴²⁴ *Erdem*, Mehveş, 2021 ICC Arbitration Rules, <https://www.mondaq.com/turkey/trials-appeals-compensation/1021144/2021-icc-arbitration-rules>, E.T. 18.03.2021.

ifade eder” şeklinde tanımlanmıştır. Yine Kanunun 4. maddesinde güvenli elektronik imza tanımlanmıştır⁴²⁵. Kanunun 5. maddesine göre güvenli elektronik imza ile imzalanan dilekçe veya belge, el ile yani ıslak imzalı belge ile aynı sonuçları doğurmaktadır.

5070 sayılı Kanunda yabancı elektronik sertifikalarla ilgili hükümler, Kanunun 14 üncü maddesinde yer almaktadır. Bu maddede, yabancı bir ülkede bulunan bir elektronik sertifika hizmet sağlayıcısı (ESHS) tarafından verilen elektronik sertifikaların, hukuki neticelerinin milletlerarası sözleşmelerle tespit edileceği belirtilmiştir. Ayrıca, yabancı bir ülkede kurulu bir ESHS tarafından verilen elektronik sertifikaların, Türkiye’de bulunan bir ESHS tarafından kabulü halinde, bu elektronik sertifikaların nitelikli elektronik sertifika sayılacağı ve bu elektronik sertifikaların kullanılması sonucunda doğacak zararlardan, Türkiye’deki ESHS'nin sorumlu olacağı hüküm altına alınmıştır. Elektronik imza, başta elektronik satın alma ve satış işlemleri olmak üzere, belge hazırlama ve onaylama gibi işlemlerin birçoğunda kullanılacak olduğu için, elektronik uygulamaların olmazsa olmazını oluşturan bir altyapıdır⁴²⁶.

Her ne kadar Türkiye’de elektronik tahkim uygulaması tam olarak mevcut değilse de elektronik imza uygulamasına ilişkin usuller mevcuttur. Öncelikle 23/01/2004 tarihli Elektronik İmza Kanunu ile elektronik imza hukuk düzeni tarafından kabul edilmiştir. Böylece elektronik imza ıslak imza ile aynı hukuki sonuçları doğuracaktır. Ulusal Yargı Ağı Portal (UYAP) üzerinden elektronik imza ile dava açılıp, dilekçe, evrak vs. bilgi ve belgeler gönderilmekte, dava yargılama harç ve masrafları yatırılmaktadır. Yine 19/01/2011 tarihinde Tebligat Kanununa eklenen madde ile elektronik tebligata ilişkin hükümler eklenmiştir⁴²⁷.

⁴²⁵ Madde 4- Güvenli elektronik imza; a) Münhasıran imza sahibine bağlı olan, b) Sadece imza sahibinin tasarrufunda bulunan güvenli elektronik imza oluşturma aracı ile oluşturulan, c) Nitelikli elektronik sertifikaya dayanarak imza sahibinin kimliğinin tespitini sağlayan, d) İmzalanmış elektronik veride sonradan herhangi bir değişiklik yapıp yapılmadığının tespitini sağlayan,

⁴²⁶ Önder, Fatih Borçlar Hukuku Açısından Elektronik İmza, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2007, s.158.

⁴²⁷ Ortacalar, Elektronik Tahkim, s.3.

Ülkemizde UYAP'ı kullanarak taraflar güvenli elektronik imza ile imzaladığı dilekçelerini sistem üzerinden kaydederek dava açabilmektedir.

Uluslararası hukukta da elektronik veri ve imzalarla ilgili bazı düzenlemeler de mevcuttur. Bunlar UNCITRAL'ın 1985 tarihli 'Bilgisayar Kayıtlarının Hukuki Değeri Üzerine Tavsiye'si, 1996 tarihli Elektronik Ticaret Model Kanunu, 2001 tarihli Elektronik İmza Model Kanunu ve 2005 tarihli Milletlerarası Sözleşmelerde Elektronik İletişimin Kullanılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'dir⁴²⁸. UNCITRAL'ın 2001 tarihli Elektronik İmzalara İlişkin Model Kanunu (EİMİK) elektronik imzanın güvenilir kabul edilebileceği durumlara ilişkin düzenlemeler getirmiştir (m.6)⁴²⁹.

Avrupa'da elektronik imzaların yavaş yaygınlaşmasının sebeplerinden birisi, sertifika başvurularının alınması, oluşturulması, yayınlanması, iptal edilmesi gibi sertifikasyon süreçleri ile iptal durum kaydının kontrolü gibi imza doğrulama süreçlerini içeren PKI teknolojisinin karmaşıklığıdır⁴³⁰. Avrupa Birliği'nin 99/93/EC sayılı Elektronik İmza Direktifi 2. maddesinde "elektronik imza, başka bir elektronik veriye eklenen veya elektronik veriyle mantıksal bağlantısı bulunan ve kimlik doğrulama amacıyla kullanılan elektronik veri" şeklinde tanımlanmıştır⁴³¹. AB Direktifinde kullanılan dilin ve için çoğunluluğunun PKI tabanlı hizmetler için olması eleştirilmiştir. Ayrıca Direktif'te elektronik olarak imzalanmış dokümanların arşivlenmesi konusu da göz önüne alınmamıştır. Bu dokümanları 30 yıl gibi uzun süreler saklamaya ilişkin hukuki yükümlülükler, bu süre boyunca bu belgelere erişmek ve doğrulama yapmak pahalıdır ve karmaşık teknolojik süreçleri gerektirmektedir. Öte yandan CIETAC Online Elektronik Tahkim Kurallarına göre güvenli elektronik imza ile imzalanan belge, ıslak imza ile imzalanan belge hükmündedir (m.29)⁴³².

⁴²⁸ Göksu, Hukuk Yargılamasında Elektronik Delil, s. 220 vd.

⁴²⁹ UNCITRAL Model Law on Electronic Signatures, <https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/ml-elecsig-e.pdf>, (e.t. 20.3.2021).

⁴³⁰ Yeşil, Sezen / Alkan, Mustafa / Acarer, Tayfun "E-İmza Uygulamalarında AB ve Türkiye'deki Mevcut Durum ve Öneriler", s.2, <http://docplayer.biz.tr/13647738-E-imza-uygulamalarinda-ab-ve-turkiye-de-mevcut-durum-ve-oneriler.html>, erişim tarihi: 28.05.2021.

⁴³¹ Biçkin, İnci, Elektronik İmza ve Elektronik İmza İle İlgili Yasal Düzenlemeler, TBB Dergisi, Sayı 63, 2006, s.110.

⁴³² Ortacalar, Elektronik Tahkim, s.52.

Nitelikli (güvenli) e-imzanın kullanımı umulandan az olmuştur ve günümüzde pazar pek fazla gelişmiş durumda değildir. E-imza kullanımının neden daha hızlı gelişmediği sorunun tek ve basit bir cevabı bulunmamaktadır⁴³³. Bununla birlikte elektronik tahkimde ispatın özel bir sorun oluşturmayacağı, zira güvenli elektronik imza, kimlik doğrulama yöntemleri ve yüksek güvenlik içeren sorgulamalara ilişkin teknolojik gelişmeler ispat zorluğunu zamanla azaltacaktır⁴³⁴. SSL gibi basit ve halihazırda kullanılan teknolojiler kişilere e-ticaret işlemleri için yeterli seviyede güvenlik ve rahatlık sağlamaktadır.

Sonuç olarak, UNCITRAL bünyesinde model bir kanun hazırlansa da global olarak geçerli olan bir güvenli e-imza sertifikası üretilmesine ilişkin bir düzenleme veya sözleşme bulunmamaktadır. Elektronik imzada sadece PKI gibi sistemlerin kullanılması da global bir e-imza uygulamasının yaygınlaşmasında sorun oluşturabilmektedir. Bununla birlikte elektronik olarak imzalanmış dokümanların arşivlenmesi, saklanma süresi ve koşulları gibi hukuki yükümlülükler ve bunları maliyetleri de sorun oluşturmaktadır.

Tüm bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, elektronik imzaların yeknesaklaştırılmasına dair bir sözleşme olmadığı ve bu yönde bir çabanın bulunmadığı da görülmektedir. Kanaatimizce elektronik tahkimde, elektronik imzaların geçerliliğine ilişkin yeknesak bir düzenleme bulunmadığından, 1958 tarihli New York Sözleşmesi gibi elektronik imzalarının geçerliliği sorununa çözüm bulacak bir milletlerarası sözleşme çalışmalarına başlanması yerinde olacaktır.

3.5. Yeni Nesil Elektronik İmzaların Elektronik Tahkimde Geçerliliği Sorunu

Daha önce değinildiği üzere TBK m.15/1 ile HMK m.199 ve m.208 kapsamında, Türk hukukunda, parmakla telefon veya tablete kişinin attığı imza dahil olmak üzere biyometrik imza ile imzalanmış belgeler, normal imzalı

⁴³³ Yeşil/ Alkan/ Acarer, E-İmza Uygulamalarında AB ve Türkiye'deki Mevcut Durum ve Öneriler s.4.

⁴³⁴ Erturgut, Medeni Usul Hukukunda Elektronik İmzalı Belgelerin Hukuki Olarak Değerlendirilmesi, s. 175 vd.

belgeler gibi geçerlidir. Bu belgelerin elektronik tahkimde kullanılmasında iç hukuk açısından bir sorun bulunmadığı kanaatindeyiz. Ancak bu belgelerin uluslararası elektronik tahkimde kullanılması, taraflar arasındaki tahkim anlaşmasında hüküm bulunması ya da kurumsal tahkime başvurulmuş ise tahkim merkezinin kurallarında hüküm bulunması halinde mümkün olacaktır.

DocuSign veya Adobe Sign gibi programlar açısından bakıldığında, bu programlarda kullanılan tekniğin 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'nun 4. maddesi kapsamında güvenli elektronik imzanın şartlarını taşımadığı ve bu sistemi kullanan elektronik imzaların Kanunun 3. maddesinde düzenlendiği şekliyle elektronik imza şeklinde kabul edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. DocuSign veya Adobe Sign gibi programlarla elektronik imzalanan belgelerin elektronik tahkimde geçerliliğine ilişkin olarak taraflar arasındaki tahkim anlaşması veya başvurulmuşsa kurumsal tahkim merkezinin kurallarına bakılmalıdır. Ancak güvenli elektronik imza, kayıtlı e-posta sistemi dahil olmak üzere elektronik belgelerdeki onay ve geçerlilik sorunları ve Adobe Sign veya DocuSign gibi programların dünya çapında yaygın kullanımını dikkate alındığında, özellikle kişi ve kurumların Adobe Sign veya DocuSign gibi programlar üzerinde imzalanmış elektronik belgelere, gelecekte tarafların daha fazla güveneceği ve bu belgelerin tahkim yargılamasında delil olarak kabul edileceği kanaatindeyiz. Bu kanaatimizi kuvvetlendiren husus, özellikle Covid 19 pandemisi sırasından örneğin MTO'nun getirdiği online tahkim yargılamasında özellikle ZOOM programını kullanması ve bunun için özel kurallar getirmesidir. Benzer bir durum bu programlar için geçerli olabilir. Elbette bu durumda, belgenin tahrif edilmemiş olması hususu da dikkate alınmalıdır.

Tahkim yargılamasında kayıtlı e-posta sistemi ve e-apostil uygulamalarının fayda sağlayacağı şüphesizdir. Kayıtlı e-posta sisteminin kullanımını ve burada iletilen belgelerin delil değeri ve yargılamada kullanılması açısından iç hukukta kayda değer bir sorun bulunmamaktadır. Ancak kayıtlı e-posta sistemindeki belgelerin uluslararası elektronik tahkimde kullanılması; uluslararası anlaşma bulunması, taraflar arasındaki tahkim anlaşmasında

öngörülmesi veya başvuru alan tahkim merkezinin kurallarında öngörülmesi hallerinde mümkün olabilir. Tüm dünya çapında kullanılan kayıtlı e-posta sisteminin bulunmadığı da bilinmektedir.

Elektronik apostil açısından bakıldığında, bu belgelerin uluslararası elektronik tahkimde geçerliliği ve iletimi hususunda yeni girişimler bulunmaktadır. Daha önce atıf yaptığımız ve Hague Sözleşmesi tarafları ülkelerce, e-apostile ilişkin yürütülen e-app çalışmaları e-apostil belgelerinin yargılamada sorunsuz kullanılması için gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda beş ülke arasında e-apostil belgelerinin sistem üzerinde iletilmesi yapılmaktadır⁴³⁵. Kanaatimizce bu gelişmeler e-apostil yapılan belgelerin; taraflar, ülkeler ve tahkim merkezleri tarafından kabulünü kolaylaştıracaktır. Başka bir deyişle, tahkim yargılamasında resmi belge ibrazı gereken hallerde e-apostil uygulaması yargılamayı hızlandıracak, belgelere ve hatta kararların gerçek olduğuna dair güveni artırarak, elektronik tahkim yargılamasına da fayda sağlayacaktır.

3.6. Elektronik İmzalı Belge ve Delil Sözleşmesi

Delil sözleşmesi HMK'nın 193. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir. “*(1) Taraflar yazılı olarak veya mahkeme önünde tutanağa geçirilecek imzalı beyanlarıyla kanunda belirli delillerle ispatı öngörülen vakıaların başka delil veya delillerle ispatını kararlaştırabilecekleri gibi; belirli delillerle ispatı öngörülme-yen vakıaların da sadece belirli delil veya delillerle ispatını kabul edebilirler. (2) Taraflardan birinin ispat hakkının kullanımını imkânsız kulan veya fevkalade güçleştiren delil sözleşmeleri geçersizdir*”.

İç hukukumuzda olağan elektronik imzalı ve güvenli elektronik imzalı belgelere ilişkin delil sözleşmesi yapıldığında ne olacaktır? HMK m.193'e göre taraflar delil sözleşmesi yapabilir, belli uyuşmazlıklara ilişkin delil sözleşmesi ile kesin delillerle ispatı gereken konuların takdiri delillerle ispat edilebileceğini

⁴³⁵ E-App, sözleşmeci 5 devlet arasında yürürlükte, <https://www.hcch.net/en/news-archive/details/?varevent=746>, 3.7.2021.

kararlaştırabilirler. Delillere dair HMK'daki kurallar tahkim yargılamasında da geçerli olduğundan, HMK'ya dayanan tahkim yargılamasında tarafların delil sözleşmesi yapabilme olanağı bulunmaktadır. Bu şekilde taraflar, senetle ispat zorunluluğunun olduğu hallerde tanık deliline de başvurabilir.⁴³⁶

Elektronik imzalı belgelerin kâğıda dayalı adi senetlerden bir farkı bulunmamaktadır. HMK m.205/2'ye göre usulüne göre güvenli elektronik imza ile oluşturulan elektronik verilerin, senet hükmünde olduğu düzenlenmiştir. Kanun koyucu, güvenli elektronik imzalı verilerin adi senet hükmünde olarak kesin delil oluşturacağını düzenlemiştir. Hâkim, mahkemeye delil olarak sunulan elektronik imzalı belgenin, güvenli elektronik imza ile oluşturulmuş olup olmadığını re'sen inceleyecektir (HMK m.205/3)⁴³⁷. Güvenli elektronik imza ile imzalanen belgeler açısından, tarafların bu şekilde delil sözleşmesi yapabilecekleri ve doğrudan kesin delil olmayan takdiri bir delili kesin delil haline getirebilecekleri görülmektedir.

Güvenli olmayan elektronik imza ile imzalanen elektronik imzalı belgeler, kesin delil oluşturmayacaktır. Güvenli elektronik imza içermeyen belgeler, yazılı delil başlangıcı kabul edilecek midir? Yazılı delil başlangıcı (HMK m.202), iddianın tamamı ispat edememekle birlikte, bunun gerçekleştiğine işaret eden ve aleyhine ibraz edilmiş olan tarafça verilmiş belgelerdir. Kesin delille ispatı gereken bir hukuki işlem, bunun hakkında bir yazılı delil başlangıcı varsa, tanıkla da ispat edilebilir. Yazılı delil başlangıcı olan bir belge, üç unsura sahip olmalıdır. Bunlar; yazılı bir belgenin varlığı, bu belgenin karşı tarafça düzenlenmiş olması ve iddia edilen hukuki işlemi tam olarak ispat edememekle birlikte, onun var olduğuna işaret etmesidir. Elektronik imzalı bir belgenin yazılı delil başlangıcı kabul edilmesi için, böyle bir belgenin yazılı olma şartını sağlayıp sağlamadığına bakmak gerekir. Burada yazılılık kavramının geniş yorumlanması ve bu kavramın

⁴³⁶ *Hacıbekioğlu*, Ekin Milletlerarası Tahkim Hukukunda Deliller ve Delillerin Değerlendirilmesi, Oniki levha Yayınları, İstanbul 2012, s.80.

⁴³⁷ *Belgin*, Derya, Elektronik İmzalı Belgelerin Delil Değeri, Ankara Barosu Dergisi, 2 (3), 2009, s.48-49.

içerisine güvenli elektronik imzalı belgelerin de dâhil olması gerektiği savunulmuştur⁴³⁸.

Yabancı unsurlu olayların ispatında, ilgili konuda ispatın gerekip gerekmediği veya delil sözleşmesinin geçerli olup olmadığı lex foriye göre belirlenecektir. Bu doğrultuda hangi tür ispat vasıtasının geçerli olacağı da yine aynı şekilde lex foriye göre tayin edilecektir. Ancak bu genel bir kural olup, istisnaları mevcuttur. Çeşitli kanunlarda veya milletlerarası sözleşmelerde bu kuralın istisnaları görülmektedir⁴³⁹.

Senetlerdeki yabancılık unsuru, yabancı ülkedeki ilgili makamlar tarafından meydana getirilmesi veya yabancı ülkede ispat aracı olarak kabul edilmesinden meydana gelebilir. Resmi veya özel senetlerde delil gösterme ve ispat gücündeki ayırım, öncelikli olarak ilgili makamın fonksiyonuna bağlıdır.⁴⁴⁰ Dolayısıyla senedi düzenleyen makam hangi ülkeye bağlı ise, buna bağlı ispat gücü de bu ülkeye göre belirlenecektir.

Taraflar aralarında anlaşarak belli hususların, belirli delillerle ispatı konusunda delil sözleşmesi yapabilirler. Taraflar bir hukuki işlemin, sadece belirli delillerle ispatlanması konusunda sözleşme yapabilirler ve bu delil sözleşmesine münhasır delil sözleşmesi denilmektedir. Bu tür bir sözleşmenin şartları ve hangi sınıflandırmaya girdiğinin tespiti, usul hukukuna göre yapılacaktır. Usul hukukuna girmesi sebebiyle hâkim, bu hususların hepsini lex foriye göre değerlendirecektir. Bununla birlikte ispat hukukunda lex foriye getirilen bazı istisnalar bulunmaktadır. İlki ispat külfeti ile ilgilidir. Genel olarak ispat külfetine ilişkin kurallar, maddi hukuka ait kurallardır. İspat külfeti maddi hukuka ilişkin olması sebebiyle kanunlar ihtilafının gösterdiği kuralların uygulanması gerekmektedir. Ancak doğrudan doğruya usul hukukuna ait sebeplere bağlı olup, maddi hukuku ilgilendirmeyen ispat külfetinde lex fori uygulanacaktır. İspat külfetinin tarafların dava sırasındaki davranışlarının sonucuna bağlanması söz konusu ise bu lex foriye göre şekillenecektir. Örneğin; delillerin ibrazında

⁴³⁸ *Belgin*, Elektronik İmzalı Belgelerin Delil Değeri s.50.

⁴³⁹ *Önder Balaman*, Semiha, Milletlerarası Özel Hukukta Elektronik Sözleşmeler, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2016,s.118,

⁴⁴⁰ *Doğan*, Vahit Milletlerarası Özel Hukuk, 3. Bası, Ankara 2015, s.33.

gecikme, soru karşısında susma, tebligata rağmen davaya cevap vermeme gibi taraflardan birinin özel davranışına bağlanmış bulunan ispat külfetine ilişkin kaideler lex foriye göre karara bağlanacaktır⁴⁴¹.

Delil sözleşmesi, şüphesiz usul hukuku sözleşmesidir. Bu nedenle, sözleşmenin şartları, hangi hallerde delil sözleşmesi yapılıp yapılmayacağı, yapılan delil sözleşmesinin münhasır delil sözleşmesi olup olmadığı gibi konular usul hukuka tabidir. Usul hukukunda lex fori'nin hâkimiyeti kabul edildiğinden, hakem kendi hukukuna göre yapılan delil sözleşmesini değerlendirir. Delil sözleşmesi, hakemin hukukuna göre geçerli ise dikkate alınmalı, aksi halde dikkate alınmamalıdır⁴⁴².

3.7. Yargılamanın Elektronik Ortamda Yürütülmesinden Kaynaklanan Sorunlar

MTK, 1958 tarihli New York Sözleşmesi ve UNCITRAL Model Kanunu hükümlerine göre taraflar, irade serbestisi ilkesi kapsamında tahkim yargılamasında uygulanacak usul kurallarını serbest şekilde kararlaştırabilirler. Tahkim yargılamasının teknolojik araçlardan faydalanarak yapılması mümkündür⁴⁴³.

Ülkemizde de Ulusal Yargı Ağı Portalı'nı (UYAP) kullanarak taraflar güvenli elektronik imza ile imzaladığı dilekçelerini sistem üzerinden kaydederek dava açabilmektedir. Taraflar yine UYAP üzerinden dava başvuru harç ve masraflarını banka veya kredi kartıyla ödeyerek dava açma işlemini tamamlamaktadır. Ayrıca hukuk mahkemelerinde talep üzerine taraflar, SEGBİS

⁴⁴¹ Şanlı / Esen / Ataman Figanmeşe, s. 429; Bir diğer istisna ise, yabancı ülkelerde yapılmış hukuki işlemlerin, o ülkedeki geçerli ispat vasıtaları ile ispatlanması meselesidir. Böylece Türk mahkemelerinde görülen yabancı unsurlu davalarda, senetle ispat zorunluluğu ilkesi mutlak suretle uygulanmayıp, söz konusu işlemin tanıkla ispatının mümkün kılındığı bir ülkede yapılmış olması halinde, tanıkla ispat geçerli olabilecektir. Çünkü senetle ispatın gerekmediği bir ülkede yapılan hukuki işlemin, senetle ispatı zorunlu kılan ülkede illaki, senetle ispatının istenmesi çok güçtür ve buna bağlı adaletsizlikler ortaya çıkabilir, bkz. Şanlı / Esen / Ataman Figanmeşe, s. 424; Önder Balaman, s.120.

⁴⁴² Doğan, Vahit, Milletlerarası Özel Hukukta İspata Uygulanacak Hukukun Tespiti, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 1-2 (Prof. Dr. Süleyman Arslan'a Armağan), ss. 787-819, 1998, s.818.

⁴⁴³ Akıncı Z.: Elektronik Tahkim, "Uluslararası İnternet Hukuku Sempozyumu", s. 432.

vasıtasıyla oldukları yerden duruşmaya iştirak etmekte ve usul işlemleri yapabilmektedir (HMK m.149)⁴⁴⁴.

Elektronik tahkimde de taraflar veya hakemler; duruşmalar, oturumlar ya da diğer usul işlemlerini elektronik ortamda yapabilirler⁴⁴⁵. Diğer bir deyişle duruşmalar video-konferans veya tele-konferans yöntemiyle yapılabilir, tanık ve uzmanları bu yolla dinlenebilir⁴⁴⁶, hakemler de müzakerelerini ve karar taslağı iletimlerini, elektronik posta veya video-konferans veya tele-konferans yoluyla yapabilirler⁴⁴⁷.

UNCITRAL Model Kanunu ve MTO Tahkim Kurallarında Tüzüğü gibi düzenlemelerde tahkim yargılamasında tebligata ilişkin hükümler daha esnekler. Bu kurallar kayıt verebilen tüm iletişim araçlarıyla tebligata izin vermektedir. Fakat taraflar tahkim usulüne bir milli hukukun uygulanmasını kararlaştırmışsa, o hukuk sisteminin buna izin vermesi gerekir. Aksi takdirde hakem kararının tenfizi engellenebilecektir (New York Sözleşmesi m.5/1-d)⁴⁴⁸.

Hakem veya hakem kurulu tahkime konu uyuşmazlık ile ilgili olarak keşif yapılmasına karar verebilir (MTK m.12/a-3). Örneğin ISTAC Tahkim Kuralları'na göre hakemler keşif kararı almadan önce tarafların görüşünün almalıdırlar (m.4). Katıldığımız görüşe göre, keşfin elektronik ortamda yapılması bu işlemin niteliğine aykırıdır. Zira keşif, dava konusu şeyin duyu organları aracılığıyla incelenmesidir⁴⁴⁹.

Taraflar, tahkimin elektronik ortamda yürütülmesine dair bir anlaşma yapmamışlarsa veya buna dair kurallara atıf yapmamaları halinde hakem veya hakem kurulu, yargılamayı New York Sözleşmesi ve Avrupa Sözleşmesi uyarınca tahkimin yürütüldüğü ülke usul hukukuna göre yapacaktır⁴⁵⁰. Taraflar elektronik

⁴⁴⁴ *Gayretli Aydın*, *Medenî Yargılama Hukukunda Ses Ve Görüntü Nakli Yoluyla Duruşmaya Katılma*, s. 2101-2126.

⁴⁴⁵ *Balkar*, "Online Tahkim", s. 482.

⁴⁴⁶ *Akıncı Z.*: *Elektronik Tahkim*, "Uluslararası İnternet Hukuku Sempozyumu", s. 432.

⁴⁴⁷ *Özdemir Kocasakal*, *Elektronik Sözleşmelerden Doğan Uyuşmazlıkların Çözümünde Uygulanacak Hukukun ve Yetkili Mahkemenin Tespiti*, s. 230; *Akıncı Z.*: *Elektronik Tahkim*, "Uluslararası İnternet Hukuku Sempozyumu", s. 434.

⁴⁴⁸ *Özdemir Kocasakal*, *Elektronik Sözleşmelerden Doğan Uyuşmazlıkların Çözümünde Uygulanacak Hukukun ve Yetkili Mahkemenin Tespiti*, s. 231.

⁴⁴⁹ *Pekcanitez, Atalay, Özkes*, *Medeni Usul Hukuku*, s. 506; *Ortacılar*, s. 78.

⁴⁵⁰ *Şanlı, Esen, Ataman Figanmeşe*, *Milletlerarası Özel Hukuk*, s. 588.

tahkim yoluyla tahkimin yürütülmesine dair bir anlaşma yapmamışlarsa ve buna rağmen yargılama elektronik ortamda yapılmışsa hakem kararının tenfizi güç hale gelecektir. Örneğin tahkim sözleşmesinde ‘yazılılık’ şartı ve ‘imza edilmiş olma’ şartı arayan ülkeler açısından tahkimde yazışma ve bildirimlerin elektronik posta yoluyla yapılmışsa tenfizi imkânsız hale gelecektir.

Online tahkim yargılaması farklı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Öncelikle, yüz yüze duruşma, tahkim yargılamasının önemli süreçlerinden biridir. Çünkü hakemlerin, tanığın veya taraflardan birinin beden dili, yüz ifadeleri ve mimiklerini görmesi maddi gerçeğe ulaşılması ve davanın hakkaniyete uygun karara bağlanması için önemlidir⁴⁵¹. Fiziki duruşmanın yapılamaması sebebiyle oluşacak gözlem kaybı, hakemlerin delillerin ispat gücünü değerlendirmesini güçleştirebilecektir. Ayrıca online duruşmaları net ve sağlıklı bir şekilde yapabilmek için birtakım teknolojik altyapı, her yerde aynı şekilde kurulamayacaktır. Örneğin internet bağlantı kalitesi iyi olmayan katılımcılar; davalarını etkili bir şekilde sunma olanağını tam olarak bulamayacaklar ve tüm yargılama süreci de olumsuz etkilenebilecektir. Bu nedenlerden ötürü, online tahkim yargılaması ve sanal duruşma şartlarını olabildiğince kusursuz hale getirmek için hakem heyeti ve taraflar, bazı kural ve prosedürleri içeren bir siber protokol izlemelidirler⁴⁵².

3.8. Hakemlerin Elektronik Seçimi

Tarafların elektronik tahkim anlaşmasında hakemleri belirleyebilir (MTK m.7) veya hakem seçimini tahkim merkezine bırakabilirler. Fakat hakem seçiminde yapılan bir hukuka aykırılık, hakem kararının iptaline yol açacak (MTK m.15/A/1-b) veya tenfiz edilmesini (New York Sözleşmesi m.V) önleyebilecektir⁴⁵³.

⁴⁵¹ *Yeşilirmak*, ICC, s. 87-88; *Özmumcu*, Online Tahkim ve Uygulamaları, s.451.

⁴⁵² *Kostecka*, Brianna, *Sabbath*, Jessica ‘Best Practices for Conducting Arbitration Hearings Remotely’ (King & Spalding Energy Newsletter, April 2020) <https://kslawemail.com/77/6506/pages/article6.asp>, erişim 26 Mart 2021.

⁴⁵³ *Akıncı*, Milletlerarası Tahkim, s. 104.

Taraflar hakem seçiminin bir elektronik tahkim kurum tarafından yapılmasını ve bu seçimin de elektronik şekilde icra edilmesini veya bilgisayar tarafından yapılacak kura usulüyle yapılmasını kararlaştırabilirler yahut bu şekilde bir seçim düzenlemesi bulunan tahkim kurallarına da gönderme yapabilirler⁴⁵⁴. Taraflar olağan tahkimde tahkim merkezinin kurallarının uygulanmasını kararlaştırdığından, Covid-19 pandemisine ilişkin kurallarda hakemlerin elektronik seçimi öngörülmemiş olsa bile sanal oturumlarla taraflar bir araya getirilebildiğinden bu seçimin sorun olmadığı kanaatindeyiz.

3.9. Elektronik Hakem Kararı

Bu başlıkta kastedilen gerçek kişi tarafından verilen kararın elektronik ortamda verilmesi olup yapay zeka veya elektronik hakem tarafından verilen karardan bahsedilmemektedir. Kural olarak, hakem kararlarının icrası ve tenfizi için kararların hakem veya hakem kurulu tarafından imzalanması gerekmektedir. Geçmişte hakem kararında ıslak imza olmaması tenfizi açısından soruna yol açsa da⁴⁵⁵, kanaatimizce günümüzde güvenli elektronik imza veya kimlik doğrulama yöntemleri ile bu sorunun aşılmıştır. Zira elektronik imzalı mahkeme kararları ıslak imzaya gerek olmaksızın icraya konulabilmektedir⁴⁵⁶.

Taraflar uyuşmazlığın çözümünü hakem kurulu yerine tek bir hakeme bırakmaları ve anlaşmaları durumunda herhangi bir sorun ortaya çıkmayacaktır. Fakat taraflar anlaşmalarında hakem kurulu tarafından karar verilmesini kararlaştırmışsa, karar yeter sayısı, hakemlerin toplanması, müzakeresi veya azınlıkta kalan hakemin kararı imzalaması veya istifası ile diğer konularda sorun çıkabilmektedir⁴⁵⁷. UNCITRAL Model Kanunu, MTO Tahkim Kuralları, UNCITRAL Tahkim Kuralları ve diğer tahkim kurallarına göre taraflar aksini kararlaştırmadıysa hakem kurulu kararını oy çokluğu ile verir (MTK m.13/A)⁴⁵⁸.

⁴⁵⁴ Akıncı Z.: Elektronik Tahkim, “Uluslararası İnternet Hukuku Sempozyumu”, s. 434.

⁴⁵⁵ Balkar, “Online Tahkim”, s. 486.

⁴⁵⁶ Ortacalar, Elektronik Tahkim , s.80.

⁴⁵⁷ Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 173,174,175

⁴⁵⁸ Erdoğan, Uluslararası Hukuk ve Tahkim, s. 213.

Elektronik tahkim kararlarının objektifliği ve güvenilirliği bakımından ‘gerekçe’ önemlidir. MTK’nın uygulandığı elektronik tahkimde kararların gerekçeli olması zorunludur. Bu hüküm; MTO Tahkim Kuralları, UNCITRAL Tahkim Kuralları ve UNCITRAL Model Kanununda da yer almaktadır⁴⁵⁹.

3.10. Yapay Zeka / Elektronik Hakem

Günümüzde geliştirilen yapay zekâ uygulamaları şu anda dosya tasnifi, karar destek sistemi gibi uygulamalarla hukuk insanlarına destek olabilmektedir. Bu alanda yaklaşık 20 yıldır varlığını sürdüren “Legal Tech”, hukuk hizmetleri sunmak ve hukuk endüstrisinde kullanılmak üzere geliştirilen yazılımları ve teknolojileri ifade eden bir terimdir⁴⁶⁰. Tahkim merkezleri de yapay zeka uygulamalarını kullanmaya başlamıştır. Hatta 2018 yılında yapılan bir Uluslararası Tahkim Anketi’nde katılımcılar; yapay zekâ, bulut sistemi, çevrimiçi duruşma gibi teknolojilerin daha sık kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir⁴⁶¹.

Taraflar arasında çıkan uyuşmazlıkların çözümü amacıyla yazılım programı geliştirilebilir mi, hukuki sorunlar kategorize edilerek değişik olasılıklara göre hukuki çözümler üretilebilir mi veya uyuşmazlıkların çözümünde yapay zeka kullanılabilir mi? Doktrinde uyuşmazlık çözümünde yapay zeka kullanımına mesafeli durulsa da⁴⁶² dünyada basit uyuşmazlıklar için yapay zeka/elektronik hakem kullanımına dönüldüğü görülmektedir. Örneğin Çin’de "AI Judge" (Yapay Zeka Yargıç) adlı yazılım insanlarla iletişim kurarak onların internet yoluyla dava açmalarına ve buna dair işlemleri yapmalarına yardımcı olmaktadır⁴⁶³. Yine Londra’daki UCL Üniversitesi ile Sheffield Üniversitesi’ndeki bilgisayar mühendisleri yapay zeka teknolojisi ile 'robot yargıç' geliştirdi. Yapay

⁴⁵⁹ Erdoğan, Uluslararası Hukuk ve Tahkim, s. 214

⁴⁶⁰ Söğüt, Koray, Akmenek Yalın, Dilaver, Nildan Nisa, Cetinkaya, Ceyda Sıla, Önal, Mert ve Sengezer, Tuğçe, Hukuki Uyuşmazlık Çözümlerinin Geleceği Üzerine, <https://www.mondaq.com/turkey/arbitration-dispute-resolution/994846/hukuki-uyu351mazl305k-zmlerinin-gelece287i-zerine>, (Erişim Tarihi 21/3/2021).

⁴⁶¹ [http://www.arbitration.qmul.ac.uk/media/arbitration/docs/2018-International-Arbitration-Survey---The-Evolution-of-International-Arbitration-\(2\).PDF](http://www.arbitration.qmul.ac.uk/media/arbitration/docs/2018-International-Arbitration-Survey---The-Evolution-of-International-Arbitration-(2).PDF), (Erişim Tarihi 21/3/2021).

⁴⁶² Akıncı Z.: Elektronik Tahkim, “Uluslararası İnternet Hukuku Sempozyumu”, s. 435.

⁴⁶³ <http://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/cinde-mahkemelerde-yapay-zeka-yargic-donemi-41257582>, (Erişim Tarihi 21/3/2021)

zekanın son ürünü, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde (AİHM) görülen davalardan yüzde 79'unun hükmünü doğru tahmin etmiştir. Yapay zeka, davaları hem yasal hem ahlâki boyutlarıyla inceleyebiliyor. Algoritmayı geliştiren ekip, yapay zekası olan bir bilgisayara AİHM'de görülen 584 davayı yüklemiş olup bilgisayar da, davada bir insan hakları ihlali olduğunda bazı ifadelerin veya bilgilerin dava metinlerinde daha sık kullanıldığını tespit etmiştir⁴⁶⁴.

Brezilya'da ise elektronik yargıç, basit hırsızlık ve basit trafik kazalarında bir mübaşir ve insan meslektaşı ile mobil olarak dolaşiyor ve iş mahkemeye düşmeden çözebiliyor⁴⁶⁵. Yine ISTAC, yapay zeka uygulamaları ile iş sözleşmelerine tahkim şartı koymaya yönelik bir proje üzerinde çalışmalara başlamıştır⁴⁶⁶.

Bu örneklerde görüldüğü üzere yapay zeka programlarına şu aşamada vicdan, hakkaniyet, takdir ve muhakeme gibi kavramlar verilememektedir. Hatta bazı hukukçular mevcut yapay zekâ uygulamaları, ayrımcılık kavramını sert algıladığından davalarda adalet ve hakkaniyeti tesis edecek kararlar vermesi zor olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte yapay zekânın, davanın taraflarının eğitim durumu, kişilikleri, gelir seviyesi ve kişiyi suça yöneltebilecek diğer faktörleri gibi unsurları gereken şekilde göz önüne alıp değerlendiremediği ve bu nedenle de aldığı kararların doğruluk payının az olacağı endişesi ifade edilmiştir⁴⁶⁷. Ayrıca yapay zekânın güçlendirilmesi, insanları anlaması ve faydalı hale getirilebilmesi için, yapay zekâyı belli görevleri yerine getirecek şekilde eğitmeli ve bu amaçla yapay zekâyı kapsamlı veri setleri yüklemesi gerektiği de belirtilmiştir⁴⁶⁸. Kanaatimizce tüm bu sorunlara rağmen geliştirilen algoritmalarda her geçen gün daha iyiye gitmekte ve yapay zekaların geliştirildiği takdirde hukuk

⁴⁶⁴Yapay zekada son aşama: Robot yargıç, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37750409>, (Erişim Tarihi 21/3/2021)

⁴⁶⁵ <http://arsiv.ntv.com.tr/news/19330.asp> (Erişim Tarihi 21/3/2021)

⁴⁶⁶ Sözleşmeye tahkimi yapay zeka ekleyecek, <https://www.dunya.com/gundem/sozlesmeye-tahkimi-yapay-zeka-ekleyecek-haberi-488465>, e.t.21.3.2021.

⁴⁶⁷ *Yılmaz, Gizem Yapay Zekânın Yargı Sistemlerinde Kullanılmasına İlişkin Avrupa Etik Şartı, Marmara Avrupa Çalışmaları Konferansı (MCES, 7-8 Şubat2020) Tebliği, Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, S.28, 2020, ss.26-55, s.47.*

⁴⁶⁸ *Wilson, James, Daughtery, Paul, "İşbirliğine Dayalı Zekâ", içinde Harvard Business Review (der.), Dijital Dönüşüm Yapay Zekâ (Levent Göktem, Çev.), (İstanbul: Optimist Yayıncılık), 2020, ss.169-203, s.202.*

davaları ve tahkimde benzer uyuşmazlıklarda benzer sonuçlar elde edeceği görülmektedir.

3.11. Elektronik Tahkimde Hakem Kararının Tanınması ve Tenfizi

Türk Mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin yanı sıra milletlerarası ticari uyuşmazlıklara uygulanacak hukuk ile yabancı mahkeme-hakem kararlarının tanıma ve tenfizi MÖHUK'ta düzenlenmiştir (m.1). Kanunda milletlerarası özel hukuka ilişkin düzenlemeler 1 ila 39. maddeleri; milletlerarası usul hukuku 40 ila 49. maddeleri; yabancı mahkeme ve hakem kararlarının tanıma ve tenfizi ise 50 ila 63. maddeleri arasında yer almaktadır⁴⁶⁹.

Hukuki bir uyuşmazlıktan dolayı verilen ve kesinleşen mahkeme kararlarının icrası, yetkili Türk Mahkemesi tarafından tanıma ve tenfiz kararı verilmesi ile mümkündür (m.50). Tenfiz konusunda görevli mahkeme asliye hukuk mahkemesi, yetkili mahkeme ise kendisine karşı tenfiz istenen kişinin yerleşim yeri ve sakin bulunduğu yer mahkemesidir (m.51). Tenfize karar verilen yabancı ilamlar Türk Mahkemelerinden verilen ilamlar gibi icra edilebilir (m.57).

Milletlerarası ticari uyuşmazlık içeren bir dava Türk mahkemelerinde açıldığında uyuşmazlık Türk hukuku ile mi, yoksa taraflardan birinin hukuku ile mi yoksa başka bir hukuk sistemi uygulanarak mı çözümleneceğine kanunlar ihtilafı kuralları uygulanarak karar verilmektedir. Kanunlar ihtilafı kuralları milletlerarası ticaret hukuku ilişkilerini doğrudan düzenlemeyip, uyuşmazlığa uygulanacak maddi (esas hakkındaki) hukuku düzenlemektedir. Diğer bir deyişle,

⁴⁶⁹ “Uyuşmazlığın esasına uygulanacak hukuk, uyuşmazlığın niteliğine göre değişmektedir. Tarafların hak ve fiil ehliyeti ilgilininin milli hukukuna (m.9), taşınır ve taşınmaz mal üzerindeki mülkiyet ve diğer ayni haklar işlem anında malların bulunduğu ülke hukukuna (m.21), hava, deniz ve demir yolu taşıma araçları üzerindeki ayni haklar menşe ülke hukukuna (m.22), fikri mülkiyete ilişkin haklar hangi ülkenin hukukuna göre koruma talep ediliyorsa o hukuka (m.23), sözleşmeden doğan borç ilişkileri tarafların açık veya zımnen belirledikleri hukuka (m.24), taşınmaz ve taşınmazların kullanımına ilişkin sözleşmeler taşınmazın bulunduğu ülke hukukuna (m.25), fikri mülkiyet haklarına ilişkin sözleşmeler tarafların seçtikleri hukuka (m.28), eşyanın taşınmazına ilişkin sözleşmeler tarafların seçtiği hukuka (m.29), haksız fiilden doğan borçlar haksız fiilin işlendiği ülke hukukuna (m.34), haksız rekabetten doğan talepler haksız rekabet sebebiyle piyasası doğrudan etkilenen ülke hukukuna (m.37), sebepsiz zenginleşmeden doğan talepler tarafların açık olarak belirledikleri hukuka (m.39) tabidir”. Bkz. Ortacalar, s.39.

kanunlar ihtilafı kuralları, milletlerarası ticari uyuşmazlığı ele alan hakeme davada uygulayacağı hukuk kurallarını değil, davada uygulanacak ülke hukuku kurallarını gösterir⁴⁷⁰.

MÖHUK m.24 uyarınca tarafların hukuk seçimini açık şekilde yapmaları halinde öncelikli olarak o ülke hukuku uygulanacaktır. Fakat tarafların herhangi bir hukuk seçimi yapmaması halinde ise sözleşmeden doğan uyuşmazlığa o sözleşmeyle en sıkı ilişkili hukuk uygulanır. En sıkı ilişkili hukuk ise ticari veya mesleki faaliyetlerde yapılan sözleşmelerde edim borçlusunun işyeri; bulunmaması halinde yerleşim yeri hukuku; karakteristik edim borçlusunun birden çok işyeri bulunuyorsa sözleşmeyle en sıkı ilişkili işyeri hukukudur⁴⁷¹.

1958 tarihli New York Sözleşmesi milletlerarası hakem kararlarının tanınması ve tenfizini düzenleyen çok önemli bir milletlerarası sözleşmedir. Bu sözleşmeye 166 devletin üye olması, hakem kararlarının tanınması ve tenfizini kolaylaştırmıştır. Sözleşme m.3'e göre taraf olan bütün ülkeler, yabancı hakem kararlarını geçerliliğini kabul etmek ve sözleşmede yer alan şartlara uygun olarak yerine getirmekle yükümlüdür⁴⁷².

Doktrinde bir görüş uyarınca, elektronik hakem kararlarının uygulanmasına yönelik olarak millî makamları sorumlu tutan millî kanun ya da milletlerarası sözleşmelerin bulunması durumunda devletin bunu icrayla sorumlu olduğu, bu düzenlemelerin bulunmaması halinde devlet yargısını böyle bir kabul ve icra uygulaması ile yükümlü tutmamaktadır. Bu nedenle elektronik tahkim kararlarının tanıma, tenfiz ve icra edilmesi hususlarında zorluklarla karşılaşmaktadır. Bir diğer görüş ise kaybeden tarafın kararın icrasını reddetmesi halinde, devlet yargısına başvurulması ve hakem kararının icrası için, kararın aslını veya aslına uygun suretini ve tahkim anlaşmasının aslını veya aslına uygun suretini sunması gerektiğini ifade etmektedirler⁴⁷³.

⁴⁷⁰ Şanlı, Esen, Ataman Fıganmeşe, s. 20

⁴⁷¹ Ortacalar, s.58.

⁴⁷² Mohammed, s.126.

⁴⁷³ Mohammed, s.127.

Elektronik tahkimin kararları klasik tahkim kararları gibi bağlayıcı ve tenfizi istenebilir⁴⁷⁴. Elektronik hakem kararlarının tanınması ve tenfizi nasıl yapılacaktır. Diğer hakem kararlarında olduğu gibi, elektronik hakem kararlarında kaybeden taraf, kararı uygulamakla yükümlüdür. Kural olarak taraflar, hakem kararının uygulanması için mahkemeye başvurmalarına gerek bulunmamaktadır. Fakat kararı icra etmesi gereken kaybeden taraf, bunu reddeder veya ihmal ederse hakem kararının cebren icrası için yetkili mahkemeye başvurulmalıdır.

Öte yandan, taraflar arasında elektronik tahkime dair bir anlaşma olmamasına karşın tahkim yargılaması elektronik ortamda yapılırsa hakem kararının tenfizi zor hale gelecektir. Örnek olarak tahkim usulünde yazışma ve tebligatların elektronik posta aracılığıyla yapılması halinde bazı ülke hukuk sistemleri ve tahkim kurumlarındaki “yazılılık şartı” ve “imza edilmiş olma” koşulu şartı yapılmamış olacaktır. Bu halde New York Sözleşmesi’ne göre tahkim usulüne aykırı olmasından ötürü elektronik hakem kararının tenfizi de önlenecektir⁴⁷⁵.

Geçmişte elektronik hakem kararının tenfizi için kararın ıslak imza taşınamaması nedeniyle zorluklarla karşılaşılacağı ileri sürülse de⁴⁷⁶ günümüz koşullarında gelişen elektronik veya dijital imza teknolojileri ile sorun yaşanmayacağı söylenebilir⁴⁷⁷. Hatta, ülkemizde UYAP sisteminde kullanılan e- imzalar sayesinde mahkemeler, kararlarını elektronik imza ile imzalamakta ve ıslak imza aranmamaktadır.

Günümüzde elektronik tahkimde güvenli elektronik imza dışında, biyometrik imza ve parmakla telefon veya tablete kişinin attığı imza, docusign, adobe sign gibi programlar aracılığıyla atılarak oluşturulan yeni nesil elektronik imzalar ile hakem kararlarının imzalanmasının önünde engel bulunmamaktadır. Ancak yine bu yeni nesil elektronik imzalar kullanılsa da, elektronik hakem kararının tenfiz edileceği ülkede mevzuatın bulunmaması gibi gerekçelerle bu kararların tenfizi engellenebilir. Kanaatimizce tarafların tahkim sözleşmesini

⁴⁷⁴ *Yüksel*, “Elektronik Ticarete Elektronik Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, s. 5

⁴⁷⁵ *Ortacalar*, s.78.

⁴⁷⁶ *Balkar*, “Online Tahkim”, s. 486.

⁴⁷⁷ *Ortacalar*, s.80.

ayrıntılı şekilde düzenlemesi ve bu yeni nesil e-imza yöntemlerinin kullanılması halinde bunların geçerli olduğuna dair sözleşmeye hüküm koymaları yerinde olacaktır. Ayrıca, yeni nesil elektronik imzalarla imzalanan belgeler ve hakem kararlarının olması halinde, bu kararların tanıma ve tenfizinin 1958 tarihli New York Sözleşmesine göre yapılacağına dair sözleşmeye hüküm konulması da isabetli olacaktır.

Kanaatimizce son yıllarda ortaya çıkan kayıtlı e-posta aracılığıyla; hakem heyeti, sekreteryaya ve taraflar, arasında tüm bilgi ve belgelerin iletilmesi ve karar tebliği dahil tüm tebligatların yapılabileceği kabul edilmelidir. Kayıtlı e-postaya çok yakın olan e-apostilin resmi belgeleri diğer ülkelerde geçerli hale getirmesi, Hague Apostil Anlaşması'na taraf ülkelerin çoğunluğu tarafından kullanılması sağlanamamış olsa da e-app sisteminin geliştirilmesi, elektronik apostilin kullanım kolaylıkları ve güvenlik konusunda pek çok sorunu ortadan kaldırması da bu teknolojinin gelecekte sıkça kullanılacağını göstermektedir⁴⁷⁸. Kayıtlı e-posta ile iletilen belgelerde; tarafların daha önce sisteme kayıt olması ve dolayısıyla anlaşmalarının bulunması nedeniyle, elektronik hakem kararı, bu sistem üzerinden iletilen ve geçerli olan belgelere dayanıyorsa, elektronik hakem kararının tenfizinde sorun olmayacağı kanısındayız. E-apostil sistemi ise o ülkenin resmi belgelerini diğer ülkelerde de geçerli hale getirdiğinden, elektronik hakem kararının e-apostilli belgelere dayanması halinde de tenfizinde sorun yaşanmayacaktır.

⁴⁷⁸ *Güneli*, s.69.

SONUÇ

Uluslararası ticari uyuşmazlıkların, uyuşmazlık konularında uzman olan hakemler tarafından karara bağlanması, uyuşmazlıkların mahkemelere oranla daha kısa sürede ve daha az maliyetle çözümlenmesi ve ulusal mahkemelere olan güvensizlikten ötürü taraflar tahkime başvurmaktadır. Fakat tahkim yargılamasının da hakemler, taraflar ve tanıkların ikametinin dışında yapılması halinde bu kişilerin seyahat ve konaklama giderleri oluşabilmektedir. Bu masraflar bazen olağan tahkimi bile cazip olmaktan çıkarmaktadır. Kaldı ki, artan uluslararası ticari ilişkiler sonucu, uyuşmazlıkların konusu çoğalmakta ve karmaşık hale gelmektedir. Bu durum tahkim yargılamasının uzamasına yol açmakta ve bu süre uzaması da tahkimin amaçlarıyla uyumlu olmamaktadır.

Günümüzde milletlerarası ticari sözleşmeler, yüz yüze olmaksızın uzaktan ve internet başta olmak üzere teknolojik araçlar vasıtasıyla kurulabilmektedir. Ancak bu sözleşmelerden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü kolay olmasa da teknolojideki gelişmeler tahkimde uyuşmazlık çözümünde de kolaylıklar sağlamıştır. Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin teknolojik araçlarla veya internet üzerinden yapıldığı görülmektedir. Elektronik uyuşmazlık çözümleri de dünyada ilk olarak üniversitelerde proje bazlı şekilde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Daha sonra elektronik uyuşmazlık çözümleri, internet alan adı uyuşmazlıklarının çözümünde kullanılmaya başlanmıştır.

Elektronik tahkim de modern dünyada teknoloji devriminin geliştirdiği en önemli kavramlardan biri olmuştur. Elektronik tahkimin ilk uygulamasını alan adı uyuşmazlıklarında ICANN tahkiminde görmekteyiz. Elektronik tahkim, uyuşmazlığın tarafları ve hakemlerin belli bir yerde fiziken buluşmalarına gerek olmaksızın, hakem kararı verilinceye kadar olan tahkim usûlleri hususunda anlaşma yapma yoluyla, belli kurallar kapsamında internet üzerinden tahkim sürecinin yürütülmesidir. Elektronik yollarla uyuşmazlık çözüm yönetimi olan elektronik tahkim, masrafların düşürülmesi veya zamandan tasarruf edilmesi için davanın online açılması, belgelerin sistem veya e-posta üzerinden gönderilmesi,

tarafllara oturum veya duruşma tebligatlarının e-posta ile yapılması gibi bazı aşamalarda elektronik araçlar kullanılmasıdır.

Elektronik tahkimin büyük oranda klasik tahkime benzediğini söyleyebiliriz. Çünkü elektronik tahkimde de, tahkim talebinin verilmesinden sonra hakem veya hakem kurulunun oluşturulması, oturum ve duruşmalar, belge sunulması, deliller, hakem kararının alınması usulü ve hakem kararının düzenlenmesine kadarki safhaların birçoğu klasik tahkim ile benzerdir. Elektronik tahkimde, klasik tahkimden farklı olarak taraflar fiziki olarak bir araya gelmemekte, tüm tahkim işlemlerinde elektronik araçlar kullanılmaktadır. Elektronik tahkim sözleşmesi de fiziki olarak imzalanmayıp, elektronik imza ve kimlik doğrulama yöntemleri ile imzalanabilmektedir. Elektronik olarak imzalanan tahkim anlaşmasının kabul edilmesine herhangi bir engel bulunmamaktadır. Taraflar elektronik ortamda yazışma ve belge gönderme yoluyla tahkime başvurabilirler.

Elektronik tahkim yargısında da taraflar, uyuşmazlığın esasına uygulanması gereken hukuku seçerler. Taraflar bu hukukun seçilmesi hususunda sözleşme yapabilecekleri gibi sözleşme bulunmaması halinde bu seçim hakem veya hakemler tarafından gerçekleştirilir. Elektronik tahkimde, tahkim yargılamasındaki uslerinin elektronik araçlar kullanılarak yapılabilmesi hukuki olarak olanaklıdır. Online yöntemler veya elektronik araçlar kullanılarak yapılan oturumlar, fiziki oturumlar ile aynı etkiye sahiptir. Fakat ISTAC evrimii Duruşma Usul ve Esasları'nda belirtildiği gibi, bu sanal oturma ve duruşmalarda tarafların iddia ve savunma hakkı ve hukuki dinlenme hakkına saygı gösterilmesi, tanık, bilirkişi ve diğer kişilerin dinlenilmesi uslerinin düzgün bir Şekilde yrtlmesi gerekmektedir.

Uyuşmazlık konusunun miktarının düşük olması, bu uyuşmazlıkların daha az masraflı olan elektronik tahkim vasıtasıyla çözülmesine yol açacak ve bu durum adil yargılanma hakkı ile hak arama özgürlüğünün teminatı olabilecektir. Fakat sadece masrafları azaltmak amacıyla yüksek meblağlı ve karmaşık davaların da elektronik tahkimle çözülmesi de hakkaniyete uygun kararlar yol açmayabilir. Ayrıca tarafların szly beyanlarının alınması, tanık ve uzman dinlenmesi

işlemlerinde duygu aktarımı gerçekleştiğinden ve insan unsuru ön plana çıktığından duruşmaların yüz yüze yapılması daha sağlıklı ve hakkaniyetli sonuçlara yol açacaktır. Öte yandan keşif işleminin elektronik ortamda yapılması olanaklı olmayıp, duyu organlarına dayalı bilgi edinmeyi sağlayan keşfin, elektronik ortamda yapılabilmesi keşfin niteliğine aykırıdır.

Elektronik tahkime ilişkin uygulama ve usuller Amerikan Tahkim Birliği, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü, Londra Milletlerarası Tahkim Mahkemesi, Unum Taşımacılık Tahkim ve Arabuluculuk Merkezi ve Çin Milletlerarası Ekonomik ve Ticari Tahkim Komisyonunda düzenlenmiştir. Bu tahkim merkezleri daha önceleri olağan tahkim kurallarında elektronik duruşma, online dava açma, online belge sunma ve elektronik tebligat gibi usuli konuları düzenlemek istemezken, MTO, ICSID ve ISTAC gibi tahkim merkezleri hızlandırılmış tahkim uygulamasını bünyelerine almış ve elektronik duruşma, online dava açma, online belge sunma gibi kavramları düzenlemeye başlamışlardır. 2020 yılı başında başlayan Covid-19 salgını ile tahkim merkezleri fiziken oturma ve tahkim yargılamalarını yapamayınca MTO, LCIA, SCC, ISTAC gibi kurumsal tahkim merkezleri, 2020 ve 2021 yıllarında online tahkim yargılaması gerçekleştirmeye ilişkin kurallarını yürürlüğe koymuşlardır. Ülkemizde de Nisan 2020’de ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul ve Esasları ile, ISTAC kurallarına göre yürütülen tahkim davalarında taraflar ve diğer katılanların fiziki olarak bir araya gelmeden telekonferans veya video konferans yöntemi ile yapacakları duruşmalarda uygulanacak usul ve esasları belirlemiştir. Kaldı ki bu kurallardan önce ülkemizde dava açma, harç yatırma, elektronik tebligat ve duruşma işlemler UYAP ve SEGBİS gibi uygulamalarla aygın bir şekilde yapılmaktadır. WIPO nezdinde gerçekleştirilen elektronik tahkim uygulamalarında da fikri mülkiyet, alan isimleri ve e-ticaretten doğan uyuşmazlıkların çözümünde başarı sağlandığı görülmektedir.

Millî kanunlar ya da milletlerarası sözleşmelerin çoğunluğu, elektronik tahkim mahkemesine ilişkin olarak şekil göstermeksizin, tahkim sözleşmesinin yazılı olma koşulunu getirmişlerdir. Bu anlaşma, yazı ve imza el yazısı olabileceği gibi, elektronik araçlarla da atılabilir. Çünkü elektronik imza ile yapılan işlem

veya yapılan imzalama, talep edilen şekil koşulunu yerine getirmektedir. Zira elektronik tahkimin imzalandığı elektronik imza, el yazısı imza ile aynı hükme sahiptir.

Elektronik tahkimde taraflar serbest iradeleri ile tahkim yerini belirlememişse, bu yerin belirlenmesi sorunu, tarafların veya hakemlerin olayın özelliklerine göre belirlemesiyle aşılabilir. Kurumsal tahkim merkezinin bulunduğu yerin veya uygulanacak hukukunun seçildiği ülkenin de tahkim yeri olarak kabul edilebilmesi olanaklıdır.

Elektronik tahkimde tarafların kimlik ve ehliyet doğrulamaların gerçekleştirme sorunu bulunsa da kurumsal elektronik tahkim merkezleri, tarafların kimliklerini ve ehliyetine sahip olduklarını gösteren belgeler üzerinden şahıs veya kurumların kabul edilmesi usulünü uygulamaktadırlar. Elektronik tahkimde ortaya çıkabilecek ispat sorunlarını önlemek için tarafların işlemlerini, güvenli elektronik imza, kimlik doğrulama yöntemleri ve yüksek güvenlik içeren sorgulamalarla gerçekleştirmeleri önem arz etmektedir. Ayrıca elektronik yargılama sonunda verilen hakem kararı, koşullara uyulması halinde geçerli ve tenfiz edilebilir hale gelecektir.

Elektronik tahkim yeni ortaya çıkmış bir kavram olup, halihazırda güncellenme, hukukî ve teknik düzenleme aşamasında olduğu söylenebilir. Çünkü internet ortamında ortaya çıkan güvenlik açıkları ve sahtecilikler, tahkim merkezleri ve tarafların teknik ve hukuki açıdan yeni önemler almasını gerektirmektedir. Kurumsal tahkim merkezleri ve devletlerin elektronik tahkimi düzenleyecek kapsamlı bir hukukî düzenlemeler kabul etmesi, elektronik tahkimdeki sorunları bir nebze önleyebilecektir.

Millî kanunların ve milletlerarası sözleşmelerin elektronik tahkim oturumlarının geçerliliğini kabul etmesi; hakemlerin görevini kolaylaştıracak, uyuşmazlıkların çözüm sürecini hızlandıracak ve tahkim sonunda verilen hakem kararının tenfizindeki sorunları önleyecektir. Aslına elektronik tahkimde, klasik tahkimdeki pek çok usul kuralı kullanıldığından devletlerin ve ulusal mahkemelerin elektronik tahkim yargılamalarına destek vermesi gerekmektedir. Elektronik hakem kararının meşruiyeti, delil niteliği taşıması ve nihai karar

niteliğini kazanması bakımından bu destek zorunludur. Öte yandan taraflar yapacakları delil sözleşmesi ile elektronik imzalı bir delili kesin delil haline getirebilirler ve delil sözleşmesi, usul hukuku sözleşmesi olduğundan lex fori uygulanacaktır.

UNCITRAL bünyesinde model bir kanun hazırlansa da global olarak geçerli olan bir güvenli e-imza sertifikası üretilmesine ilişkin bir düzenleme veya sözleşme bulunmamaktadır. Elektronik imzada, maliyet yüksekliği, sadece PKI gibi sistemlerin kullanılması da global bir e-imza uygulamasının yaygınlaşmasında sorun oluşturabilmektedir. Elektronik olarak imzalanmış dokümanların arşivlenmesi, saklanma süresi ve koşulları gibi hukuki yükümlülükler ve bunları maliyetleri de sorun oluşturmaktadır. Ayrıca elektronik imzaların yeknesaklaştırılmasına dair bir sözleşme olmadığı ve bu yönde bir çabanın bulunmadığı da görülmektedir. Kanaatimizce elektronik tahkimde, elektronik imzaların geçerliliğine ilişkin yeknesak bir düzenleme bulunmadığından, 1958 tarihli New York Sözleşmesi gibi elektronik imzalarının geçerliliği sorununa çözüm bulacak bir milletlerarası sözleşme çalışmalarına başlanması yerinde olacaktır.

Son olarak elektronik tahkimde yapay zekanın kullanımı gündeme gelmektedir. Çin, İngiltere ve Brezilya gibi ülkelerde sınırlı olarak yargı organlarında yapay zeka kullanımına dair örnekler bulunmaktadır. Ancak yapay zekalara şu anda vicdan, hakkaniyet, takdir ve muhakeme gibi kavramlar verilememektedir. Var olan yapay zekâ uygulamalarının, ayrımcılık kavramını sert algıladığı, yapay zekânın, davanın taraflarının eğitim durumu, kişilikleri, gelir seviyesi gibi unsurları değerlendiremediği ve verdiği kararların doğruluk payının az olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte yapay zekânın güçlendirilmesi, insanları anlaması ve faydalı hale getirilebilmesi için, yapay zekâyı belli görevleri yerine getirecek şekilde eğitmeli ve bu amaçla yapay zekâyı kapsamlı veri setleri yüklemesi gerektiği de ifade edilmiştir. Tüm bu sorunlara rağmen geliştirilen algoritmalar yapay zekaları her geçen gün daha iyi hale getirmekte olup veri setleri yüklendiği takdirde hukuk davaları ve tahkim yargılamasında benzer uyuşmazlıklarda doğru ve güvenilir sonuçlar elde edileceği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AAA Arbitration Rules* : AAA Arbitration Rules and Mediation Procedures, https://www.adr.org/sites/default/files/CommercialRules_Web.pdf, e.t.17.03.2021.
- AAA-ICDR Virtual Hearing* :AAA-ICDR Virtual Hearing Guide for Arbitrators and Parties, https://go.adr.org/rs/294-SFS-516/images/AAA268_AAA%20Virtual%20Hearing%20Guide%20for%20Arbitrators%20and%20Parties.pdf, e.t.17.03.2021.
- AAA-ICDR ZOOM* :AAA-ICDR Virtual Hearing Guide for Arbitrators and Parties Utilizing ZOOM, https://go.adr.org/rs/294-SFS-516/images/AAA269_AAA%20Virtual%20Hearing%20Guide%20for%20Arbitrators%20and%20Parties%20Utilizing%20Zoom.pdf, e.t.17.03.2021.
- Akın* : Pelin Akın, “*Uluslararası Tahkimde Çok Taraflılık*”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 3, 2014, ss.299-340.
- Akıncı, Elektronik Tahkim* : Ziya Akıncı, Elektronik Tahkim, “Uluslararası İnternet Hukuku Sempozyumu”, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 2001.
- Akıncı, Milletlerarası Tahkim* :Ziya Akıncı, Milletlerarası Tahkim, 4.Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul: 2016.
- Alangoya/ Yıldırım/Deren* : Yavuz Alangoya / Kamil Yıldırım/ Nevhis Deren. *Medeni Usul Hukuku Esasları*, 8. b., İstanbul: Beta Yayınları, 2011.
- Amro:* : Ihab Amro, Online Arbitration in Theory and in Practice, A Comprative Study of Cross-Border Commercial Transactions in Common Law and Civil Countries, Cambridge Scholars Publishing, 2019.
- Atalı* : Murat Atalı, “İnternet Ortamında Tahkim ve Usul Hukuku Sorunları”, E - Akademi, S. 60, 2007, <http://www.eakademi.org/incele.asp?>, E.t:21.03.2021.

- Ataman- Figanmeşe* : İnci Ataman- Figanmeşe, “Milletlerarası Ticarî Hakem Kararlarının İptal ve Tenfiz Davaları Yoluyla Mahkemelerce Mükerrer Kontrole Tâbi Tutulmaları Sorunu ve Bu Sorunun Giderilmesine Yönelik İki Öneri“, MHB 2011, Yıl. 31, S. 2, ss. 35-81.
- Aydın* : Erhan Burak Aydın, Milletlerarası Tahkim Uygulamasında Hızlandırılmış Tahkim Usulü, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.
- Aydoğan* : Aykut Aydoğan, *Milletlerarası Tahkim Kanunu Kapsamında Cereyan Eden Tahkim Usulü*, Beta Yayınları, İstanbul, 2003.
- Azizov* : Hâkim Azizov, Uluslararası Ticarî Tahkim, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2004.
- Bacanlı* : Mehmet Rifat Bacanlı, “Bir Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolu Olarak İstanbul Tahkim ve Arabuluculuk Merkezi (ISTAC) Tahkim Yargılamasında Delillerin İbrazı ve Değerlendirilmesi”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 8, 2017, ss.75-113.
- Bahtiyar/ Biçer* : Mehmet Bahtiyar/ Levent Biçer, “Adi İş / Ticari İş / Tüketici İşlemi Ayrımı ve Bu Ayrımın Önemi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 3, 2016, ss. 395–436.
- Bal* : Nurullah Bal, “İnternet Alan Adları ve İnternet Alan Adı Uyuşmazlıklarının Tahkim Yoluyla Çözümlemesi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XVII, S. 1–2 2013, s.315-352.
- Balcı* : Muharrem Balcı, *İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim*, İstanbul: Danışman Yayınları, 1999.
- Balkar, Online Tahkim* : Süheyla Balkar, “Online Tahkim”, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, 2004, ss.463-497.

- Balkar, Uluslararası Ticari:* Süheyla Balkar, Uluslararası Ticari Tahkim ve Geçici Koruma Tedbirleri, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.
- Başbayraktar Taşkın* : Mine Başbayraktar Taşkın, “Tahkimde Yabancılık Unsuru”, Adalet Dergisi, S. 15, 2003, ss.116-144.
- Beechey,* : James Beechey, “How to Control the Impact of Time Running Between the Occurrence of the Damage and Its Full Compensation: Compensatory and Alternative Remedies in Interim Relief Proceedings”, in Dossier of the ICC Institute of World Business Law: Interest Auxiliary and Alternative Remedies in International Arbitration, 2008.
- Belgin* : Derya Belgin, Elektronik İmzalı Belgelerin Delil Değeri, Ankara Barosu Dergisi, 2 (3), 2009, ss.37-54.
- Bıyıklı* : Mehmet Bıyıklı, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) Hukuki Yapısı ve Bünyesindeki Tahkim Sürecinin İşleyişi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.
- Bican* : Buğrahan Bican, “Milletlerarası Ticaret Odası Tahkimi”, Görev Belgesi ve Usulü, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED, S.29, 2015, s.1-21.
- Biçkin* : İnci Biçkin, Elektronik İmza ve Elektronik İmza İle İlgili Yasal Düzenlemeler, TBB Dergisi, Sayı 63, 2006, s.109-126.
- Birsel* : Mahmut Tevfik Birsel, “Türkiye’de Yabancı Hakem Kararlarının Tenfizinin Anayasal ve Küresel Boyutları”, DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 7, 2005, ss.1-38.
- Birsel/ Budak* : Mahmut Tevfik Birsel / Ali Cem Budak, Milletlerarası Tahkim Konusunda Türk Hukuku Açısından- Sorunlar ve Öneriler – Türk Tahkim Hukuku ve UNCITRAL

Kanun Örneği, Milletlerarası Tahkim Konusunda Yasal Bir Düzenleme Gerekir mi? Sempozyum-Bildiriler-Tartışmalar, 11.4.1997, Haz. Selçuk Veziroğlu. Mertol Can, Ankara, 1997, ss. 169-250.

- Bozkurt Yüksel* : Ebru Bozkurt Yüksel, “Elektronik Ticarete Elektronik Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, Mevzuat Dergisi, C. 11, S. 123, 2008, s. 5, <http://www.mevzuatdergisi.com/2008/03a/02.htm>, E.t: 21.3.2021.
- Bradford* : Steven Bradford, “Online Arbitration as a Remedy for Crowdfunding Fraud”, 45, Florida State University Law Review, 2018, ss. 1169-1224.
- CIETAC Arbitration* : CIETAC Arbitration Rules <http://www.cietac.org/index.php?m=Page&a=index&id=106&l=en> (Erişim Tarihi 18/03/2021).
- CIETAC Facilities* : CIETAC Facilities and Services, <http://www.cietac.org/index.php?m=Page&a=index&id=41&l=en>, (Erişim Tarihi 18/03/2021).
- CIETAC Online* :CIETAC Online Arbitration Rules, <http://www.cietac.org/index.php?m=Article&a=show&id=2770&l=en>, (Erişim Tarihi 18/03/2021).
- Commencement Virtual* : Commencement of Virtual Hearings Under the COVID-19 Situation According to the Updated 2020 LCIA Arbitration Rules and the Newly Issued ICC Guidance Note, https://www.kimchang.com/en/insights/detail.kc?sch_section=4&idx=22017, E.T. 17.03.2021.
- Çakır* : Görkem Çakır, Dünya Pratiğinde Hızlandırılmış Tahkim, s.85, http://www.goksusafiisik.av.tr/Articletter/2016_Winter/GSI_Articletter_2016_Winter_Article6.pdf, E.T. 18.03.2021
- Çakır/ Dalar* : Görkem Çakır/ Erdinç Dalar, “Arbitration via Internet Environment ‘ Online Arbitration ’ İnternet Ortamında Gerçekleştirilen Hakem Yargılaması ‘ Online Tahkim ’”, GSI Articletter, 2018, ss. 223–236.

- Çalışkan* : Zeynep Çalışkan, Fındık İhracatında Uyuşmazlıkların Tahkim Yöntemiyle Çözümü: ISTAC ve TNA. Milletlerarası Hukuk Bülteni, 37(2), 2017, ss.230-257.
- Çelikkaya* : Serhat Deniz Çelikkaya, Ceza Muhakemesinde SEGBİS, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
- Dayınlarlı* : Kemal Dayınlarlı, İç Tahkim, 2. b., Ankara: Dayınlarlı Hukuk Yayınları, 2004.
- Delipınar* :Ayşe Ece Delipınar, Medeni Muhakeme Hukukunda Elektronik İmzalı Belgelerin Delil Niteliği, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.
- Demir,Online Uyuşmazlık*: Şamil Demir, “Online Uyuşmazlık Çözümü (ODR) Elektronik İmzalı İlam Hükmünde Anlaşmalar”, Ankara Barosu Bilişim ve Hukuk Dergisi, C. 3, S. 4, 2007, ss. 20–23.
- Demir,Siber Uyuşmazlık*: Şamil Demir, “Siber Uyuşmazlık Çözümü”, Ankara Barosu Bilişim ve Hukuk Dergisi, C. 4, S. 5, 2007, s. 44-48.
- Demir Gökyayla,ISTAC* : Cemile Demir Gökyayla, “İstanbul Tahkim Merkezi Kuralları Uyarınca Divanın Yetki ve Görevleri”, Milletlerarası Özel Hukukta Güncel Konular Sempozyumu, Eskişehir, 21-22 Nisan 2016 Sempozyum Bildirileri ve Tartışmalar, Editörler: Bilgin Tiryakioğlu, Mesut Aygün, Ali Önal, Kübra Altıparmak, Cansu Kaya, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016.
- Demir Gökyayla, Millet.* : Cemile Demir Gökyayla, “Milletlerarası Tahkimde Ad Hoc Tahkim ve Kurumsal Tahkim”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, C. 2, 2008, ss.161-181.
- Deren- Yıldırım,Tahkim* : Nevhis Deren- Yıldırım, “Tahkimin Olumlu ve Olumsuz Yönleri”, Ankara Barosu Dergisi, C. 2002/4, 2002, ss.37-44.
- Deren-Yıldırım,UNCITRAL*: Nevhis Deren-Yıldırım, UNCITRAL Model Kanunu ve Milletlerarası Tahkim Kanunu Çerçevesinde

- Milletlerarası Tahkimin Esaslı Sorunları. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2004.
- Doğan, Milletlerarası* : Vahit Doğan, Milletlerarası Özel Hukuk, 3. Bası, Ankara 2015.
- Doğan, İspat* : Vahit Doğan, Milletlerarası Özel Hukukta İspata Uygulanacak Hukukun Tespiti, Selçuk Üniveristesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 6, S.1-2, Prof. Dr. Süleyman Arslan'a Armağan, 1998, ss. 787-819.
- Dülger* : Ahmet Dülger, Tahkim Duruşmalarının Online Yapılması: İstac ve Abu Dabi Tahkim Merkezi Kuralları İncelemesi, Koronavirüs Döneminde Güncel Hukuki Meseleler Sempozyumu, Bildiri Tam Metin Kitabı (29 - 30 Mayıs 2020) içinde (ss.115-143), İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2020, ss. 115-143.
- Ercan* : Melis Ercan, Uyuşmazlıkların Online Çözüm Yöntemleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.
- Erdem* : Mehveş Erdem, 2021 ICC Arbitration Rules, <https://www.mondaq.com/turkey/trials-appeals-compensation/1021144/2021-icc-arbitration-rules>, E.T. 18.03.2021.
- Erdoğan* : Feyiz Erdoğan, Uluslararası Hukuk ve Tahkim, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004.
- Ertike* : Tolga Ertike, Uluslararası Ticarete Tahkim ve Diğer Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.
- Erturgut,* : Mine Erturgut Elektronik Sertifika Hizmet Sağlayıcısı, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2004, s.100-102.
- Erturgut* : Mine Erturgut, Medeni Usul Hukukunda Elektronik İmzalı Belgelerin Hukuki Olarak Değerlendirilmesi, Ankara: Yetkin Yayınları, 2004.

- Ertürk* : Begüm Hande Ertürk, Milletlerarası Tahkimde Yeni Gelişmeler: Tahkim Yargılaması Süreci ve Masraflarının Azaltılması, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi, C.19, S.2, 2013, ss. 1596-1619.
- Fiebinger/ Gregorich* : Rudolf Fiebinger / Christian Gregorich, Arbitration on Acid: Fast Track Arbitration in Austria from a Practical Perspective, Austrian Yearbook on International Arbitration, 2008, ss.237-254.
- Gayretli Aydın* : Seda Gayretli Aydın, Medenî Yargılama Hukukunda Ses Ve Görüntü Nakli Yoluyla Duruşmaya Katılma, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ'a Armağan, C. 19, Özel Sayı-2017, s. 2101-2126.
- Gibbons* : Llewellyn Joseph Gibbons, Cyber Mediation: Computer-Mediated Communications Medium Massaging the Message, 32 N. M. L. Rev. 27, 2002, ss. 27-75.
- Gillieron* : Philippe Gillieron, From Face-to-Face to Screen-to-Screen: Real Hope or True Fallacy, Ohio State Journal on Dispute Resolution, Vol. 23:2, 2008, s.301-343.
- Göksu* : Mustafa Göksu, Hukuk Yargılamasında Elektronik Delil, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011
- Gurry* : Francis Gurry, "The Dispute Resolution Services of The World Intellectual Property Organization", Journal of International Economic Law (Resolution), 1999, s.385-398.
- Gün* : Mehmet Gün, "Milletlerarası Tahkimde Yazılı Delille İspat Meselesine Pratik Bir Bakış", Milletlerarası Tahkim Semineri, Ankara: ICC Türkiye Milletlerarası Ticaret Odası İş Dünyası Organizasyonu, 2010.
- Günay* : Mehmet Günay, Milletlerarası Tahkim Kanununa Göre Tahkim Yargılama Usulü. Adalet Dergisi, S.33, 2009, ss. 539-564.

- Güneli* : Nihan Güneli, Kayıtlı Elektronik Posta: Bir Uygulama Örneği Olarak Elektronik Apostil, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.
- Güvenalp* : Ferda Nur Güvenalp, Milletlerarası Tahkimde İddia Ve Savunma Hakkının Unsurları, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, Mart 2018,
- Güzeloğlu/Kurban* : Abdulkadir Güzeloğlu/ Tarık Kurban, Tahkim Yargılamasında İhtiyati Tedbir Kurumu, 11.1.2018, Prg. 2“<http://www.mondaq.com/turkey/x/662730/Arbitration+Dispute+Resolution/Tahkim+Yargilamasnda+htiyati+Tedbir+Kurumu>”, erişim tarihi: 6.3.2021;
- Hacıbekiroğlu* : Ekin Hacıbekiroğlu, Milletlerarası Tahkim Hukukunda Deliller ve Delillerin Değerlendirilmesi, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2012.
- Hacıbekiroğlu Ömeroğlu* : Ekin Hacıbekiroğlu Ömeroğlu, Milletlerarası Tahkim Hukukunda Görev Belgesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Hakan PEKCANITEZ’e Armağan, C. 16, Sayı 2014, 2015, s.s. 1885-1912.
- Halla* : Slavomir Halla, Arbitration Going Online – New Challenges in 21st Century?, 5 Masaryk U. J. L. & Tech. 215, 2011, s. 215-225.
- ICC Commission Report* : ICC Commission Report, Managing Electronic Document Production, Paris-Fransa, 2012, <https://www.iccwbo.be/wp-content/uploads/2012/03/20120516-Managing-e-document-Report.pdf>, e.t.10.3.2021.
- ICC Guidance Note* :ICC Guidance Note on Possible Measures Aimed at Mitigating the Effects of the COVID-19 Pandemic, <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/04/guidance-note-possible-measures-mitigating-effects-covid-19-english.pdf>, e.t. 22.03.2021.
- ICC Techniques* :ICC Techniques for Controlling Time and Costs in Arbitration, Report from the ICC Commission on Arbitration, 2007, s.10-11,

- <https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2020/04/icc-arbitration-commission-report-on-techniques-for-controlling-time-and-costs-in-arbitration-english-version.pdf>, e.t.10.3.2021.
- ICC 2021 Arbitration* : ICC 2021 Arbitration Rules, <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/12/icc-2021-arbitration-rules-2014-mediation-rules-english-version.pdf>, E.T. 18.03.2021
- International Bar* :International Bar Associations, Technology Tools to Support Virtual Arbitrations, <https://www.ibanet.org/technology-resources-for-arbitration-va.aspx>, e.t. 21.3.2021.
- ISTAC Online Duruşma* :ISTAC Çevrimiçi Duruşma Usul Ve Esasları, <https://istac.org.tr/uyusmazlik-cozumu/tahkim/istac-cevrimici-durusma-usul-ve-esaslari/> (e.t. 05.03.2021).
- ISTAC Seri Tahkim* :ISTAC Seri Tahkim Kuralları, <https://istac.org.tr/wp-content/uploads/2016/01/%c4%b0STANBUL-TAHK%c4%b0M-MERKEZ%c4%b0-SER%c4%b0-TAHK%c4%b0M-KURALLARI.pdf>, (e.t. 19.03.2021).
- Kadioğlu* : Cemre Çisem Kadioğlu, “Bricks And Clicks: Online Dispute Resolution Mechanisms And Implementation Of Online Arbitration In Turkey For Cross-Border Business To Consumer E-Commerce Disputes (Çevrimiçi Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri Ve Sınır Ötesi İşletmeden Tüketickiye Elektronik Tic”, Bilişim Hukuku Dergisi, C. 1, S. 1, 2019, ss. 113–146.
- Kafalı* : Ömer Faruk Kafalı, Milletlerarası Tahkim ve Covid-19: Salgınin Etkilerinin Azaltılması Amacıyla Olası Önlemlere İlişkin ICC Rehberi, Koronavirüs Döneminde Güncel Hukuki Meseleler Sempozyumu, Bildiri Tam Metin Kitabı (29 - 30 Mayıs 2020) içinde (ss.83-115), İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2020, ss.83-115.
- Kalpsüz* : Turgut Kalpsüz, Türkiye’de Milletlerarası Tahkim. Ankara: Yetkin Yayınları, 2010.

- Karademir* : Ebru Karademir, “Milletlerarası Kurumsal Tahkim Merkezlerinin Bir Karşılaştırması”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C. 32, S. 2, 2013, ss.73-104.
- Karataş* : İzzet Karataş, Uygulamada İhtiyari Tahkim, Ankara: Turhan Kitabevi, 1999.
- Karayalçın* : Yaşar Karayalçın, “Milletlerarası Tahkimde Muhakeme Usulü”, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, C.19, S. 3, 1998, ss.3-52.
- Karazincir* : Ata Karazincir, Milletlerarası Tahkim Kanunu Çerçevesinde Uluslararası Ticari Uyuşmazlıkların Çözüm Yolu Olarak Tahkim. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2012.
- Keser Berber* : Leyla Keser Berber, Biyometrik İmza Ve Türk Borçlar Kanunu'ndaki Yazılı Şekil Şartı İle Hukuk Muhakemeleri Kanunundaki İmza Açısından Yeri, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Bilişim ve Teknoloji Hukuku Enstitüsü, Ağustos 2019.
- Keser Berber* : Leyla Keser Berber, Uluslararası Ekonomik Tahkimde Çok Taraflı Tahkim Sorunu, İstanbul: Alfa Yayınları, 1999.
- Konuralp* : Cengiz Serhat Konuralp, Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları: Tahkim, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2011.
- Kostecka/Sabbath* : Brianna Kostecka/ Jessica Sabbath, ‘Best Practices for Conducting Arbitration Hearings Remotely’ (King & Spalding Energy Newsletter, April 2020) <https://kslawemail.com/77/6506/pages/article6.asp>, erişim 26 Mart 2021.
- Kuru* : Baki Kuru, Hukuk Muhakemeleri Usulü, 6. b., İstanbul: Demir Yayıncılık, 2001.
- Larson* : David Allen Larson, “Brother Can You Spare a Dime?” Technology Can Reduce Dispute Resolution

- Costs When Times Are Tough and Improve Outcomes, 11 Nev. L. J. 523, 2011, ss. 523-559.
- LCIA Arbitration* : LCIA Arbitration Rules, 2020
https://www.lcia.org/Dispute_Resolution_Services/lcia-arbitration-rules-2020.aspx, e.t. 22.3.2021.
- Lew* : Julian D.M Lew, “Document Disclosure, Evidentiary Value of Documents and Burden of Evidence”, Written Evidence and Discovery in International Arbitration, Ed. Teresa Giovannini, Alexis Mourre, Dossiers, ICC Publication, 2009.
- Lew/Mistelis/Kröll* : Julian D. M. Lew, Loukas Mistelis, Stefan Kröll, Comparative International Commercial Arbitration, Kluwer Law International, 2003.
- Marchisio* : Giacomo Marchisio, “Recent Solutions to Old Problems: A Look at the Expedited Procedure Under the Newly Revised ICC Rules of Arbitration”, ICC Dispute Resolution Bulletin, I:1, 2017 s.76-83.
- Mohammed* : Bashdar Abdullah Mohammed, Milletlerarası Ticari Tahkimde Uyuşmalıkların Çözüm Aracı Olarak Elektronik Ticari Tahkim, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2019.
- Miller-Moore* : Debi Miller-Moore, ODR At The AAA: Online Dispute Resolution In Practice, 38 U. Tol. L. Rev. 395, 2007, ss.395-399.
- Mistelis* : Loukas Mistelis, (Çeviren: Bahar Ceyda Süral). Milletlerarası Tahkim: Kurumsal Yaklaşımlar ve Uygulamalar 2006, TBB Dergisi, S. 70, Mayıs-Haziran 2007, ss.163-187.
- MTO 2017* : MTO 2017 Hızlandırılmış Tahkim Kuralları
<https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2017/01/ICC-2017-Arbitration-and-2014-Mediation-Rules-english-version.pdf.pdf>, (e.t.19.03.2021).
- 2021 ICC Arbitration* :National Law Review, 2021 ICC Arbitration Rules Come Into Force,

<https://www.natlawreview.com/article/2021-icc-arbitration-rules-come-force>, E.T. 18.03.2021.

Nomer/Ekşi/Öztekin Gelgel: Ergin Nomer/ Nuray Ekşi/ Günseli Öztekin Gelgel, Milletlerarası Tahkim Hukuku, İstanbul: Beta Basım Yayın 2013.

Ortacalar : Enez Ortacalar, Uluslararası Ticari Uyuşmazlıklarda Uygulanan Elektronik Tahkim: Dünyadaki Uygulamalar Ve Türkiye İçin Öneriler, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2020.

Ostrove vd. : Michael Ostrove / Kate Brown de Vejar / Ben Sanderson / Peter Anagnostou, A Review Of Key Developments In Response To Covid-19, Online Arbitration Hearings, September 2020, <https://www.dlapiper.com/insights/publications/2020/09/virtual-hearings-report/>, (e.t.05.03.2021)

Öksüzöğlü : Hilal Tuğba Öksüzöğlü, “Türkiye’de Deniz Ticareti Tahkim Merkezi Kurulması Üzerine Düşünceler”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C. 38, S. 2, 2018,ss.369-422.

Önder : Fatih Önder,Borçlar Hukuku Açısından Elektronik İmza, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2007.

Önder Balaman : Semiha Önder Balaman, Milletlerarası Özel Hukukta Elektronik Sözleşmeler, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2016.

Özbek, Alternatif : Mustafa Serdar Özbek, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Ankara: Yetkin Yayınları, 2009,

Özbek, Dünya Çapındaki : Mustafa Özbek, “Dünya Çapındaki Adalete Ulaşma Hareketiyle Ortaya Çıkan Gelişmeler ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, C. 51, S. 2, 2002, ss.121-162.

- Özbek* : Nimet Özbek, “MTO Kuralları Işığında Yeni Bir Tahkim Türü ve Şartı Olarak Çok Taraflı Tahkim”, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, C. 20, S. 2, 1999, ss.97-109.
- Özdemir Kocasakal* : Hatice Özdemir Kocasakal, Elektronik Sözleşmelerden Doğan Uyuşmazlıkların Çözümünde Uygulanacak Hukukun ve Yetkili Mahkemenin Tespiti, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2003.
- Özdemir/Durgut* : Turgay Özdemir/ Ramazan Durgut, “Uluslararası Tahkimde Sözleşme Serbestisi”, EÜHFD, C.1, S. 2, 2006, ss.251-278.
- Özel* : Sibel Özel, Milletlerarası Ticarî Tahkimde Kanunlar İhtilafı Meseleler, Legal Yayıncılık, Hukuk Kitapları Serisi: 119, 1.Bası, İstanbul: 2008.
- Özgenç/Mohammed* : Zeynep Özgenç/ Bashdar Abdullah Mohammed, “Milletlerarası Elektronik Ticari Tahkimde Kanunlar İhtilafı Meseleleri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 12, S. 63, 2019,ss.1330-1340.
- Özmumcu* : Seda Özmumcu, Dünyada ve Ülkemizde Online Uyuşmazlık Çözümleri Bağlamında Online Tahkim ve Uygulamaları, İstanbul Hukuk Mecmuası, 78 (2), 2020, ss.431-454.
- Öztek/Taşpınar Ayvaz/Kale*: Selçuk Öztek/ Sema Taşpınar Ayvaz/ Serdar Kale, Hukuk Muhakemeleri Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 20 Mart 2020 Tarihli Kanun Teklifi’ne İlişkin Bazı Açıklamalar Ve Kanun Teklifinin Değerlendirilmesi, TBB Dergisi, 149, 2020, ss.77-152.
- Pekcanitez/Atalay/Özekes* : Hakan Pekcanitez / Oğuz Atalay / Muhammet Özekes, , Medeni Usul Hukuku, 9. Ankara: Yetkin Yayınları, 2010.
- Pekcanitez/Özekes/Akkan* : Hakan Pekcanitez/ Muhammet Özekes/ Mine Akkan / Hülya Taş Korkmaz, Pekcanitez Usul Medeni Usul Hukuku, İstanbul 2020.

- Pekcanitez/Yeşilirmak* : Hakan Pekcanitez / Ali Yeşilirmak, Tahkim, Medeni Usul Hukuku, (editörler: Hakan Pekcanitez, Muhammet Özekes/Mine Akkan/ Hülya Taş Korkmaz), İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 2017.
- Polat Ortakaya* : Melike Polat Ortakaya, Milletlerarası Ticaret Odası (MTO) Tahkim Uygulaması- 2017 MTO Tahkim Kuralları Değişiklikleri Kapsamında Güncellenmiş. Ankara: Yetkin Yayınları, 2018.
- Sadrüleşrafi* : Hüseyin Ali Sadrüleşrafi, “Türk Milletlerarası Tahkim Kanunu’na İlişkin Düzenlemeler İle Uygulamalar Hakkındaki Görüşler”. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (1), 2007, İzmir, ss.399-451.
- Sayın* : Uğur Sayın, Milletlerarası Ticari Tahkim Kuruluşları, s. 889, <https://www.avekon.org/papers/808.pdf>, e.t.17.03.2021.
- Sevgi* : Samet Sevgi, Milletlerarası Ticari Tahkim Açısından Çevrimiçi (Online) Tahkim Yöntemi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.
- Schafer* : Erik Schafer, Videoconferencing in Arbitration, ICC International Court of Arbitration Bulletin, 14(1), 2003, ss.35-45.
- Sögüt vd.* : Koray Sögüt / Yalın Akmenek / Nildan Nisa Dilaver /Ceyda Sila Cetinkaya/ Mert Önal,/ Tuğçe Sengezer. Hukuki Uyuşmazlık Çözümlerinin Geleceği Üzerine, <https://www.mondaq.com/turkey/arbitration-dispute-resolution/994846/hukuki-uyu351mazl305k-zmlerinin-gelece287i-zerine>, (Erişim Tarihi 21/3/2021).
- Sönmez/Karakaya* : İrfan Sönmez / Gencay Karakaya, Milletlerarası Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı. 1, C.XXIII, 2015, s.s. 203-229.
- Stothard / Slogrove* : Paul Stothard / Clinton Slogrove, COVID-19: AAA-ICDR's approach to arbitration,

<https://www.internationallawoffice.com/Newsletters/Arbitration-ADR/USA/Norton-Rose-Fulbright/COVID-19-AAA-ICDRs-approach-to-arbitration>, e.t.17.03.2021

Sumer : Ayşe Sumer, Ticaret Hukuku Ders Kitabı, İstanbul: Beta Basım Yayın, 2018.

Sun/Weiyi : Chan Leng Sun/ Tan Weiyi, “Making Arbitration Effective: Expedited Procedures, Emergency Arbitrators and Interim Relief”. Contemporary Asia Arbitration Journal., 2013, s.350

Süral : Ceyda Süral, Hakem Kararlarının İcrası ve İptal Davası, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 16, Özel Sayı 2014, Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan, 2015. s. 1377-1411

Şanlı,Uluslararası Ticari : Cemal Şanlı, Uluslararası Ticarî Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları (Uluslararası Ticarî Akitler), Beta Basım Yayım., İstanbul, 2005.

Şanlı, Arabuluculuk : Cemal Şanlı, “Uluslararası Ticari ve Ekonomik Uyuşmazlıkların Arabuluculuk (ADR) Çözümlemesi ve MTO’nun ADR Kuralları”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C. 22, S. 1, 2011, ss.57-68.

Şanlı/Esen/Ataman : Cemal Şanlı / Emre Esen/ İnci Ataman Figanmeşe, Milletlerarası Özel Hukuk, 5. Bası İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2016.

Şit : Banu Şit, Kurumsal Tahkim ve Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi, Ankara: İmaj Yayınevi, 2005.

Takavut : İbrahim Doğan Takavut, Milletlerarası Ticari Tahkimde Doğrudan Uygulanan Kurallar, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2018.

Tanrıbilir/Şit : Feriha Bilge Tanrıbilir / Banu Şit, “Milletlerarası Tahkim Müessesesi ve Yeni Milletlerarası Tahkim Kanunu”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C. 22, S. 2, 2002, ss.820-837.

- Toope* : Stephen Toope, “Mixed International Arbitration, Studies In Arbitration Between States And Private Persons”, Grotius Publications Limited, 1990, pp.290-294.
- Torun* : Ata Torun, Covid-19 (Koronavirüs) Salgınının Tahkim Süreçlerine Etkisi, <https://hansu.av.tr/tr/covid-19-koronavirus-salgininin-tahkim-sureclerine-etkisi/>, (e. t.19.03.2021).
- Tuna* : Ekin Tuna, Milletlerarası Ticari Tahkim Hukukunda İptal Davası, Ankara: Adalet Yayınevi, Temmuz 2016.
- Uluocak* : Nihal Uluocak, “Milletlerarası Tüketici Ve İş Akitlerinde Tahkim Şartının Geçerliliğine Dair Fransız Yargıtayının ve Doktrininin Görüşleri”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C. 17, S. 1–2, 1997, ss. 517–531.
- UNCITRAL Commerce* : UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment, https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/05-89450_Ebook.pdf, (e.t. 20.3.2021).
- UNCITRAL E-Signatures* : UNCITRAL Model Law on Electronic Signatures, <https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/ml-elecsig-e.pdf>, (e.t. 20.3.2021).
- UN CUECIC* : United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts (CUECIC), https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/06-57452_Ebook.pdf, (e.t. 20.3.2021).
- Walker* : Janet Walker, ‘Virtual Hearings: An Arbitrator’s Perspective’ (Int-Arb Arbitrators) 2, <https://int-arbitrators.com/wp-content/uploads/2020/03/Virtual-Hearings-An-Arbitrators-Perspective.pdf>, erişim tarihi: 19 Mart 2021.
- Welser/Klausegger* : Irene Welser / Chrisitan Klausegger, Chapter II: The Arbitrator and the Arbitration Procedure- Fast Tract Arbitration: Just fast or something different? Austrian: Yearbook on International Arbitration, 2009.

- WIPO Checklist* : WIPO Checklist for the Online Conduct of Mediation and Arbitration Proceedings, <https://www.wipo.int/amc/en/eadr/checklist/index.html>, (Erişim Tarihi 17/03/2021).
- WIPO Online Case* :WIPO Online Case Administration Tools, <https://www.wipo.int/amc/en/eadr/>, (Erişim Tarihi 17/03/2021);
- Wilson/Daughtery* : James Wilson / Paul Daughtery, “İşbirliğine Dayalı Zekâ”, içinde Harvard Business Review (der.), Dijital Dönüşüm Yapay Zekâ (Levent Göktem, Çev.), (İstanbul: Optimist Yayıncılık), 2020, ss.169-203
- Yapay zeka* :Yapay zekada son aşama: Robot yargıç, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37750409>, (Erişim Tarihi 21/3/2021).
- Yasan* : Candan Yasan, İstanbul Tahkim Merkezi (ISTAC) Tahkim Kuralları Uyarınca Seri Tahkim Yargılaması (Fast Tract Arbitration), Milletlerarası Özel Hukukta Güncel Konular Sempozyumu, Eskişehir, 21-22 Nisan 2016 Sempozyum Bildirileri ve Tartışmalar, Editörler: Bilgin Tiryakioğlu, Mesut Aygün, Ali Önal, Kübra Altıparmak, Cansu Kaya, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016, s. 355-373.
- Yazıcı* :Baki Tuna Yazıcı, 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Kapsamında Elektronik Tüketici Sözleşmeleri Ve Bu Sözleşmelerde Ortaya Çıkan Güvenlik Sorunları, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Varer* : Nilgün Varer, Yabancı Resmi Belgelerin Tasdiki Mecburiyetinin Kaldırılması Sözleşmesi (Apostil) ve Uygulanması, Uluslararası Hukuk Bülteni, S.7, 2012.
- Vurgun* : Ceren Vurgun “Elektronik Tahkim”, 15. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, Antalya, 2013, s. 809-810.
- Yeğengil* : Rasih Yeğengil, Tahkim, Cezaevi Matbaası, İstanbul, 1974.

- Yener Keskin* : Cansu Yener Keskin, Milletlerarası Tahkim Anlaşmasının Kurulması Ve Etkisi, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2017.
- Yeşil/Alkan/Acarer* : Sezen Yeşil / Mustafa Alkan/ Tayfun Acarer, “E-İmza Uygulamalarında AB ve Türkiye’deki Mevcut Durum ve Öneriler”, <http://docplayer.biz.tr/13647738-E-imza-uygulamalarinda-ab-ve-turkiye-de-mevcut-durum-ve-oneriler.html>, erişim tarihi: 28.05.2021.
- Yeşilirmak* : Ali Yeşilirmak, ICC Tahkim Kuralları ve Uygulaması (ICC), Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2018.
- Yeşilova, Ticari Tahkim* : Bilgehan Yeşilova, Milletlerarası Ticari Tahkimde Nihai Karardan Önce Mahkemelerin Yardımı ve Denetimi, Güncel Hukuk Yayınları, İzmir, 2008.
- Yeşilova, Tahkimin Niteliği*: Bilgehan Yeşilova, Milletlerarası Tahkimin Hukukî Niteliği Üzerine Düşünceler Ve Güncel Gelişmeler, TBB Dergisi, Sayı. 76, 2008, ss. 83-164.
- Yılmaz* : Gizem Yılmaz, Yapay Zekânın Yargı Sistemlerinde Kullanılmasına İlişkin Avrupa Etik Şartı, Marmara Avrupa Çalışmaları Konferansı (MCES, 7-8 Şubat2020) Tebliği, Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, S.28, 2020, ss.26-55.
- Zengin/Güngördü* : Burcu Zengin / Aybegüm Güngördü, “Elektronik Ödeme Sistemlerinin Olası Etkileri Üzerine Bir İnceleme”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 15, S. 3 (2013), ss. 135–139.
- Zheng* : Jie Zheng, “The Recent Development of Online Arbitration Rules in China”, 26 Information & Communications Technology Law, 2017, ss.135-145.